

Samfunnsoppdrag og marked i Schibsted
Bond eller Smiley i nordisk spionjournalistikk?
Om partipressens korporative system
World Wide Web i mediehistorien

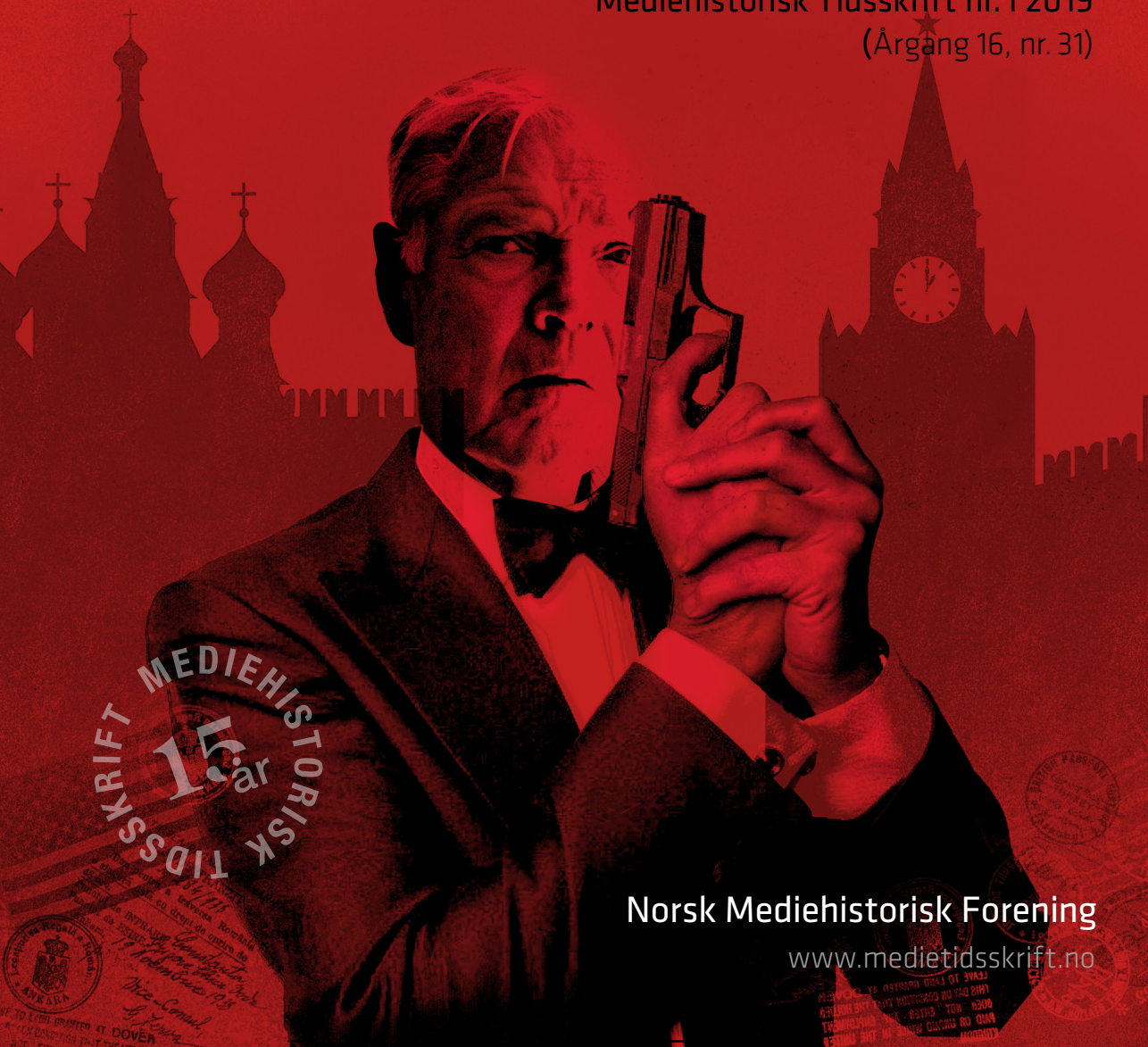

KONSEKNER OG PARTIPRESSE

SPIONASJE I NORDISK JOURNALISTIKK

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 1 2019

(Årgang 16, nr. 31)

15 år
MEDIEHISTORISK
TIDSSKRIFT

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no

Konserner og partipresse

Spionasje i nordisk journalistikk

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 1 2019

(Årgang 16, nr. 31)

Utgitt av

Norsk Mediehistorisk Forening

**Redaksjon for dette nummeret
av Mediehistorisk Tidsskrift:**

Birgitte Kjos Fonn (ansv. red.)
birgitte@oslomet.no

Redaksjonsråd:

Astrid Gynnild
Roy Krøvel
Christine Myrvang
Arnhild Skre
Ove Solum

© 2019 Forfatterne

Design/Grafisk produksjon: Endre Barstad
endre.barstad@online.no

Omslag: Endre Barstad

ISSN digital utgave: 2464-4277

Utgitt av Norsk Mediehistorisk Forening
*Tidsskriftet er Open Access og publiseres under lisensen
Creative Commons CC BY-NC 4.0. Betingelsene kan leses her:*
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.no>

Adresse:
Norsk Mediehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Kongensgate 14
0153 Oslo

Hjemmeside: www.medietidsskrift.no

Innhold

Leder

Mediehistorisk Tidsskrift 15 år	6
---------------------------------------	---

Turid Borgen

Kampen om kontroll En casestudie av prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» anno 2012	10
--	----

Paul Bjerke

Bond eller Smiley?	30
--------------------------	----

Per Overrein/Roar Madsen

Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyrepresseaviser	52
--	----

FORUM

Henrik G. Bastiansen

Hvordan skal vi plassere World Wide Web i mediehistorien?	76
---	----

Audgunn Oltedal

Grave i gener	84
---------------------	----

Bokanmeldelse: Inga Henriette Undheim

Aina Nøding: Et pionerarbeid – i Fastings ånd	96
---	----

Sammendrag	100
------------------	-----

Abstracts	101
-----------------	-----

Om bidragsyterne	102
------------------------	-----

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift	103
---	-----

Utgaver så langt	105
------------------------	-----

Leder:

Mediehistorisk Tidsskrift 15 år

Birgitte Kjos Fonn
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no

Med denne utgaven kan *Mediehistorisk Tidsskrift* feire jubileum.

Det er nå 15 år siden det første nummeret av det som i dag heter *Mediehistorisk Tidsskrift*, kom ut. Publikasjonen ble startet som en skriftserie i tilknytning til det store firebindsverket om norsk presses historie, og het *Pressehistoriske skrifter* helt til utgangen av 2009. I 2010 skiftet tidsskriftet både navn og ham og fikk det visuelle uttrykket det har i dag. Det var **Arnhold Skre**, redaktør fra 2009 til 2013, som foresto omleggingen, og arkitekten bak

utformingen var **Endre Barstad**, som fortsatt er tidsskriftets designer. Fra 2014 ble tidsskriftet open access, og i 2016 skiftet det navn til *Mediehistorisk Tidsskrift*.

Da Arnhold Skre tiltrådte i 2009, var det ikke første gangen hun var i tidsskriftets spalter. Det første nummeret i 2004 var nesten i sin helhet viet hennes hovedoppgave i historie. Den bar navnet *I dag må ingen sitte hjemme. Presse og partiloyalitet 1957–1973*, og var en studie av tre Oslo-aviser – *Aftenposten*, *Dagbladet* og *Arbeiderbladet* – i en brytningstid som etter hvert førte til at avisene løsrev seg fra sine partieiere.

Fra teknologi til litterær journalistikk

Siden breddet stoffet i tidsskriftet seg ut og har gjen-

nom årene dekket de fleste epoker i norsk pressehistorie. I tidligere numre finner vi avisekspansjon og teknologisk endring helt fra 1763 og frem til 1980. Vi finner aviser som politiske aktører på 1800-tallet, og vi finner året 1814 i norsk presse. Unionsoppløsningen i 1905 er studert, side om side med ytringsfrihet under første verdenskrig. Senere kommer stoff om den russiske revolusjon i norsk presse. Nordisk presse under annen verdenskrig er med, det samme er vestvendingen i norsk presse fra 1947 og debatten om beredskapslovene i 1950. Andre tar for seg litterær journalistikk i 1950- og 60-årene eller sportsjournalistikk-historien. Ofte er stoffet tett på vår tid, som

bidrag om Orkla Media og eierkonsentrasjon fra 1983 til 2006, eller 22. juli 2011 som pressehistorisk vendepunkt. Noen numre er også utgitt i bokform, slik historien om Orkla Media er et eksempel på. Flere bidrag har ellers et

kjønnsperspektiv, som historien om «Engbret-bevegelsen» eller kvinnelige redaktører for over hundre år siden – men akkurat dette kunne vi hatt mange flere av.

Allerede i det første nummeret var det presseminner, ett fra en nesten 40 år lang karriere i trønderpressen fra 1960-årene, ett om å være journalist i *Glåmdalen* fra 1950-årene, og ett om den tiden i verden da *Ringsaker Blad* avrundet sine artikler med å opplyse om det hvis de var skrevet av en kvinnelig journalist. Ifølge forfatteren av dette presseminnet skjedde dette så sent som på slutten av 1960-årene. Senere presseminner har spent fra Sigbjørn Obstfelders opplevelser som stortingskorrespondent til fremveksten av et selvbevisst kommentariat i vår tid. Presseminnene har i seg selv vært viktige i dette

*For 15 år siden var tradisjonen
for pressehistorie svak i Norge*

Illustrasjon: Endre Barstad © 2019

tidsskriftet, som vitnesbyrd fra forskjellige faser i en mediehverdag i konstant forandring.

Rik empiri

Utbudet i *Mediehistorisk Tidsskrift* viser hvor nært forhold det er mellom journalistikk og samfunnsendringer, og hvor viktig mediadekkingen kan være som historisk kilde. Men for 15 år siden var også tradisjonen for pressehistorie svak i Norge, fortalte professor i historie, **Hallvard Tjelmeland**, i et av de første numrene i 2004.¹ Men – som han også skrev – like fullt brukte historikere svært mye tid nettopp på avisen som kilde. Selv pekte han på at avisene var den viktigste kildekategorien da han skrev sitt eget verk om Tromsøs historie. Tjelmeland gjorde også et poeng ut av at det er nødvendig å forstå hvordan avisene har endret seg over tid, for å forstå hvordan man skal tolke dem – et poeng som lett kan overføres til andre medier. Eksemplet han bruker, er den store endringen som fant sted da avisene lang-

somt gikk vekk fra referatjournalistikken og over til en egen journalistisk bearbeiding av stoffet (og, kan man legge til, til slutt forlot referatjournalistikken helt). Slike ting har ikke minst betydning for om man skal vurdere medieinnholdet etter det gamle skillet mellom beretning og levning.

Når jeg går gjennom tidligere utgaver, finner jeg et befriende empirisk tidsskrift, i ordets utelukkende positive forstand. Historikere flottes seg ofte ikke med teorier i utrengsmål, men bruker dem heller der hvor det er sannsynlig at de vil tilføre forskningen noe, og det gjelder også mediehistorikere. Men så er jo mediehistorien selvsagt også påvirket av journalistikkforskning og medievitenskap, og der kommer teoriene likevel inn. Man kan si at mediehistorien er tverrfaglig, eller man kan litt mer uhøytidelig si at den er en «bastard» – slik historienestor Knut Kjeldstadli også sier om historiefaget i seg selv, i sin etter hvert klassiske innføring i historiefaget.² En anvendelig bastard, som kan velge mellom et vell av metoder

og innfallsvinkler. Og som også – og dette er viktig – kan velge fremstillingsform uten å være bundet av de tvangstrøyene som en del moderne forskning er underlagt, så lenge den vitenskapelige redeligheten, kildekritikken og dokumentasjonen er på plass.

Empirisk betydning har også tidsskriftets illustrasjoner. Med omleggingen til dagens tidsskriftbunad fikk illustrasjonene en egen verdi. Å vise frem det visuelle i mediehistorien er i seg selv en viktig del av dokumentasjonen. Her finner vi historiske bilder og faksimiler av avissider og vignetter som gir informasjon om alt fra layout og typografi til språk og fremstillingsform.

Vår tids mediehistorie

Gjennom årene har altså tidsskriftet dekket de fleste epoker i norsk mediehistorie. Men vi har også en rik samtidshistorie. Både allmennhistorisk og mediehistorisk var oppløsningen av Østblokken i 1980- og 1990-årene helt avgjørende. Med det kom intensivt globalisering og kommersialisering, en av flere forutsetninger for at internett ikke mange år etterpå ble allemannseie. I lederen i nr. 1 2018 (nr. 29) skrev jeg at jeg gjerne ville ha flere samtidshistoriske bidrag, både i forbindelse med at det i år er 30 år siden Berlinmurens fall, og andre bidrag. Forrige nummer var deretter et spesialnummer om den raske digitaliseringen av den norske kulturarven, ikke minst digitaliseringen av 250 års pressehistorie og etter hvert tv-, radio- og nett-utbud.

To av de fagfellevurderte artiklene i dette nummeret tar for seg mediehistorie fra 1970- og 80-årene. I artikkelen «Bond eller Smiley? Representasjoner av spionasje i nordisk journalistikk under den kalde krigen» studerer **Paul Bjerke** noen sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av tre skandinaviske spionsaker i 1970- og 80-årene: sakene om Stig Bergling, Bertil Strömberg og Arne Treholt. Han finner at dekningen i de tre landenes aviser hadde svært like trekk, selv om landene hadde helt forskjell-

lig utgangspunkt under den kalde krigen. Tidligere forskningsfunn har pekt i helt andre retninger, og Bjerke drøfter hvilke mediemessige aspekter som kan ligge bak.

Per Overrein og **Roar Madsen** fortsetter en debatt som først ble reist i *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 25 2016,³ hvor de to utfordret tidligere funn publisert i *Pressehistorisk Tidsskrift* om når, hvordan og hvorfor partipressen ble avvirket. Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl svarte i samme nummer,⁴ og Overrein og Madsen fortsetter debatten i dette nummeret med artikkelen «Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyreaviser». De argumenterer for at det fortsatt var tette bånd mellom seks tradisjonelle høyreaviser og Høyres organisasjoner så sent som i 1985–1986, da Orkla Media begynte å kjøpe opp disse avisene. De argumenterer videre for at pressestøtten ikke fremmet oppløsningen av partipressen, men at kommersialiseringen i 1980-årene bidro til videre avpartifisering.

25 år senere var kommersialiseringen fullbrakt, og både finanskrisen og annonseflukt til Google og Facebook hadde satt norske avishus i en økonomisk krise. I 2012 satte sjefredaktørene i de fire avishusene i Media Norge / Schibsted i gang prosjektet

«Redaksjonell posisjonering 15» (RP15). Prosjektet skulle på samme tid styrke både journalistikken og budsjettene. I åpningsartikkelen i dette nummeret, «**Kampen om kontroll**». En casestudie av prosjektet 'Redaksjonell posisjonering 15' anno 2012», studerer **Turid Borgen** denne historien og ikke minst debatten om den. RP15 ble til en heftig offentlig debatt om forholdet mellom samfunnsoppdrag og marked i journalistikken, og også om den rollen redaktørene spilte i denne prosessen.

I **Forum**-delen skriver **Henrik G. Bastiansen** om et grunnleggende samtidshistorisk fenomen, nemlig selveste utviklingen av world wide web med utgangspunkt i hendelser som fant sted samme året som Berlinmuren falt, og han understreker på den måten

Internett er blitt historie

det vi allerede flere ganger har vært inne på i dette tidsskriftet: at internett er blitt historie.

Presseminner er som vist over et innslag som har fulgt tidsskriftet siden begynnelsen. Dette speiler pressehistoriens doble relasjon til både akademisk og mediene – minnene er i seg selv kilder til å forstå en medievirkelighet som var. I dag snakker vi ikke lenger nødvendigvis om presseminner, men like gjerne om medieminner. **Audgunn Oltedal** var reporter i Dagsrevyen fra slutten av 1970-årene til begynnelsen av 2000-årene. I en artikkel i Forum-delen forteller hun om erfaringene hun gjorde seg da hun som NRK-journalist skulle dekke verdiladede spørsmål om genteknologi – hos en allmennkringkaster som gikk foran med såkalt «objektiv» og «verdifri» journalistikk.

Når alt dette er sagt, kan vi ikke helt forlate tidligere århundrer. Dette nummeret bringer også en anmeldelse av Aina Nødings biografi om Claus Fasting, skrevet av **Inga Henriette Undheim**.

Langvarig innsats – og internasjonal satsing

Norges eneste fagtidsskrift for mediehistorie er altså blitt 15 år. Det er vi stolte av, og det er grunn til å anta at de 15 årgangene av det som nå er *Mediehistorisk Tidsskrift*, har bidratt vesentlig til å fylle hullet Tjelmeland identifiserte.

Men det er ikke kommet av seg selv. Bak dette ligger en formidabel innsats fra bidragsytere og fagfeller, fra tidligere redaktører og redaksjonsråd, fra designere og språkvaskere, fra *Mediehistorisk forening* og dens medlemmer, fra andre finansieringskilder og fra alle dere som leser oss. I tråd med Tjelmelands poenger er også mediehistorien, som et relativt lite felt, avhengig av alle andre historikere som definerer seg under andre spesialiteter, men som bruker mediestoff som empiri, siden det er med på å bygge opp en kunnskapsbase vi kan trekke på.

Ikke minst har teamet bak *Norsk presses historie* en betydelig del av æren for at vi har dette tidsskriftet, gjennom den ti år lange grunnforskningsinnsatsen ved flere norske universiteter og høyskoler som denne publikasjonen sprang ut av. Hvis man først skal nevne én enkeltperson, må det dessuten bli avdøde *Dagbladet*-redaktør Arve Solstad, som ble

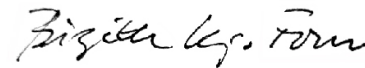
Norges første professor i journalistikk (i en II-stilling). Han var den som tok initiativet til at norsk presses historie skulle skrives.

De siste årene har representanter for Norsk mediehistorisk forening og *Mediehistorisk Tidsskrift* utvidet samarbeidet med mediehistorikere fra andre land. Det mest håndfaste eksempelet på dette er etableringen av NOMEH – *Nordic Media History Network* – der den finske mediehistorikeren Jukka Kortti er leder og Henrik G. Bastiansen og jeg sitter i styret. NOMEH samler mediehistorikere fra alle nordiske land, samt de baltiske, ut fra den forståelsen at vi har felles, men også ulike historiske erfaringer som blant annet vil egne seg for søknader om større komparative prosjekter. Kanskje kommer det en dag et stort verk om nordisk og baltisk mediehistorie?

I mellomtiden takker vi for følget gjennom *Mediehistorisk Tidsskrifts* første 15 år, og som allerede kunngjort på *Mediehistorisk forenings* hjemmesider er nå alle de 15 årgangene digitalt tilgjengelige.

God sommer!

Oslo, 24. juni 2019

Birgitte Kjos Fonn,
redaktør

Noter

- 1 Tjelmeland, H. (2004). «Aviser som historisk kilde.» *Pressehistoriske skrifter* nr. 3 2004
- 2 Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke lenger det den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget
- 3 Overrein, P. og Madsen, R. (2016). «Partipressen avvikling – årsaker og faser». I *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 25
- 4 Bastiansen, H.G. (2016). «Partipressen igjen – Tilsvar til Overrein og Madsen.» *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 25 2016; Dahl, H.F. (2016). «Tilsvar til Overrein og Madsen.» *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 25 2016

Kampen om kontroll

En casestudie av prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» anno 2012

Turid Borgen
Førsteamanuensis i medie- og samfunnsfag
Universitetet i Stavanger
turid.borgen@uis.no

Finanskrisen i 2008 skapte store utfordringer for norsk presse. Annonseinntektene ble kraftig redusert, nedbemanningene var omfattende, og jakten på nye inntektsmodeller i et digitalt medielandskap startet for fullt. Seks år seinere, i 2012, skulle et internt prosjekt i Schibsteds fire regionaviser forsøke å sikre både den journalistiske kjernevirksomheten i mediehusene og inntekter til å finansiere denne. Det var altså et prosjekt midt i journalistikkens klassiske hybridposisjon, med avisenes sjefredaktører som initiativtakere. De fire mediehusene var blitt samlet i Media Norge og tilhørte samme konsern. Gjennom denne artikkelen

skal jeg vise hvordan sjefredaktørene kjempet for nye, radikale endringer redaksjonelt og kommersielt, og hvordan disse endringsforslagene fikk sterk motstand i en offentlig debatt med klare og motsetningsfylte posisjoner. I tillegg vil artikkelen granske hvordan forslagene seinere ble implementert – helt uten debatt.

I et mediehistorisk perspektiv er dette nær-historie. Det har skjedd store endringer det siste tiåret, og i mediehistorisk forskning er disse nære endringene og prosessene i liten grad løftet fram. Jeg mener at det er viktig å granske denne perioden, ikke minst fordi den kan ses som en pilot for endringer i etterkant. Endringene skjer raskere enn tidligere, strategier lan-

seres og forkastes, og studier av disse endringsprosessene over tid gir verdifull kunnskap. Ved inngangen til 2012 hadde for eksempel fem norske mediehus brukerbetaling på nett.¹ I 2019 er digitale abonnenter en av hovedpilarene i forretningsmodellen til norsk og internasjonal presse.

Denne artikkelen analyserer prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15», forkortet til RP15, langs to hovedperspektiv: for det første redaktørenes interne forsøk på å styre en økonomisk og redaksjonell utvikling, og for det andre offentlighetens reaksjon på dette forsøket. De to delene henger tett sammen, blant annet fordi reaksjonene i offentligheten påvirket resultatet av prosjektet og fordi debatten

tydeliggjør de ulike aktørenes posisjoner. Interne prosesser og vurderinger på toppnivå i medieorganisasjoner blir sjelden del av direkte analyser. Jeg håper denne artikkelen kan bidra til forskning om slike prosesser. I et større perspektiv bidrar den til

forståelse av endringsprosesser i skjæringspunktet mellom journalistikk og forretningsutvikling i store mediekonsern, og knytter dermed an til forskning om journalistikkens historiske posisjon mellom stat og marked.² Casen gir også grunnlag for å analysere utviklingen etter samlingen av regionavisene i Media Norge, seinere Schibsted Norge.

Det interne prosjektet ble etter hvert gjenstand for en offentlig debatt knyttet både til spørsmål om redaksjonelt mangfold og til økonomiske spareplaner. Debatten i 2012 kan sies å ha vært den foreløpig siste store mediestrukturdebatten i norsk presse. I *Pressehistorisk tidsskrift*

Det interne prosjektet ble etter hvert gjenstand for en offentlig debatt knyttet både til spørsmål om redaksjonelt mangfold og til økonomiske spareplaner.

nr. 17, 2012 innledet redaktør Arnhild Skre slik:

Vesentlege endringar i medieverda har vore varsla av små teikn. Dei dukkar sjeldan opp følgde av fanfarar og mykje oppmerksamheit. Men sommaren store mediedebatt handlar om eit endringsvarsel som ikkje har komme stille inn på arenaen: Schibsted Norges rapport «Redaksjonell Posisjonering 2015», populært kalla RP15.³

Og hun fortsatte: «Ikke slik å forstå at rapporten har rukke å bli populær anna enn blant dei konsernleiarane og redaktørane som har initiert og laga han.» Casen gir et helhetlig perspektiv på de virkelighetsforståelsene som var dominerende i 2012 – både hos redaktørene og i offentligheten.

Hovedspørsmålene som stilles i artikkelen, er hvordan et redaktørstyrt endringsprosjekt mellom journalistikk og sparing innenfor rammene av et konsern blir utformet og mottatt, hvilke aktører som kjemper om kontroll og tolkningsrammer, og i hvilken grad prosjektet kan ses som en pilot for videre endringer.

Gjennom intervjuer med de sentrale aktørene i prosjektet, hovedsakelig sjefredaktørene i de fire Schibsted-avisene, samt analyse av prosjektrapporten drøfter jeg den interne delen av prosjektet. Del to gransker mediedekningen av RP15-prosjektet og de ulike aktørenes tolkningsrammer, og tar også opp redaktørenes egen oppfatning av debatten. Artikkelen viser diskrepansen mellom de interne vurderingene av prosjektet og den eksterne debatten.

Artikkelen er strukturert slik at den først drøfter den mediehistoriske konteksten for prosjektet. Deretter presenterer jeg metodene og utvalget for den empiriske analysen, før casen diskuteres langs de to hovedperspektivene og gjennom koblingen mellom dem. Avslutningsvis berører jeg konsekvensene av prosjektet etter 2012.

Historisk kontekst – usikkerhet, endring og sentralisering

Både finanskrisen i 2008 og opprettelsen av Media Norge i 2009 utgjør et viktig bakteppe for denne casen. Parallelt med uro rundt den kommersielle modellen mediehusene bygde på, var mediehusene nå en del av et felles Schibsted-eid konsern. Prosjektet Redaksjonell posisjonering 15, RP15, ble initiert i 2011 og fullført i 2012. Det ble til i en situasjon av stor usikkerhet både i markedet og i den redaksjonelle ledelsen i mediehusene.

Økonomisk bakteppe

Den redaksjonelle og økonomiske bakgrunnen for prosjektet var et sterkt fall i annonseinntekter med påfølgende nedskjæringer i Schibsteds avishus. I årene etter finanskrisen fulgte en av de til da største nedbemanningene i norsk presse. Schibsted iverksatte i løpet av 2009 og 2010 kutt på totalt 1,7 milliarder kroner. I alle mediehusene i Media Norge, det vil si regionavisene og *Aftenposten*, var det slutt-pakker og andre innstramminger. Lokal TV-satsingen ble lagt ned. «Ved å kutte på denne måten vil de skjerme det de regner som sin kjernevirksomhet», skriver medieforskeren Sigurd Høst.⁴ Som vi skal

Med fortsatt nedgang i opplag og antall lesere, og med stadig sterkere konkurranse på annonsemarkedet, ville reduserte inntekter bli normaltilstanden i årene fremover

se, er begrepet «kjernevirksomhet» sentralt også når redaktørene skal finne strategier og løsninger gjennom RP15.

I 2010 normaliserte den økonomiske situasjonen seg noe, «men fremtiden var fremdeles usikker. Med fortsatt nedgang i opplag og antall lesere, og med stadig sterkere konkurranse på annonsemarkedet, ville reduserte inntekter bli normaltilstanden i årene fremover», oppsummerer Høst.⁵ Tilsvarende oppsummering ga Høst om avisåret 2011⁶ og 2012⁷. Disse årlige rapportene gir et bilde av pressens økonomi, opplag, nett-tilbud og så videre, men ikke minst kan det leses som en virkelighetsforståelse. I den er det usikkerhet og endring som går igjen. Dette var økonomiske realiteter og narrativer som sjefredaktørene

i mediehusene måtte forholde seg til. De utgjorde bakteppet for redaktørene da RP15-prosessen startet. *Aftenpostens* daværende sjefredaktør Hilde Haugsgjerd sier at de var klar over at de bare hadde en pause i innsparingsrundene: «det vi opplevde da finanskrisen kom, var at den kom kasta over oss. At vi ikke var forberedt. Vi måtte bare i stor grad handle der og da. Så tanken var at vi skulle være forberedt foran neste runde.»⁸

Dette samsvarer med Lucy Küngs funn om at langtidsstrategier nærmest er blitt en umulighet for etablerte medieorganisasjoner:⁹

Rather than engage in traditional strategic planning, strategy work in many cases has become opportunistic and piecemeal, defined on the one hand by firefighting in response to specific challenges and on the other by a large number of individual strategic projects that only, if at all, coalesce into a coherent strategy in retrospect.

Sjefredaktørenes initiativ til internprosjektet RP15 kan altså ses som et forsøk på å unngå et slikt «brannsluknings»-svar på de spesifikke utfordringene som de var overbevist om ville komme. De så et tettere samarbeid mel-

lom redaktørene og redaksjonene som en måte å være forberedt og få større kontroll på. Den teknologiske dimensjonen var også viktig. I *Avisåret 2012* beskrives den slik: «Usikkerheten gjelder fremtidsutsiktene for papiravisen og den brukerbetalte journalistikken. I løpet av året har bransjen fått et nytt moteord (buzzword): digital transformasjon.»¹⁰ Overgangen til et digitalt abonnementsystem var sentralt i en slik transformasjon. *Fædrelandsvennen* ble den første av Media Norge-avisene til å ta betalt for netttinnhold da de startet 14. mai 2012. Ved utgangen av året hadde 15 aviser betal-løsninger.¹¹

Strukturelt bakteppe

Økonomi og struktur henger til en viss grad sammen.

Parallelt med annonsenedgang og sviktende opplag ble konsernbyggingen styrket. I juni 2009 ble Media Norge formelt etablert. De fire mediehusene *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Fædrelandsvennen* og *Stavanger Aftenblad* gikk inn i selskapet der Schibsted hadde aksjemajoriteten. *Adresseavisen* var opprinnelig tenkt som en del av Media Norge, men både eierskapsbegrensninger og en viss lokal motstand gjorde at avisen heller ble med i et nyopprettet eierselskap – Polaris Media. Det er en av faktorene når Fosse, Tornes og Østbye¹² påpeker at «uansett om man legger børsverdi eller samfunnsmessig betydning til grunn, er dette en av de enkelthendingene som har ført til den største endringen i strukturen i norsk presse».

Media Norge-samarbeidet hadde startet noen år tidligere, i 2006, med uformelle samtaler og en intensjonsavtale. Ifølge daværende sjefredaktør i *Bergens Tidende*, Einar Hålien, var bakgrunnen «... et ønske fra sjefredaktørene om å ta kontrollen over eget eierskap i en periode der medielandskapet er i hastig utvikling».¹³ Redaktørene

var opptatt av å sikre seg innflytelse i selskapet gjennom en vid definisjon av redaktørplakaten og også ved å betone den regionale forankringen.¹⁴ Motstanderne bekymret seg imidlertid for at det skulle medføre en større ensret-

ting av innhold og profil.

Allerede tre år etter at Media Norge ble opprettet, ble det erstattet av Schibsted Norge som ble etablert våren 2012. VG ble da også en del av det felles mediehus-selskapet.

RP15-prosjektet ble igangsatt av sjefredaktørene i Media Norges, seinere Schibsted Norges fire abonnements-mediehus gjennom det såkalte redaktørforum, en samarbeidsgruppe for sjefredaktørene. Et slikt samarbeid startet i 1990-årene da de daværende redaktørene i *Stavanger Aftenblad*, *Bergens Tidende* og *Adresseavisen* gikk sammen om stoffutveksling og felles Europa-korrespondent basert i Brussel. Seinere kom «100 % sport» som et digitalt samarbeidsprosjekt. Da regionavisene ble del av mediekonsernet Media

*Det vi opplevde da finanskrisen kom,
var at den kom kasta over oss. At vi
ikke var forberedt. Vi måtte bare i stor
grad handle der og da*

Norge, kom også *Fædrelandsvennens* og *Aftenpostens* sjefredaktører med i redaktørforumet. Det ble brukt som en arena for diskusjon og erfaringsutveksling. Dessuten var det et forum der redaktørene samordnet seg før viktige konsernledermøter.¹⁵

Datagrunnlag og metode

Det empiriske grunnlaget for artikkelen er intervjuer og tekstanalyse. Det bygger i hovedsak på datainn-samling til ph.d.-studien *Mellom marked og samfunnsoppdrag*¹⁶ om utviklingen av sjefredaktørrollen i Schibsted og Bonnier. Granskingen av den interne prosessen knyttet til RP15 bygger på data fra følgende:

- *Intervjuer* med åtte hovedaktører i RP15-prosjektet. Seks av disse var sjefredaktørene i de fire avisene prosjektet omfattet: Hilde Haugsgjerd i *Aftenposten*, Gard Steiro (konstituert for Trine Eilertsen i 2011) og Trine Eilertsen i *Bergens Tidende*, Eivind Ljøstad i *Fædrelandsvennen* og Tom Hetland (fram til 31. desember 2011) og Lars Helle (fra 1. januar 2012) i *Stavanger Aftenblad*. I tillegg er prosjektleder for RP15, Ole Erik Almlid, intervjuet. Almlid hadde permisjon fra sin jobb som nyhetsredaktør i *Aftenposten* for å lede prosjektet. Den siste informanten er Didrik Munch, konsernsjef for Media Norge og seinere Schibsted Norge. Intervjuene er gjort i 2013–2014 som del av arbeidet med ph.d.-avhandlingen.
- *Tekstanalyse* av prosjektgruppens rapport og konklusjoner slik de ble presentert i to sluttdokumenter kalt «Prosjektdokumentasjon» og «Oppsummering». Begge hadde tittelen «Bloody fantastic content. That's our paywall strategy».

Til analysen av dekningen av RP15 i mediene har jeg brukt avisartikler fra prosjektet første gang ble omtalt i *Dagens Næringsliv* i juni 2012 og ut året. Følgende metoder og materiale er grunnlag for analysen:

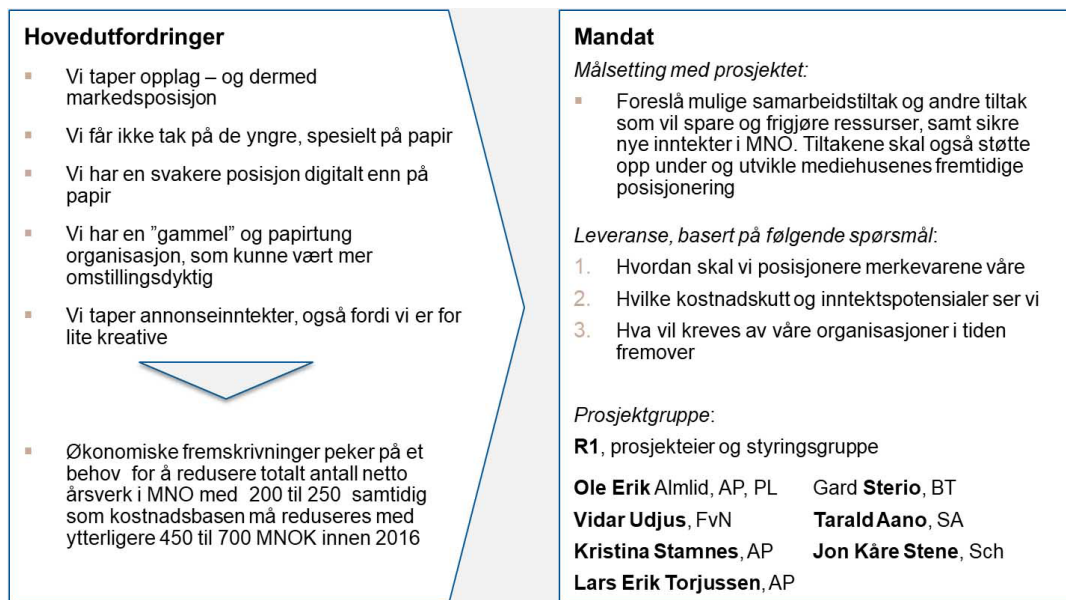
- Innholdsanalyse av totalt 145 avisartikler som utgjør mediedekningen av RP15 og nedbemanningsprosessen i etterkant. Artiklene er funnet i Retriever med søkeord «RP15», «Redaksjonell posisjonering 15» og «Schibsted» i

perioden 1. juni 2012 til 31. desember 2012. Jeg har brukt et kodeskjema med antall artikler per avis, kildekategorier fordelt på avis, vinkling av artiklene som omhandler RP15. I tillegg har jeg analysert aktørenes ulike posisjoner og tolkningsramme.

«Ingen hellige kuer» – den interne RP15-prosessen

Samarbeid og et ønske om å ha kontroll hadde som nevnt lenge stått på agendaen til redaktørene.¹⁷ Det nye med RP15 var omfanget og et tydeligere innsparringsperspektiv enn tidligere, ifølge Tom Hetland i *Stavanger Aftenblad*. Daværende konstituert sjefredaktør i *BT* Gard Steiro mener derimot at innsparring ikke var et drivende motiv for RP15 i startfasen. I løpet av prosjektperioden ble det imidlertid klart at den økonomiske utviklingen gikk langt raskere i negativ retning enn redaktørene hadde antatt. Mens perspektivet i utgangspunktet var posisjonering fram mot 2015, gikk det i stedet mot ny nedbemanning allerede i 2012.

Høsten 2011 diskuterte imidlertid redaktørene hvordan de skulle lage god journalistikk med færre ressurser, og hvordan kjerneverdiene skulle sikres i en presset medievirkelighet. Initiativet til prosjektet kom fra *Aftenpostens* sjefredaktør Hilde Haugsgjerd, som også var leder av redaktørforum og redaktørenes representant i styret i Media Norge. Med RP15 skulle redaktørene få en verktøykasse til bruk når budsjettene måtte reduseres. Indirekte bekreftes et relasjonelt maktperspektiv av prosjektlederen for RP15, Ole Erik Almlid: «Jeg tror det var viktig for redaktørene å få styring på prosessen selv, ikke komme under hælen på direktørene. For dem var det et viktig poeng å se på samarbeid uten at det gikk på bekostning av produktet.» Oppdraget med å gjøre analyser, skaffe kunnskap og verktøy ga sjefredaktørene i de fire mediehusene til redaktører på nivået under seg, hovedsakelig nyhetsredaktører. Prosjektgruppen hadde medlemmer fra hvert mediehus med *Aftenpostens* nyhetsredaktør, Ole Erik Almlid som prosjektleder. Det syvende medlemmet kom fra Schibsted sentralt. Prosjektgruppen hadde sitt oppstartsmøte 10. januar 2012. I styringsgruppen satt de fire sjefredaktørene Hilde Haugsgjerd fra *Aftenposten*, Eivind Ljøstad fra

Figur 1: Utfordringer og mandat for RP15-prosjektet – fra Prosjektdokumentasjon RP15.

Fædrelandsvennen, Lars Helle fra *Stavanger Aftenblad* og Trine Eilertsen fra *Bergens Tidende*.

Mandatet var åpent, ifølge en av informantene, Trine Eilertsen: «De fikk helt frie hender. Ingen hellige kyr. Alt kan diskuteres. Ting som vi aldri har turt å snakke om før.»

Målsettingen med prosjektet var å «Foreslå mulige samarbeidstiltak og andre tiltak som vil spare ressurser og frigjøre ressurser i Media Norge (forkortet MNO), som samtidig vil støtte opp under og utvikle mediehusenes fremtidige posisjonering».¹⁸ Mandatet skisseres i figur 1. Gruppen hadde ifølge prosjektleder Almlid flere diskusjoner om mandatet, men det var ingen uenighet om at prosjektet skulle kartlegge og bygge de enkelte mediehusenes posisjoner og komme med forslag for å styrke journalistikken i en ny tid. Samtidig var effektivisering og omstilling fra tungrodd papiravis-organisasjon til heldigitale mediehus klart uttrykte mål. I mandatet er også redaktørenes situasjonsforståelse tydelig: Mediehusene taper opplag, annonseinntekter og markedsposisjon og må finne nye forretningsmodeller.

I tillegg var oppgaven å finne kortsiktige og langsiktige tiltak, og mandatet åpnet for forslag om å legge ned redaksjonelle satsinger eller etablere nye.

Prosjekteier var sjefredaktøren, men konsernledelsen ved Didrik Munch var orientert om planene, med på å diskutere mandatet og bidro med penger og personer. Graham Murdock (1982) skiller mellom allokativ og operasjonell kontroll. Eierne har allokativ kontroll gjennom utforming av strategier og mål, ved vedtak om prioritering av ressurser og satsinger, ved forvaltning av overskudd og ved beslutninger om kapital, lån og så videre. Den operasjonelle kontrollen foregår lenger nede i organisasjonen, gjerne på redaktør- og direktørnivå, og dreier seg mer om dag-til-dag-prioritering og satsinger innad i enkeltorganisasjonene. Men disse vil igjen være preget av beslutninger tatt i konsernledelse og styre. RP15-prosjektet er i skjæringspunktet mellom de to formene for kontroll ved at sjefredaktørene forsøkte å utforme nye strategier, mål og offensiv prioritering av ressurser og satsinger. Mitt materiale gir ikke grunnlag for å hevde at eierne direkte brukte sin innflytelse

til å legge føringer eller styre prosjektarbeidet som sådan, selv om de var orientert og bidro med ressurser. Men mye av arbeidet var i tråd med konsernledelsens oppfatninger, noe som også blir tydelig i analysen av den offentlige debatten om prosjektet. Det kan innvendes at i en eller annen form vil eiere alltid ha innflytelse gjennom strukturer og verdier i organisasjonen, slik Curran hevder i en studie av journalistisk autonomi.¹⁹ «However», fortsetter han, «it is the way in which these structures and values are shaped by internal processes of control within news organizations which require more critical attention.»

Flere studier har pekt på et større fellesskap og samarbeid mellom redaksjonelle, økonomiske og teknologiske deler av medieorganisasjonene.²⁰ Prosjekt- og styringsgruppen til RP15 besto imidlertid hovedsakelig av redaksjonelle ledere, var styrt ut fra eksisterende redaktørsamarbeid og hadde det

informantene beskriver som et «tenketank»-motiv.

Innholdet i rapporten

RP15-rapporten drøfter funn i to hovedgrupper: «produkt» og «organisasjon». Den slår fast at mediehusenes omdømme er knyttet til kjernejournalistikken, det er den som er «vårt gull».²¹ Videre slås det fast at «Kjernejournalistikken representerer et stort inntekstpotensial, også digitalt, hvis vi videreutvikler vår journalistikk slik at vi tilfredsstiller lesernes behov for å møte oss i alle kanaler, med produkter som ivaretar hver kanals fortrinn». Rapporten viser at synet på lesere, eller brukere, som inntektskilde digitalt har begynt å ta form.

I hovedkonklusjonene om endring i «organisasjon» er det særlig dreining i perspektiv fra «print vs. nett» til «betal vs. ikke-betal». Det er «storyen first» som skal være førende for det journalistiske

	Nivå	#	Tiltak	Kostnads -potensial	Arsverk
Kortsiktige tiltak	Nivå 1 Disse tiltakene bør gjennomføres umiddelbart.	1	Felles tegneserie/spill osv	0,5 MNOK	
		2	Felles oversettelse		
		3	Multimediale avdelinger		
		4	Kompetansehevingsprogram		
	Nivå 2 Disse tiltakene utredes umiddelbart	5	Felles arkiv	8 MNOK	10
		6	Billedbehandling	4 MNOK	7
		7	Nytteredaksjon	10 MNOK	10
		8	Felles eventkalender	1,5 MNOK	2
		9	Optimal bruk av Newspilot/effektiv desk	20 - 30 MNOK	28
		10	Forbedret grafikkproduksjon	1 MNOK	
Langsiktige tiltak	Nivå 3 Disse tiltakene må utredes. Sjefredaktører vurdere igangsettelse.	11	Nyhetsbyrå	5 MNOK	
		12	Felles anmelderi	3 MNOK	
		13	Felles meningsstoff	0,5 MNOK	
		14	Feature magasin og helg	20 MNOK	19
		15	Felles utenriksredaksjon	5 MNOK	5
		16	Felles forlag		
		17	Felles innsikt og forskning	0,5 MNOK	
		18	Felles prof. analyseavdeling		
		19	Redusert kveldsbemanning	6 til 10 MNOK	
		20	Endring i trykkeristruktur		
TOTAL				85 til 100 MNOK	81

Figur 2: Samarbeids- og kostnadsreducerende tiltak – Prosjektdokumentasjon RP15.

arbeidet.²² Det bekrefter overgangen til en tro på en forretningsmodell med publikum som kjernen i inntektsstrømmen. For å få det til må mediehusene bli «mer multimediale, konseptlojale, analytiske og kommersielle for å sikre oss inntekter fra journalistikken. Behovet for organisasjonsendringer, kompetanseheving og rekruttering er derfor stort».²³

Gruppen drøftet de ulike mediehusenes posisjonering i markedet som et valg av strategi; skulle de fire mediehusene regnes som regionaviser, eller var *Aftenposten* en nasjonal avis? Det ville ha betydning for samarbeid og stoffutveksling. Denne strategioppdelingen tydeliggjør også en klassisk sentrum-periferi-dimensjon og -konflikt som ifølge informantene gjorde seg gjeldende i de interne debattene. Deler av konklusjonen slo fast at mediehusene hadde ulikt kjerneinnhold selv om utgangspunktet var nyhetsformidling for alle. For *Aftenposten* var nasjonale og internasjonale nyheter kjernen, for de tre andre var lokale nyheter kjernen.

Mandatet åpnet for at gruppen skulle foreslå tiltak både «på kort og lang sikt samt rettet mot en situasjon med dramatisk fall i inntektene».²⁴ I sluttrapporten foreslo prosjektgruppen en rekke tiltak delt inn i fire nivåer etter hvor omfattende de var, slik figur 2 viser. Nivå 1-tiltak skulle gjennomføres umiddelbart,

nivå 2 var tiltak som skulle utredes umiddelbart, for tiltakene på nivå 3 var videre utredning opp til sjefredaktørene å vurdere, og nivå 4-tiltak «er ikke aktuelle før ved en eventuell betydelig krise. Dette er worst case».²⁵

«Worst Case» eller «krisetiltak» var det minst konkrete nivået, der gruppen gjennomførte en tenkt øvelse med halvering av staben i mediehusene fra 728 til 364 medarbeidere og et inntektskutt på 350 millioner. Tiltakene på nivå 4 ble ikke konkretisert. Men to av sidene i sluttdokumentasjonen viste til mulige konsekvenser.

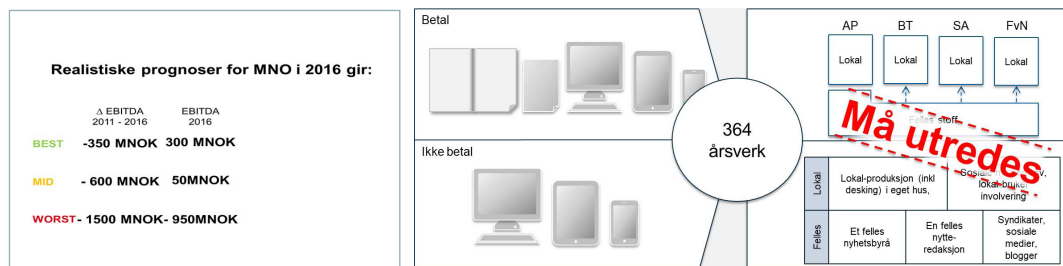
I tillegg til disse fire tiltaksnivåene ble det også skissert mulige nysatsingstiltak, særlig knyttet til

spørsmål om «bundling», sponsorater og allianser.²⁶

På nivå 1 var det som figur 2 viser, få kontroversielle forslag, men heller ikke særlig mye å spare. Nivå 2-tiltakene var om ikke ukontroversielle, så lite omstridte. Her finner vi forslag om felles arkiv

og felles forbrukerjournalistikk innen bil, reise, jobb, bolig og så videre. Begge disse forslagene ble gjennomført. Det felles arkivet ble lagt til *Stavanger Aftenblad*. Forbrukerjournalistikken ble samlet i selskapet Riks, og lokalisert i *Aftenposten*. Argumentasjonen for felles nytte- og forbrukerjournalistikk var at dette ikke berørte kjernevirksomheten.

*Det bekrefter overgangen til
en tro på en forretningsmodell
med publikum som kjernen
i inntektsstrømmen*

Figur 3: «Worst case»-scenarioer fra Prosjektdokumentasjon RP15.

På nivå 3 var forslagene til tiltak flere og potensielt kontroversielle. For det første mente gruppen at sjefredaktørene burde vurdere å si opp avtalen med Norsk Telegrambyrå (NTB) og danne et eget nyhetsbyrå. For det andre var det forslag om å «utrede muligheten for felles anmelderi av filmer, bøker, tegneserier, TV-programmer, TV-serier, musikk og dataspill, samt produksjon av tilhørende nyttestoff». For det tredje foreslo gruppen felles utenriksdekning. Det fjerde forslaget var økt samarbeid om featurestoff, der et felles helgemagasin var mulig. Et femte forslag var endring i trykkeristrukturen. Dette ble ikke konkretisert, og gevinsten ved slike endringer ble ikke tallfestet. Det ble også i liten grad gjenstand for offentlig debatt, men få år seinere ble trykkeriendringer gjennomført i stor skala.

Punkt 2-4 av forslagene la alle opp til økt samarbeid om redaksjonelt stoff – og på områder som tidligere var regnet som særegne for hver enkelt redaksjon. De største diskusjonene underveis handlet ifølge informantene om felles magasin, om utenriksdekningen og posisjonering. Forslaget om felles anmeldere trekkes ikke i samme grad fram av informantene, men var en brannfakkell i offentlig-heten og i interne diskusjoner, noe gruppen også var forberedt på. Dette er ofte sett på som del av meningsstoffet, som igjen vurderes som viktig for demokrati og mangfold. Prosjektgruppen poengterte selv at dette var kontroversielt. I rapporten står det blant annet: «Tiltaket vil være svært omstridt både internt og eksternt, i ulik grad fra hus til hus. Det vil imidlertid være rom for mer samarbeid enn i dag uten at dette fremstår som en trussel mot mediehusenes egenart».²⁷ Tiltaket ble ikke utredet videre.

Forslaget om felles utenriksdekning ble også møtt med skepsis. Her var sentrum–periferi-dimensjonen tydelig. Verden skulle ikke bare ses gjennom *Aftenpostens* Oslo-øyne: «Det har vært ganske viktige symbolsaker. På utenriks så har det fra vår side vært argumentert ganske sterkt for at det må være flere kanaler inn. Altså utlandet skal ikke formidles til resten

av landet via Oslo», sier Tom Hetland i *Stavanger Aftenblad*. Det ble ikke enighet om et utenriksamarbeid der *Aftenposten* leverte utenriksjournalistikk til alle. I stedet inngikk to av regionavisene samarbeid med danske *Politiken*. Sjefredaktøren i *Aftenposten*, Hilde Haugsgjerd, er uenig med Hetland og med regionavisenes valg: «Jeg er ikke i stand til intellektuelt å forstå det. Det er ingenting i deres analyser som tilsier at leserne deres heller vil ha utenriksstoff fra Danmark.»

Sentrum–periferi-dimensjonen står sterkt i norsk politikk og samfunnsliv, og Mathisen argumenterer for at medienes lokalpatriotiske samfunnsoppdrag kan tolkes som motstand mot sentrum: «Konflikten mellom sentrum og periferi preger både indre rolleoppfatninger og ytre forventninger.»²⁸ Konflikten mellom regionavisene langs kysten fra Kristiansand til Bergen på den ene sida og region- og riksavisen *Aftenposten* på den andre kan ses i samme perspektiv. Det er lokal- og regionaljournalistikken som er kjernen for regionavisene.²⁹ De er dessuten «storebrødre» i

hver sin region, noe som kan forsterke sentrum–periferi-konfliktens preg på rolleoppfatninger og forventninger i dekningsområdet, slik Mathisen beskriver. Debatten om etableringen av Media Norge viser at regionavi-

sene, og ikke minst journalistene her, fryktet dominans og kontroll fra *Aftenposten*.³⁰ I sin rapport fra 2010 om Media Norge-etableringen viser Fosse mfl. til at både journalister og redaktører ser ut til å dele bekymringer for konsekvensene av økt redaksjonelt samarbeid, og særlig for at *Aftenposten* skal ta over de «hardeste» stoffområdene som rikspolitik og utenriksdekning.³¹ De ulike posisjonene i diskusjonene om RP15-tiltakene følger det samme mønsteret.

Det siste punktet, et felles helgemagasin, ble også diskutert langs en sentrum–periferi-akse. Samtlige mediehus hadde sine egne magasiner. Mest kjent var *Aftenpostens* A-magasin.³² Økt samarbeid ville ha «stort kostnadspotensial». Prosjektgruppen la fram tre alternativer «der de mest kontroversielle gir størst besparing»:

*Underveis i arbeidet forsto redaktørene
at nye kutt ville komme raskere enn
forventet, nedgangen gikk kjappere enn
prosjektgruppen kunne jobbe*

1. Vi utveksler alt feature/magasin-stoff og har noen felles leveranser og fellesproduksjon, for eksempel faste spalter.
2. Vi har ett felles magasin, som erstatter dagens helgemagasiner.
3. Alle publiseres i A-Magasinet, som erstatter regionavisens helgemagasiner.³³

De tre alternativene ble vurdert slik: «Valg av alternativ 1 vil kunne ha positiv lesereffekt. Valg av alternativ 2 og 3 innebærer større risiko. Alt 2 vil være problematisk for *Aftenposten*, mens Alt 3 vil være tilsvarende problematisk for regionavisene.»³⁴ Posisjoneringsanalysene som gruppen hadde gjennomført viste at *Aftenpostens* abonnenter og lesere anså *A-magasinet* som en viktig del av tilbudet. Å legge ned *A-magasinet* ble vurdert som å ødelegge kjernevirksomhet. De andre avisene så også sine helgemagasiner som viktige.

Prosjektgruppen tok også opp det de kalte «sponsorer» knyttet til journalistikk og redaksjonelle produkter som en mulig inntektskilde som burde utredes. «Ingen bør naturligvis kunne tolke oss dit hen at vi skal la sponsorer forme eller påvirke vår journalistikk, men for the record: Vi mener det er fullt mulig å gjøre dette uten å komme i konflikt med Tekstreklameplakaten.»³⁵

Underveis i arbeidet forsto redaktørene at nye kutt ville komme raskere enn forventet, nedgangen gikk kjappere enn prosjektgruppen kunne jobbe: «Allerede da vi la fram, så vi at noen av forslagene våre var utdatert», sier prosjektleder Ole Erik Almlid. *BTs* Gard Steiro mener at «(d)et økonomiske taktskiftet kom veldig raskt. Og da ble vi nok vridd mer i retning av sparing.»

Når det gjelder de reelle resultatene av prosjektet, er oppsummeringene blant informantene delt. I tillegg mikses de sammen både med mediedebatten og nedskjæringsperioden i kjølvannet av prosjektet, nettopp fordi disse henger så tett sammen. I styringsgruppen mener sjefredaktørene Eilertsen og Haugsgjerd at med unntak av nyttejournalistikken ble det få konkrete resultater av prosjektet. «Hvis noen hadde orket å skrive om RP15 etter høsten 2012, så hadde de sett at det ble noe av mindre enn 10 prosent, tror jeg», sier Eilertsen. De andre redaktørene er mer

positive: «Arbeidet i seg selv hadde stor verdi. Det har gjort at vi samarbeider bedre på forbrukerstof-fområdet. Det var forløperen til magasinsamarbeidet som vi nå har, og mange andre små og store ting», sier *Fædrelandsvennens* sjefredaktør Eivind Ljøstad. Han bekrefter dermed pilotverdien av RP15. Våren 2014 ble det satt ned et liknende prosjekt kalt «Kysten rundt» – uten *Aftenposten*, men med *Adresseavisen*. Konserndirektør Didrik Munch oppsummerte RP15 på denne måten i intervju til denne casestudien i 2014:

Ettertiden har vel vist at vi kunne gjort mer. Da hadde vi sikkert fått enda sterkere kritikk. Det var uheldig at den rapporten lakk ut før vi hadde fått informert ordentlig internt. Og det gjorde at det ble litt mer temperatur en periode. Men realiteten i den mener jeg var helt riktig.

Det viser at redaktørene og konsernledelsen hadde felles forståelse av tiltakene i prosjektet.

I mars leverte prosjektgruppen sin dokumentasjon, og 18. juni ble de tillitsvalgte formelt informert. Da hadde den første artikkelen om prosjektet allerede stått på trykk, og mediedebatten var i gang. 10. august presenterte Schibsted sin kvartalsrapport, deretter fulgte kuttplaner i de enkelte mediehusene med frist til november med å søke sluttpakker. RP15 hadde sporet av.

Virkeligheten utenfor prosjektet

Da rapporten ble levert, var det klart at det ville bli økonomiske nedskjæringer i mediebransjen og konsernet. Hvordan så den økonomiske virkeligheten ut utenfor prosjektet?

Kvartalsrapporten til Schibsted første kvartal 2012 viste en nedgang i annonseinntekter og opplag for de fire mediehusene i prosjektet. Papirannonse-ne hadde en nedgang på tre prosent. Selv om de digitale annonseinntekter økte med 25 prosent, så veide ikke disse opp for tapet i papirannonser. På grunn av prisøkning økte opplagsinntektene, men opplaget falt med 3,1 prosent allerede de første månedene av 2012.³⁶ Da Schibsted la fram sin neste rapport, kvartal 2 / halvårsrapport 10. august,³⁷ viste tallene at den digitale annonseveksten nå bare var ti prosent.

Nedgangen for annonser på papir var hele ni prosent.

Papiropplaget for alle norske aviser i 2012 var totalt 3,2 prosent mindre enn året før.³⁸ Regionavisene i RP15 mistet fire prosent av papiropplaget,³⁹ mens VG mistet hele elleve prosent. De negative tallene utløste innsparingsplaner og sluttpakker i alle mediehusene. *Aftenposten* la ned *Aften*-utgaven, lokalredaksjoner ble kuttet i *BT* og *Aftenbladet*. I sin årsrapport oppsummerte Schibsted:

I andre halvår 2012 ble det utarbeidet et kostnadsprogram som vil få en effekt på NOK 400 mill. i 2013–2014. Blant tiltakene er nedbemanning, sentralisert annonseproduksjon og kundeservice, samarbeid om støttetjenester og salg, redaksjonelt samarbeid og større bruk av designmaler og bedre produksjonsplanlegging.⁴⁰

Murdocks klassiske skille mellom allokativ og operasjonell kontroll er tydelig.⁴¹ Konsernets vurdering av den økonomiske krisesituasjonen ble bestemmende for utviklingen i mediehusene. Redaktørens operasjonelle kontroll var i stor grad begrenset til å avgjøre hvordan kuttene skulle gjennomføres. Annonse- og opplagsnedgangen fikk konsekvenser for RP15-prosjektet på flere måter. Først og fremst ble sjefredaktørens verktøy-jakt kun oppfattet som planer for kutt, slik vi skal se i neste del, medieanalysen. «Støyen rundt skyldes at det kom sammen med nedbemanningsprosessen. Det blei blanda sammen, og folk visste ikke helt hva RP15 var, og hva som var omstilling», sier sjefredaktør Lars Helle i *Stavanger Aftenblad*. Dessuten stoppet diskusjonen om de foreslåtte langsiktige tiltakene, fordi det var behov for akutte tiltak etter at Schibsted-konsernet lanserte sine nedskjæringsplaner. På kort sikt ble altså gevinstrealiseringsfasen av selve prosjektet nærmest borte. En ny «brannslukkings»-strategi⁴² ble satt inn.

«Grådighet og mangfold» – RP15 i offentligheten

Redaktørenes relativt samstemte oppfatninger i det interne RP15-prosjektet ble sterkt utfordret i den offentlige mediedebatten som fulgte. Uroen

omkring prosjektet startet i mediene. Rapporten ble i juni «lekket» til *Dagens Næringsliv*. Lekkasjen kom før rapporten var formelt overlevert til tillitsvalgte i mediehusene, og mange ansatte hørte derfor om RP15 for første gang gjennom avisoppslagene.

I denne delen drøftes RP15 gjennom mediedekningen prosjektet fikk. Formålet med analysen av debatten er å avdekke hvordan de ulike aktørene posisjonerte seg til casen, og hva som var de dominerende tolkningsrammene. Gjennom en slik tekstanalyse vil også forholdet mellom redaktørenes situasjonsoppfatning og oppfatningen i offentligheten tydeliggjøres.

Materialet i analysen er totalt 145 artikler i norske medier fra 1. juni til 31. desember 2012. Artiklene er funnet i søkebasen Retriever med søkeordene «RP15», «Redaksjonell posisjonering 15» og «Schibsted». 66 artikler omhandler direkte eller indirekte RP15, mens de resterende hadde den større konteksten med påfølgende nedbemanning og innsparing som hovedtema. I analysen av deknningen ser jeg først på omfanget og på hvilke aktører som dominerer spaltene. Deretter gjør jeg en innholdsanalyse av vinklingen og de tolkningsrammene de ulike aktørene bruker.

Tabell 1 viser det totale antallet artikler fordelt på avis samt kildene som er representert i artiklene. *Dagens Næringsliv* (DN) har de fleste artiklene, etterfulgt av *Klassekampen*. Schibsted-avisene i prosjektet hadde varierende dekning, *Aftenposten* mest med 16 artikler, *Fædrelandsvennen* minst med seks.

I tillegg viser tabellen de ulike aktørene i deknningen og i hvilken grad de kom til orde. Det er fem hovedkategorier aktører: klubbledere og ansatte, redaktørene i Schibsted, konsernledelsen, direktører i konsernet samt forskere og kommentatorer. I kategorien «andre» finner vi hovedsakelig representanter for grupper som vil bli berørt av tiltakene i RP15. Det dreier seg for eksempel om lederen i Kritikerlaget som frykter at mangfoldet forsvinner hvis avisene samarbeider om anmeldelser⁴³, men også om lederen i Sponsorforeningen som ønsker Schibsted-redaktørene velkommen på sponsormarkedet⁴⁴.

Fagforeningsledere og redaktører utgjør de viktigste kildene i deknningen. Redaktørene forsvaret pro-

Tabell 1: Kilder i nyhetssakene om RP15/ nedbemanning 1.6.12–31.12.12 (hele tall)

Mediehus/avis	Antall artikler	Kilder i nyhetssakene						
		Fagforening/ansatte	Schibsted-redaktører	Konsern-ledelse	Schibsted-direktører	Forskere/mediekomm.	Andre	Ingen
Dagens Næringsliv	34	25	19	6	7	0	5	0
Klassekampen	26	20	9	4	1	11	9	2
Stavanger Aften-blad	11	3	4	0	1	0	1	0
Bergens Tidende	11	4	2	2	2	1	0	0
Aftenposten	16	6	8	2	3	1	3	0
Fædrelandsvennen	6	2	2	2	1	0	0	0
Journalisten	9	13	5	0	3	0	6	0
Kampanje	11	3	5	3	1	5	4	1
Andre ¹	21	14	10	3	0	5	2	1
Totalt	145	93	70	23	19	27	30	4

¹ I kategorien «andre» er følgende representert: Bergensavisen, Adresseavisen, NTB, Trønder-Avisa, NRK Hordaland, Kristiansands Avis og Rogalands Avis.

sjektet og prosessen – mest aktive er Hilde Haugsgjerd fra *Aftenposten* og Trine Eilertsen fra *BT*. Tilsvarende er konserntillitsvalgte Finn Våga og Rune Valderhaug samt mediehusenes klubbledere de sentrale fra fagforeningene. De framstiller RP15 som del av en større plan: «Jeg tror ledelsen i avishusene vil se på dette som en kjærkommen mulighet for å innføre disse tiltakene i RP15 for å spare penger», sier Finn Våga.⁴⁵

Representanter for konsernledelsen intervjues langt sjeldnere. Konserndirektørene Rolv Erik Ryssdal og Didrik Munch henviser begge til at RP15 er redaktørenes prosjekt, og vil ikke kommentere det konkret. Styreledere i Schibsted og Tinius-stiftelsen, Ole Jacob Sunde og Ryssdal, trekkes inn når spørsmålet om ledelsens høye lønninger og bonussystem kommer på dagsordenen.

Kommentatorene og forskerne blir hovedsakelig brukt i *Klassekampens* saker, og uttaler seg kritisk om

prosjektet og prosessen. Direktørene er i liten grad kilder. De blir først sitert når nedbemanningen starter, og ingen av dem uttaler seg spesifikt om RP15.

I mediedekningen kan vi grovt skissere tre faser. Den første starter med DN's avsløringer om RP15 den 7. juni og strekker seg fram til Schibsteds kvartalresultat blir offentliggjort 10. august. Fase to går fram mot slutten av september og inkluderer sjefredaktørenes presentasjon av kuttplaner i de ulike mediehusene den 22. august. Den siste fasen er særlig oktober/november da kuttene forhandles om og realiseres gjennom sluttpakker i mediehusene. Det er primært i de to første fasene at debatten foregår.

Den første presentasjonen av RP15 hadde titelen «Forbereder massive kutt».⁴⁶ I ingressen sto det: «Et internt prosjekt kalt 'Redaksjonell posisjonering' skal effektivisere driften av Schibsteds aviser i Norge. Omstillingen skal kunne gi kostnadskutt på

450–700 millioner kroner innen 2016». Journalisten skrev: «Bak de mest kontroversielle tiltakene er det påtegnet følgende kommentarer: «Her kan det bli bråk» og «Kan bli utfordrende». Tiltakene det ble vist til, var i hovedsak helgemagasiner, utenriks og forbrukerstoff. Konserntillitsvalgt Rune Valderhaug sa i samme artikkel at «... vi oppfatter dette som et rent spareprosjekt». Både konsernsjef Didrik Munch og sjefredaktør Trine Eilertsen avviste tallene: «Vi jobber med forskjellige prosjekter for å forberede oss på den virkeligheten vi står overfor. Prosjektet 'Redaksjonell posisjonering 2015' er ett element i dette. Det er sjefredaktørene som har tatt initiativ til det», sier Munch.»

Den dominerende tolkningsrammen er at RP15 var et opplegg for nedskjæringer, et «spareprosjekt». Undersøkelsen viser at dette første perspektivet i stor grad ble førende for resten av mediedekningen. Flere andre medier viste til DN's reportasje og ga sine kommentarer tilsvarende ramme: «Spareplaner har alltid mystiske navn. RP15 er navnet på en smartkort-leser, en jordbruksmaskin – og på Schibsteds plan for å kunne kutte kostnader på mellom 450 og 700 millioner kroner innen 2016».⁴⁷ Rykter om forestående kutt ble bekreftet da Schibsted la fram kvartalsresultatet i august, og på den måten ble tolkningsrammen av RP15 ytterligere sementert.

I den første fasen av mediedekningen på forsommeren dominerte RP15-prosjektet og tiltakene som ble foreslått. 66 av de 145 artiklene omhandlet direkte eller indirekte RP15. Gjennomgangen av kilder i dekningen viste at de ulike aktørene tok eller ble gitt ulike posisjoner. For å vurdere om dekningen hadde en slagside overfor prosjektet, har jeg i tillegg analysert vinklingen i de 66 artiklene som berører RP15. Formålet er å vise om artiklene har en negativ, positiv eller nøytral vinkling til RP15 og redaktørene. Analysen av vinkling i 66 artikler viser at 59 prosent var negative, 29 prosent nøytrale og bare 12 prosent hadde en positiv vinkling til prosjektet og redaktø-

rene. Det var altså klar overvekt av kritiske artikler, og redaktørenes tolkningsramme ser ut til å ha hatt minst gjennomslag.

Tolkningsramme og posisjoner

Innholdsanalysen viser at det var klare og polariserte temaer som gikk igjen i dekningen. Disse var uttrykk for de ulike aktørenes posisjoner og tolkningsramme. De kan for det første ses som situasjons- eller virkelighetsforståelse og for det andre som posisjonering i en kamp både om opinionen og om makt og innflytelse innad i mediehusene. I tillegg er posisjonene også uttrykk for en kamp langs de tradisjonelle skillelinjene i mediene – mellom børs og katedral, marked og samfunnsoppdrag.

Vi kan dele inn debattposisjonene etter hvorvidt de var kritiske eller støttende til prosjektet og Schibsted. Det var tre tolkningsrammer innenfor

de kritiske posisjonene og tilsvarende i den støttende. I tillegg var det på hver av sidene kritikk av prosessen; de tillitsvalgte kritiserte redaktørene for ikke å ha informert, mens redaktørene kritiserte de tillitsvalgte for å bruke mediene som debattarena

istedenfor å diskutere internt.

De kritiske aktørenes posisjoner og fortolkningsramme kan deles inn i tre hovedområder:

For det første at både prosjektet og de påfølgende nedskjæringene ikke bare var sparing, men måtte forstås i perspektivet «børslogikk». Det handlet om børsnoterte og grådige eiere som ville ha mer utbytte. Blant målbærerne av en slik fortolkning finner vi særlig journalistene, de tillitsvalgte, men også forskere og kommentatorer. *Aftenpostens* klubblleder Knut A. Nygaard mente utviklingen i medieeierskap var en fare for demokratiet: «Samfunnsoppdrag er et fint ord, og selv om noen av konserndirektørene har det ordet i sitt vokabular, oppfatter jeg det bare som innholdsløst i denne sammenhengen. Det er ikke samfunnsoppdraget som styrer oss lenger, men driftsmargin og børsen.»⁴⁸

Den dominerende tolkningsrammen er at RP15 var et opplegg for nedskjæringer, et «spareprosjekt»

Arild Berg Karlsen, tillitsvalgt i *Bergens Tidende*, sa det samme etter kuttene: «Dette er helt sikkert som følge av at vi nå er del av Schibsted, og at det er et børsnotert selskap. Dette er børsens logikk, aksjekurser skal ikke synke, men stige i verdi.»⁴⁹

Mindre retorisk argumenterte medieforsker Paul Bjerke: «Slik jeg ser det har disse redaktørene satt seg ned i forkant, som en forsvarsstrategi, og sett på hva slags kutt de kan gjøre i driften for å tilfredsstille en børsnotert eier som ikke kan akseptere noe annet enn en betydelig positiv driftsmargin.»⁵⁰

For det andre var en tolkningsramme at redaktørene framsto som verktøy for konsernledelse og eiere. Målbærere av denne forståelsen var både mediekommentarer, tillitsvalgte og forskere. Under tittelen «De nye mellomlederne» spurte *Morgenbladet*: «Er dagens redaktører redusert til håndlangere for avisens eiere?»⁵¹ Klassekampens sjefredaktør Bjørgulv Braanen kritiserte planene i en kommentar og sa:

Redaktørene i de norske regionavisene opptre nå mer og mer som konsernredaktører. De forholder seg til det samme styret, og det redaksjonelle og forretningsmessige samarbeidet er så tett at det vil være umulig for noen av dem å argumentere for en selvstendig kurs, langt mindre sette den ut i livet.⁵²

I første del av dekingen skrev tillitsvalgt Finn Våga en kronikk i *DN* med tittelen «Grådighetens pris»:⁵³ «Nok en gang må leserne og de ansatte betale prisen for at konsernets eiere aldri synes å tjene nok penger på mediebedriftene.» For høy driftsmargin og ledernes «fete bonusordninger» ble trukket fram som eksempler og ble del av de moralske vurderingene. Våga kritiserte også redaktørene: «Sjefredaktørene må aldri bli tafatte tilskuere til eiernes gledesdans rundt gullkalven.»

For det tredje fantes det en kritikk av selve innholdet i RP15-rapporten. Det gjaldt særlig forslagene om mer stoff- og magasinsamarbeid og om sponing som mulig inntektskilde. Kritikerne mente at en slik samordning av innholdet ville være et brudd med pressens samfunnsoppdrag: «God journalistikk er et offentlig gode. Kvalitetsjournalistikk kan ikke drives

uten omkostninger, ikke i noen betydning av det siste ordet i setningen foran denne. Det koster penger. Og det koster mer. Det koster ubehag ...», skrev medieforsker Martin Eide i *BT*.⁵⁴

I tillegg ville forslagene kunne utgjøre en trussel mot mangfoldet. En sterkere konsentrasjon av eierskap bekymret flere forskere:

«Samarbeid om stoffproduksjon på nett har eksistert lenge, men når det blir snakk om meningsstoff, analyser og utenriksnyheter, går det mer og mer på bekostning av hvor mange stemmer man sitter igjen med i den norske offentligheten. Faren er at man kommer i en situasjon hvor én eier betyr én stemme», uttalte professor Tanja Storsul i Klassekampen.⁵⁵

Martin Eide etterlyste motstand fra redaktørene mot eiernes avkastningskrav, og mente at både redaktørrollen og journalistikkens samfunnsoppdrag måtte mobiliseres i debatten. Det kan på mange måter oppsummere RP15-kritikernes tolkningsrammer: «Jeg hører til dem som mener at redaktørrollen er en viktig rolle i et moderne samfunn, og at debatten trenger ordstyrere. Redaktører og journalister kan fylle en slik rolle – om de forstår sin rolle.»⁵⁶

De positive aktørenes posisjoner og fortolkningsramme kan også deles inn i tre hovedområder. Det var særlig Schibsted Norge-redaktørene, konsernledelsen og styrelederen som utgjorde denne kategorien.

For det første argumenterte særlig redaktørene for at prosjektet skulle sikre kvalitetsjournalistikk og kjerneverdiene. Sjefredaktør i *Stavanger Aftenblad*, Lars Helle, karakteriserte prosjektet som en «tenketank» og gikk i rette med *Klassekampens* journalist: «Nå gjør du det samme som andre journalister som har skrevet om denne saken har gjort: Du foregriper gjennomføringen av forslagene vi har framsatt. Hensikten med å iverksette rapporten overhodet, er at vi skal ta vare på journalistikken vi driver, og at den skal stå for styrking av de journalistiske kjerneområdene.»⁵⁷

Tilsvarende sa *Aftenpostens* sjefredaktør Hilde Haugsgjerd at hennes hovedmål var «Å sikre at *Aftenposten* også om fem og ti år kan spille en rolle i det

norske demokratiet ved å drive kvalitetsjournalistikk om viktige spørsmål i samfunnet.»⁵⁸

For det andre, og kanskje viktigst, var virkelighetsorienteringen at vi befant oss i et nytt medieland-skap som krevde en total omstilling dersom mediene skulle overleve. Som vist tidligere var «buzzordet» i 2012 nettopp «digital transformasjon». Her var både redaktører, konsernsjefer og styrelederen på linje. Redaktørene mente at klubbliderne ikke hadde forstått at RP15 skulle styrke kjernevirksomheten fordi «(d)e norske avisene er inne i en vanvittig struktur- endring. Opplaget på papir kommer ikke til å øke, og vi kan ikke få de samme inntektene digitalt», sa Lars Helle.⁵⁹

Didrik Munch definerte problemet som medi-ehusenes manglende digitale transformasjon. Han avviste årsaksforklaring om grådighet, og hevdet at utfordringene «primært skyld(t)es strukturelle endringer i medievaner og markeder, ikke eiernes krav til avkastning».⁶⁰ Styreleder Ole Jacob Sunde trakk også fram forklaringsmodellen om at den digi- tale transformasjonen innebar «et strukturelt skifte»: «Tommelfingerregelen er at vi mister 90 prosent av inntektene når en leser flytter seg fra papir til nett. Det er på bakgrunn av dette vi må diskutere de varslede kuttene», sa Sun- de.⁶¹ Mens *Aftenposten*-journalist Sturle Scholtz Nærø mente Schibsted- ledelsen drev «ren utplyndring» av avisene og en rasing av Tinius sitt livsverk,⁶² hevdet Sunde, at «... vi ville svikte arven fra Tinius og vårt lederansvar om vi ikke tok de nødvendige skritt for å sikre mediehusene en lønnsom fremtid i den digitale verden».⁶³

For det tredje var det en posisjon som dels var et svar på kritikken mot redaktører som hånd- langere for konsernledelsen, og samtidig en ny fortolkning av hva som var ansvarlig lederskap. Sjefredaktør Trine Eilertsen i *BT* svarte på kritik- ken medieforsker Martin Eide reiste av redaktøre- nes manglende motstand mot konsernledelsen:

Men samtlige er enige om at mediedekningen var skeiv, og at de selv håndterte både informasjonen til de tillitsvalgte og mediedekningen dårlig

Eide savner sjefredaktører som taler eierne midt imot og utfordrer dem på driftsmarginer og strategier. Han mener symbolikken i slike handlinger er viktige. Jeg mener at reell påvirk- ning og en fornuftig dialog med eierne, er mye viktigere enn symboler. En sjefredaktør som kun søker symbolseire og kortsiktig popularitet, får noen morsomme dager på jobben. Men hun blir raskt en klovn, og leserne og de ansatte i *BT* fortjener bedre. De fortjener også bedre enn redaktører som bare tar ordre fra eieren, og umælende går i gang. Det gjør ikke sjefredaktø- rene i Schibsted.⁶⁴

«En klassisk infokatastrofe»

I intervjuene til casestudien gir informantene uttrykk for ulike oppfatninger om RP15 og resultatet. Men samtlige er enige om at mediedekningen var skeiv, og at de selv håndterte både informasjonen til de tillitsvalgte og mediedekningen dårlig.

De første oppslagene kom overraskende: «Vi kom veldig bakpå så det ble en utrolig kjip historie for alle redaksjonene», sier Eilertsen. «De fikk vite det via DN, en helt klassisk info- katastrofe egentlig. Og det gjør noe med tilliten til oss redaktører når de får vite så viktige nyheter fra andre enn oss.» Gard Steiro mener kombinasjonen av ulike uheldige faktorer fikk

stor betydning:

Jeg tror ingen var forberedt på hvor hardt dette ville slå. Men det er klart når du ser de ingredi- ensene du putter i gryten: Et RP15-prosjekt som virkelig går helt inn i kjernen av journalistikken. Et konsern som skal kutte. Noen ledere som har høye lønninger. Da blir det eksplosivt. Hvis RP15 ikke hadde kommet sammen med en kut- trunde, så tror jeg den debatten kunne blitt mye bedre.

Både redaktørene og prosjektleder Almlid mener at framstillingen av prosjektet var feil: «Det var helt lat-

Figur 3: FSjefredaktør Lars Helles tekst på forsiden av Aftenbladet sier blant annet: «Velkommen til den nye aftenbladhelgen. Norges mest leste samtidsmagasin vil heretter komme sammen med Aftenbladet hver fredag. Vi kunne ikke si nei da vi ble invitert inn i samarbeidet rundt en av de største suksessene i norsk presse, A-magasinet (...) Aldri tidligere har vårt motto om å gjøre verden mindre og Rogaland litt større passet bedre enn akkurat i år!»

terlige reaksjoner. Fullstendig misforstått. Vi ble tillagt motiver. Det var «Oslo mot resten». Reaksjonene tyda på at en ikke var realitetsorientert i redaksjonene», sier Almlid.

Kritikken om at sjefredaktørrollen var blitt konsernstyrt og ufri, blir også motsagt av redaktørene. RP15 var så upopulært at det ifølge Trine Eilertsen «nærmest ble tolket som at 'dette kan ikke sjefredaktørene stå bak. Det må være noen fæle økonomer og direktører som står bak'». Sjefredaktørene får støtte fra konsernsjefen i Schibsted Norge, Didrik Munch: «Det er jo bare tull. Produktene våre blir dårligere hvis vi ikke har gode, selvstendige og oppegående sjefredaktører». Den eneste som reflekterer selvkritisk over mellomleder-begrepet, er Tom Hetland:

Det er ikke vanskelig å kjenne seg igjen i. Ikke på den måten at du står der og utfører direktiv. Det handler om at du nok har fått en redaktørrolle der det er større grad av fellesforståelse mellom redaktører og direktører og konsernledelse om den overordna situasjonen. Og at redaktørene på en måte har akseptert at deres rolle også består i å administrere mediehuset på en sånn måte at en skal komme økonomisk

godt ut av det.

Sjefredaktørenes egne beskrivelser av hensikten med prosjektet der journalistikken var i sentrum, ble altså i stor grad mistrodd og motsagt i offentligheten og internt i mediehusene. Det illustrerer kjernekonflikten i journalistikken: balansen mellom samfunnsoppdrag og marked. Det kan i tillegg ses i lys av utviklingen av en mer managementpreget redaktørrolle,⁶⁵ men også som et uttrykk for en oppfatning av den journalistiske siden av redaktørrollen som mer moralsk akseptabel og høyverdig enn den økonomiske ledelsessiden. Som Duffy oppsummerer: «management as an editorial function is routinely written about in more pragmatic and less idealistic terms than the journalism that is being managed.»⁶⁶

Tiden etter 2012

Denne casestudien har tatt for seg utviklingen av det interne prosjektet RP15 og debatten i etterkant i 2012. Resultatet av RP15 var ifølge sjefredaktørene magert. Men det var samtidig starten på en større endringsprosess. Hva som skjedde etter 2012, er ikke del av studien, men noen utviklingstrekk rundt de mest omdiskuterte punktene kan kort skisseres.

Spørsmålet om helgemagasinen var ett av stridstemaene i 2012. I 2013 startet *Bergens Tidende*, *Aftenbladet*, *Fædrelandsvennen* og *Adressa* et helgemagasinsamarbeid med utveksling av stoff og ett felles produksjonssted. Tre år seinere, i januar 2016, ble imidlertid de regionale helgemagasinen på papir lagt ned. Da ble A-magasinet helgetilbudet for alle RP15-avisene – på tross av den tidligere motstanden. Både sjefredaktørene og Putin prydet forsiden på det første nummeret. (se bildet forrige side).

Det som ble vurdert som problematisk og uaktuelt i 2012, var nå realitet – uten at det skapte mediedebatt. Denne beslutningen kom etter mine intervjuer med redaktørene og inngår derfor ikke i analyse-materialet. Men til tross for sjefredaktørenes lokale introduksjonshilsen på forsiden er det klart at det store kostnadskutt-potensialet ligger bak.

Det er åpnet for en stor grad av innholdssamarbeid innad i Schibsted. En undersøkelse av stoffutveksling i Schibsteds regionaviser i 2013⁶⁷ viste liten grad av overlapping og fellesstoff. En nyere undersøkelse bør være interessant som forskningsprosjekt.

Det er et faktum at flere av de tidligere særegne redaksjonelle sakene nå teknologisk sett er enkle å hente ut for de fleste mediebedriftene i Schibsted-systemet. Mye ligger til rette for et utstrakt samarbeid. Samtidig kan mer presise målinger av hva leserne faktisk er interessert i både å lese og betale for, føre til kunnskap om hvorvidt samarbeidsstoff er en riktig satsing. Dermed er det mulig at monitorering av lesernes preferanser gjør at gjenbruk oppfattes som mindre attraktivt.

«Sponsing» er ikke direkte innført i en form som RP15-prosjektet skisserte. Det likner imidlertid på det som i dag kalles content marketing eller innholdsmarkedsføring. Dette er et satsingsområde i mange mediebedrifter. Innholdsmarkedsføringsprosjekter har vært omdiskutert og blant annet ført til fellelser i PFU, men de er en viktig inntektskilde.

Utenrikssamarbeidet mellom regionavisene er

lagt ned, det samme gjelder utenriksredaksjonene. Samarbeidet om en korrespondent i Brussel er over og korrespondentstillingen lagt ned. Omorganisering i flere omganger innenfor Schibsted har ført til sentralisering av økonomiavdelingene, samt at alle de norske mediebedriftene har fått felles styre og styreleder. På mange måter har det vært en forskyvning fra regionalt til sentralt nivå, og sjefredaktørenes mellomposisjon mellom konsernet sentralt og egen redaksjon er blitt tydeligere.

Det har blitt «endringer i trykkeristruktur», et tema nevnt i RP15. I januar 2015 ble *Fædrelandsvennens* trykkeri i Kristiansand nedlagt. 28 ansatte mistet jobben. Det samme skjedde med trykkeriet til *Stavanger Aftenblad* i november 2016, der 38 ansatte ble uten arbeid. Deadline og trykketid for papiravisene ble skjøvet fram.

*Jeg tror det er peanuts i forhold til
hva som kommer de neste årene.
Vi kommer bare til å le av hva vi
var opptatt av i 2012*

Fædrelandsvennens sjefredaktør Eivind Ljøstad fikk rett da han i 2014 oppsummerte RP15 og debatten slik: «Jeg tror det er peanuts i forhold til hva som kommer de neste årene. Vi kommer bare til å le av hva vi var opptatt av i 2012

(...) I den digitale verden kommer vi til å se annerledes på det.»

Forslagene til endringer som i 2012 møtte massiv motstand internt i mediebedriftene og offentligheten, har i årene etterpå blitt gjennomført i en langt større utstrekning enn RP15 la opp til og så å si uten debatt. Konsernet er omorganisert flere ganger, senest i 2018 da hele konsernet ble delt i to uavhengige selskaper. Sjefredaktørene som så Media Norge som en mulighet til styrket innflytelse, er ikke lenger representert i konsernets ledergruppe, og mediehusene har med unntak av ansattes representanter helt identiske styrever. Markedets maktposisjon er klart styrket. Helle Sjøvaag beskriver det slik:

The growing power of the market is felt in every part of the structure, from the infrastructure that carries journalistic content – telecommuni-

cations as well as social and mobile media – to the technologies that ensure digital income: programmatic advertising, paywalls and content marketing.⁶⁸

RP15 kan i et slikt perspektiv ses som en pilot for endringsprosessene etter 2012. På den ene siden kan det leses som en bekreftelse på at strategisk arbeid i moderne medieorganisasjoner er blitt opportunistisk og fragmentert brannslukningsarbeid. På den andre siden kan det nettopp ses som del av en mer langsiktig strategi, om enn i et usikkert farvann.

Konklusjon

Granskingen av RP15 viser redaktører som kjempet om utvidelse av sin kontroll ved å foreslå endringer og besparelser der journalistikken fortsatt kunne stå i sentrum. Det måtte imidlertid skje i tilpasning til nye økonomiske og teknologiske vilkår. Her hadde redaktørene og konsernledelsen felles forståelse av virkeligheten som et krisenarrativ.

Mediekommentatorer (ofte selv journalister) og forskere var kritiske og argumenterte i stor grad ut fra et perspektiv om medienes samfunnsoppdrag og behovet for et mangfold i en demokratisk offentlighet. Noe av den samme argumentasjonen gjaldt for journalistene, men i tillegg kan vi se en fagforeningskamp. Casestudien viser også at det kan være store forskjeller mellom redaktørers og journalisters virkelighetsforståelse og interesser. I forskningen blir disse ofte slått sammen og tolket under ett, men her ligger et potensial for mer forskning.

Fosse, Tornes og Østbye⁶⁹ mener i sin historie om Media Norge at tidspunktet for etableringen midt i finanskrisen ødela for de ideelle motivene. På mange måter kan vi si at historien gjentar seg med RP15. Kvalitetsjournalistikk som kjerneverdi for mediehusene ble også lansert midt i en stor økonomisk krise. Ettertiden har vist at det er redaktørenes og konsernledelsens tolkningsramme som har vunnet fram – selv om de «tapte» det offentlige ordskiftet i 2012. Brukerne er blitt kjernen i en bærekraftig forretningsmodell. Samordningen og sentraliseringen innad i Schibsted har blitt sterkere, journalistene er blitt færre. Vurdert ut fra offentlig debatt ser journalistene i stor grad ut

til å være på linje med redaktørene i forståelsen av nåsituasjonen. Eierskapsloven er endret uten stor diskusjon. Eierskapsdebatt framstår som «umoderne», «gammelmodig».

Usikkerheten om framtiden både for mediene og journalistikken består imidlertid. Det er fremdeles en disruptiv medievirkelighet. RP15 var et endringsprosjekt som ble skutt ned i 2012, men ble virkelighet et par år seinere. Nye endringsprosjekt skjer kontinuerlig, men nå i det stille og med en felles forståelse blant alle pressens aktører.

Noter

- 1 Høst 2015: 6
- 2 Se bl.a. Sjøvaag 2019
- 3 Skre 2012: 3
- 4 Høst 2010: 5
- 5 Høst 2011: 6
- 6 Høst 2012: 5
- 7 Høst 2013: 5
- 8 Borgen 2017: 352
- 9 Küng 2017: 65
- 10 Høst 2013: 5
- 11 Høst 2019: 36
- 12 Fosse, Tornes og Østbye 2010: 7
- 13 Fosse 2008: 10
- 14 Ibid.: 11
- 15 Borgen 2017
- 16 Ibid.
- 17 Blant annet Fosse 2008
- 18 Fra Prosjektdokumentasjon RP15 s. 6: «Bloody fantastic content. That's our paywall strategy»
- 19 Curran 1990: 133
- 20 Se blant annet Djerf-Pierre og Weibull 2009, Westlund 2011, Barland 2012, Andersson og Wiik 2013, Borgen 2017, Küng 2017.
- 21 Prosjektdokumentasjon 2012: 3
- 22 Prosjektdokumentasjon 2012: 4
- 23 Prosjektdokumentasjon 2012: 4
- 24 Prosjektdokumentasjon RP15: 13
- 25 Prosjektdokumentasjon RP15: 93
- 26 Prosjektdokumentasjon RP15: 13
- 27 Prosjektdokumentasjon RP12: 109
- 28 Mathisen 2013: 98
- 29 I presentasjonen av RP15 antyder det at for Aftenposten kan det være snakk om 20 prosent vektlegging av det lokale. I den andre enden er Fædrelandsvennen med 80 prosent.
- 30 Fosse, Tornes og Østbye 2010
- 31 Ibid.: 107–108

- 32 I Stavanger het helgemagasinet Pluss, i Bergen BTMagasinet og i Kristiansand God Helg.
- 33 Prosjektdokumentasjon RP15: 111
- 34 Prosjektdokumentasjon RP15: 111
- 35 Prosjektdokumentasjon RP15: 120
- 36 Kvartalsrapport Schibsted ASA 1. kvartal 2012: <http://hugin.info/131/R/1611242/512418.pdf>
- 37 Schibsted-rapport Q 2, delårsrapport første halvår 2012 <http://hugin.info/131/R/1633173/524020.pdf>
- 38 Høst 2013: 5
- 39 Schibsteds årsrapport 2012: 18: <http://hugin.info/131/R/1687382/553355.pdf>
- 40 Schibsteds årsrapport 2012: 16
- 41 Murdock 1982
- 42 Küng 2017
- 43 Klassekampen 30.6.2012
- 44 Kampanje 28.6.2012
- 45 Klassekampen 11.8.2012
- 46 Dagens Næringsliv 7. juni 2012
- 47 Ramneffjell i Dagbladet 2012
- 48 Klassekampen 28. juni 2012
- 49 Klassekampen 19. november 2012
- 50 Klassekampen 27. juni 2012
- 51 Morgenbladet 31. august 2012
- 52 Braanen i Klassekampen 26. juni 2012
- 53 Finn Våga i Dagens Næringsliv 14. juni 2012
- 54 Eide i Bergens Tidende 2. september 2012
- 55 Klassekampen 23. juni 2012
- 56 Eide i Bergens Tidende 16. september 2012
- 57 Klassekampen 27. juni 2012
- 58 Haugsgjerd i Dagens Næringsliv 22. juni 2012
- 59 Klassekampen 29. juni 2012
- 60 Munch i Dagens Næringsliv 16. juni 2012
- 61 Klassekampen 1. september 2012
- 62 Dagens Næringsliv 17. august 2012
- 63 Dagens Næringsliv 17. august 2012
- 64 Eilertsen i BT 9. september 2012
- 65 Blant annet Andersson og Wiik 2013, Borgen 2017
- 66 Duffy 2019: 8
- 67 Sjøvaag 2014
- 68 Sjøvaag 2019: 80
- 69 Fosse mfl. 2010

Litteratur og kilder

- Andersson, U. og Wiik, J. (2013). «Journalism Meets Management». *Journalism Practice*, 7:6, 705–719
- Barland, J. (2012). *Journalistikk for markedet. Redaksjonell produktutvikling i VG og Aftenbladet på papir og nett 1995–2010*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo

- Borgen, T. (2017). *Mellom samfunnsoppdrag og marked. En studie av utviklingen av sjefredaktørrollen i utvalgte norske og svenske mediehus fra 1985 til 2015*. Doktoravhandling. Stockholms universitet
- Braanen, B. (2012) «Konsernaviser. Samkjøringsplanene for regionavisene vil endre Medie-Norge». *Klassekampen* 26. juni
- Curran, J. (1990). «Culturalist Perspective on News Organization: A reappraisal and a case study». I Ferguson, M. (red.). (1990). *Political communication*. London: Sage
- Djerf-Pierre, M. og Weibull L. (2009). (red). *Ledarskap i framgångsrika tidningsföretag*. Göteborg: JMG, Göteborgs Universitet
- Duffy, A. (2019). «Out of the shadows: The editor as a defining characteristic of journalism». *Journalism*. <https://doi.org/10.1177/1464884919826818>
- Eide, M. (2012). «Kvalitet må koste». *Bergens Tidende* 2. september https://w2.uib.no/filearchive/kvalitet-maa-koste_bt-02-09-2012.pdf
- Eide, M. (2012). «Kvalitet, kutt og retorikk». *Bergens Tidende* 16. september
- Eilertsen, T. (2012). «BTs lysende, digitale framtid». *Bergens Tidende* 9. september
- Fosse, C., Tornes, K., Østbye, H. (2010). *Bakgrunnen for Media Norge. Rapport til Rådet for anvendt medieforskning*. Bergen: Universitetet i Bergen
- Fosse, C. (2008). *Historien om Media Norge. En analyse av argumentasjonen rundt dannelsen av Media Norge-fusjonen*. Mastergradsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen
- Haugsgjerd, H (2012): Det handler om fremtiden. *Dagens Næringsliv* 22. juni
- Høst, S. (2019). *Papiraviser og betalte nettaviser 2018*. Rapport 90/2019. Volda: Høgskolen i Volda
- Høst, S. (2015). *Avisåret 2014*. Volda: Høgskolen i Volda og Møreforskning
- Høst, S. (2013). *Avisåret 2012*. Volda: Høgskolen i Volda og Møreforskning
- Høst, S. (2011). *Avisåret 2010*. Volda: Høgskolen i Volda og Møreforskning
- Høst, S. (2010). *Avisåret 2009*. Volda: Høgskolen i Volda og Møreforskning

- Küng, L. (2017). *Strategic Management in the Media: From theory to practice*. 2. utgave. London: Sage
- Mathisen, B.R. (2013). *Gladsaker og suksesshistorier. En sosiologisk analyse av lokal næringslivsjournalistikk i spenningen mellom lokalpatriotisme og granskingsoppdrag*. Doktoravhandling. Universitetet i Nordland
- Munch, D (2012): Schibsted ønsker å styrke mediehusene. *Dagens Næringsliv* 16. juni
- Murdock, G. (1982). «Large corporations and the control of communications Industries». I Gurevitch, M. (red.). *Culture, Society and the Media*, London: Methuen
- Nærø, S.S. (2005). *Tinius. Om medier, milliarder og hunden Tott*. Oslo: Kagge forlag
- Sjøvaag, H. (2014). «Homogenization or Differentiation?» *Journalism Studies* 15 (5), s. 511–521
- Sjøvaag, H. (2019). *Journalism between the state and the market*. New York: Routledge
- Skre, A. (2012): «Varsel om endring». *Pressehistorisk tidsskrift* 2012 (17)
- Vågå, F. (2012). «Grådighetens pris». *Dagens Næringsliv* 14. juni
- Westlund, O. (2011). *Cross Media Newswork. Sensemaking of The Mobile Media (R)evolution*. Doktoravhandling. Göteborg: Göteborgs Universitet

Illustration: Endre Borstad © 2019

Bond eller Smiley?

Representasjoner av spionasje i nordisk journalistikk under den kalde krigen

Paul Bjerke
Professor i journalistikk
Høgskulen i Volda
paulb@hivolda.no

Den kalde krigen mellom det kapitalistiske Vesten, ledet av USA, og det kommunistiske øst, ledet av Sovjetunionen, preget hele kloden fra den andre verdenskrigens slutt og fram til sammenbruddet av Sovjetunionen i 1991.

Norge, Sverige og Finland valgte ganske forskjellige posisjoner i denne konflikten. Norge var (og er fortsatt) Nato-medlem. Sverige var (og er) alliansefritt. Mens Finland i 1948 undertegnet en mye omtalt avtale om vennskap, samarbeid og gjensidig bistand med Sovjetunionen (VSB-avtalen). Fra 1948 til 1995 var det også forbudt å publisere ytringer som satte finske utenrikspolitiske interesser i spill eller fornærmet en fremmed makt, som underforstått var Sovjetunionen.¹ Forholdet ble ofte beskrevet som «finlandisering».

Denne artikkelen drøfter om *journalistikken* rundt nasjonale sikkerhetssaker også var ulik i disse tre landene.

Temaet er omfattende, og tidligere sammenlignende forskning på feltet er begrenset. Det fins noen studier og andre kilder som viser at «finlandiseringen» ble reflektert i finsk journalistikk.² En av de sjeldne studiene som direkte sammenligner finsk, svensk og norsk journalistikk i den kalde krigen, er

Stefan Höjelids *Sovjetbildene i nordisk press*.³ Han konkluderer med at pressekommentarene i Sverige og Norge er variasjoner over samme tema: fordommer og mistillit mot Sovjetunionen. I det (svensk)-finske *Hufvudstadsbladet* er tonen mer dempet, og avisa er mer tilbakeholden i sin kritikk av nabolandet. Höjelid forklarer forskjellene med landenes ulike historie: Sverige er tradisjonelt «redd for russerne», Norge ble med Nato i 1948 på grunn av frykt av sovjetkommunismen, mens Finland var «finlandisert».

Min studie har et beskjedent mål: Den vil bidra til et underforsket felt ved å vise hvordan sju dagsordensettende aviser i Finland, Sverige og Norge *innrammet* tre velkjente spionsaker mot slutten av den kalde krigen. Sakene gjaldt Arne Treholt (Norge 1984), Stig Bergling (Sverige 1979) og Bertil Ströberg (Sverige 1983). Alle ble dømt til lange fengselsstraffer for spionasje til fordel for Sovjetunionen eller dets allierte.

Den kalde krigen var ekte, men også en konstruksjon. Dels konstruert av journalister og redaksjoner, og dels ble myndighetenes konstruksjon gjengitt og formidlet av journalister og nyhetsmedier

Kaldkrigsrammen

Den kalde krigen var ekte. Men den var også en konstruksjon. Dels var den konstruert av journalister og redaksjoner, og dels ble myndighetenes konstruksjon gjengitt og formidlet av journalister og nyhetsmedier. En sentral del av denne konstruksjonen var å etablere en *tolkningsramme (framing)* som gjorde hendinger og begivenheter forståelige.

Inspirert av Erving Goffmans klassiske bok *Frame analysis*⁴ introduserte amerikanske medieforskere «framing» som begrep i journalistikkstudier.⁵ De siste 25 årene har slike teorier og metoder oppnådd

stor popularitet som nyttige verktøy i analysen av journalistiske tekster og journalistisk praksis i hele den vestlige verden.⁶

«Framing» kan oversettes til «innramming», mens «frame» lettest kan forstås som «tolkningsramme». Det handler om hvordan noen elementer av «virkeligheten» velges ut og gjøres framtrædende i en medietekst eller i en serie tekster. Slike rammekonstruksjoner bidrar til å definere og avgrense et fenomen eller en hendelse. Denis McQuail skriver i en mye brukt lærebok i mediefag at «framing» eller «innramming» er å presentere overordnede tolkninger av noen få isolerte omstendigheter eller fakta.⁷ Han hevder at det er nærmest uunngåelig for journalister å gjøre dette, og at de dermed fjerner seg fra ren «objektivitet» og introduserer en «unintended bias» («utilsiktet partiskhet»)⁸. Andre forskere, som Robert Entman, hevder at slik bias – eller partiskhet på norsk – noen ganger er tilsiktet. Tolkningsrammen er ikke åpent delt med lesere eller seere, eller som det blir formulert av Pan og Kosicky:⁹ «Rammer kan betraktes som ontologisk forskjellige fra temaet i nyhetsartikkelen.»

Prosessene som skaper tolkningsrammer og medierammer, må sees som sosiale fenomener, ikke som frivillige valg fra individuelle journalister og redaksjoner. Vliegenthart og van Zoonen foreslår en sosiologisk tilnærming som fremhever at «the knowledge, attitudes and behaviours of individual producers are the product of professional and organisational processes in the newsroom, rather than traits or decisions of autonomous individuals».¹⁰

Forfatterne understreker også behovet for å skille mellom *rammeprosesser*, *rammer* og *rammeeffekter*. Mitt hovedfokus er å beskrive rammene vi finner i *tekstene*, ikke å forklare innrammingsprosessen eller måle innrammingens publikumseffekter.

I en oversiktsartikkel over fortolkningsstudier diskuterer Jörg Matthes svakheter i forskningsfeltet. Et av hans funn er at måten de overordnede rammene blir presisert og konkretisert til noe som kan

undersøkes, ofte ikke er synliggjort i litteraturen.¹¹ Derfor vil jeg prøve å beskrive disse trinnene. Inspirert av Van Gorp¹² vil jeg presisere «ramme» som summen av synlige *kilder*, synlige *fakta* og mer skjulte og underforståtte «*ledemotiv*», det sentrale temaet som organiserer og binder sammen kilder og faktiske enheter i en journalistisk tekst, og dermed bidrar til å fremme spesielle måter å forstå en problemstilling på, antyde bestemte årsaksforklaringer, understreke noen moralske forståelser og/eller foreslå noen måter å løse problemet på. Den siste delen av operasjonaliseringen er lånt fra Robert Entmans¹³ berømte definisjon av «framing».

Blant ledemotiver som kan tjene som «organiserende temaer» er, ifølge van Gorp, arketyper, en mytisk figur, en verdi eller *en historie eller fortelling*. Fortellingen er et av de vanligste ledemotivene i journalistikken. Journalistikk publiserer normalt ikke enkle fakta, men forteller historier. Allerede i 1926 skrev den samfunnsvitenskapelige pioneren George Herbert Mead at reporteren vanligvis er sendt ut for

å finne en historie, ikke fakta.¹⁴ Han ble etterfulgt av Robert Darnton («Journalists bring more to the events they cover than they take away from them»)¹⁵ og andre, som van Leeuwen,¹⁶ Reinjders,¹⁷ McQuail¹⁸ og Eide¹⁹.

Denne *fortellingsrammen* plasserer aktørene og deres handlinger uvegerlig i århundregamle narrative strukturer om «helter» og «skurker», «onde» og «gode», «hekser» og «engler». Journalisters bevisste og ubevisste valg av innramming av en hendelse eller en person er ofte avgjørende for hvordan lesere og seere tolker en nyhetsartikkel og hendingen den formidler.

Kald krigs-rammen

Mens fortellingen er en viktig, *generisk* nyhetsramme som kan formidle alle typer emner, var «kald krig» en av de viktigste og mest stabile *saksrettede* medierammene i det tjuende århundret. Robert Entman har sagt det slik:

Allerede i 1926 skrev den samfunnsvitenskapelige pioneren George Herbert Mead at reporteren vanligvis er sendt ut for å finne en historie, ikke fakta

Taking a leaf from Kuhn,²⁰ we might say that the period of the Cold War was characterized by a dominant paradigm or meta-schema that organized “normal” elite thinking, media coverage, and public response to foreign and defense policy. The problem was communist aggression and intention to conquer the world; the cause was an ideology melding atheism with ruthless totalitarian dictatorship; the remedy was constant vigilance and struggle on ideological, diplomatic, economic, and military fronts; and the evaluation tended toward moral condemnation of the communist side and idealization of ‘free world’ allies. *Virtually any problematic situation that arose in the world could be, and was, assimilated to the Cold War paradigm* (min utheving).²¹

Andre, som Daniel Hallin, har hevdet at kald krig-rammen ikke bare dominerte det amerikanske samfunnets forståelse for utenrikssaker, men også var en del av en ideologisk konsensus som var en forutsetning for forståelsen av journalistikk som en «uavhengig» profesjon:

The other historical condition which made possible the consolidation of the ‘high modernist’ model

of journalism was the high level of ideological consensus which prevailed during this period, centred around the watered-down corporatism and welfare state which emerged from the New Deal and the ‘bipartisan’ consensus of Cold War foreign policy.²²

Men øst-vest-forholdet *kunne* jo vært rammet inn på andre måter. Nyere forskning beskriver f.eks. de virkelige øst-vest-kontaktene i Europa nokså annerledes enn som preget av «constant vigilance and struggle»:

Economy, trade and various kinds of exchanges created contacts, and the two blocks seem to have lived in a much closer interaction than in the past

have been held to be the case.²³

Spionasje og etterretning, temaet i denne artikkelen, kan også sosialt og tekstlig konstrueres og rammes inn som en relativt «normal», nødvendig og/eller utbredt praksis, eller som Michael Herman skriver i sin bok om etterretningsmakt i krig og fred :

Organized intelligence of this kind has been a twentieth-century growth industry, and most governments now have it as a permanent institution, it is a significant part of the modern state and a factor in government’s success and failure. It consumes sizeable if not massive resources.²⁴

Hvorfor disse tre mennene og disse sju avisene?

Det spiondømte trekløveret Arne Treholt (Norge 1984), Stig Bergling (Sverige 1979) og Bertil Ströberg (Sverige 1983) er valgt fordi de alle har vært gjenstand for vedvarende offentlig oppmerksomhet. Det har vært ført omfattende diskusjoner om deres handlinger og ansvar. I Norge har Treholt-dommen og mediernes lite kritiske tilnærming til påtalemyndighetene under saken vært diskusjonstema fram til i dag.²⁵ I Ströberg-saken har fokus vært mer på selve saken enn på pressedekningen

Mens fortellingen er en viktig, generisk nyhetsramme som kan formidle alle typer emner, var «kald krig» en av de viktigste og mest stabile saksrettede medierammene i det 20. århundret

av den: Ströberg nektet nemlig enhver form for spionasje og ble dømt på indisier. Dommen er oppfattet av hans støttespillere som et justismord.²⁶ Stig Bergling utløste betydelig mediedekning da han i 1987 rømte fra fengselet og flyktet til Moskva.²⁷

Studien omfatter tre norske, tre svenske og én finsk avis. Jeg har valgt to norske fullformataviser: den konservative *Aftenposten* og den sosialdemokratiske *Arbeiderbladet*, én norsk tabloid: konservative *Verdens Gang* (VG), to svenske fullformataviser: *Dagens Nyheter* (liberal) og *Svenska Dagbladet* (konservativ), én svensk tabloid: *Aftonbladet* (sosialdemokratisk), og endelig det finske *Hufvudstadsbladet*, den største svenskspråklige dagsavisa som utgis i Finland.

De svenske og norske avisene er valgt fordi de

representerer dagsorden-settende journalistikk med ulik politisk profil og journalistisk stil. *Hufvudstadsbladet* velges fordi den blir utgitt på svensk og dermed er forståelig for meg. Dette er et metodisk problem, fordi det kan være systematiske forskjeller mellom framstillingen av øst-spioner i *Hufvudstadsbladet* og i finskspråklige aviser.

Siden journalistikk gjerne presenterer saker mer som fortellinger enn som komplekse realiteter, har spionsaker en tendens til å bli formidlet som klassiske spiondramaer slik vi finner i skjønnlitteratur og film.²⁸ Min hypotese er at fordi de politiske elitenes tolkningsrammer av den kalde krigen varierte mellom de tre landene, ville jeg finne spioner framstilt i tråd med Ian Flemings James Bond-historier i Norge, som et mørkere og mer komplisert spionunivers i Finland, kanskje mer som i John Le Carres romaner om George Smiley og hans sovjetiske motpart Karla – og noe midt imellom i de svenske avisene.

Jeg har valgt å studere *nyhetsdekningen* i stedet for lederartikler og kommentarer. Dette skyldes at rundt 1980 var partipressa under avvikling i Norden.²⁹

Parallelt med avpartifiseringen styrket den journalistiske yrkesgruppa seg som profesjon med en tydelig identitet.³⁰ Nyhetsdekningen skulle nå være «balansert» og/eller «objektiv». Dessuten skulle journalistikken ikke lenger være samfunnsbyggende, men maktkritisk.³¹ Denne endringen i journalistikkens selvoppfatning var først synlig på nyhetsplass.

Den kvantitative analysen er basert på en telling av *informasjonsenheter* i tekstene. Denne metoden kan avdekke i detalj hva aviser forteller sine lesere. Jeg definerer en informasjonsenhet som «en informasjonsbit som hovedsakelig kan forkastes på egen hånd». Dette betyr f.eks. at en setning som «sola skinner, og det er varmt», representerer to informasjonsenheter, fordi den første delsetningen kan være korrekt og den andre delen feil samtidig.

I alle tre tilfeller har jeg valgt å analysere nyhetsartiklene som ble publisert i den første uka etter

pågripelsen.³² Dette er av to grunner. For det første er det grunn til å tro at i den tidlige dekningen av en hendelse, når journalister vet svært lite om hva som faktisk har skjedd, vil nyhetsartikler i større grad være bygget på innarbeidet redaksjonspraksis og etablerte journalistiske tolkningsrammer. Den tidligste mediedekningen av terrorangrepet i Oslo i juli 2011 ble f.eks. i hovedsak rammet inn som om islamistiske ekstremister sto bak. Det gjorde de som kjent ikke.³³

For det andre synes det rimelig å tro at den innledende dekningen av et tema skaper en ramme som vil dominere både redaksjonens og leserens forståelse senere. Denne mekanismen er beskrevet av blant andre Jim Kuypers: «Once the framing process is initiated [...] the established frame guides both audience and journalist thinking».³⁴ Robert Entman bruker som eksempel på dette hvordan davæ-

rende president George Bush på sin første pressekonferanse etter 9/11-angrepene etablerte «krigen mot terror»-rammen:

The administration might have identified other enemies, chosen other ways of interpreting and respon-

ding to the attacks than a global war on terror, but the president sought immediately to close them off. Before the first stage of war commenced, it was vital to convey an unambiguous and emotionally compelling frame to the public. Then, when combat in Afghanistan began, it could receive virtually unanimous assent from Congress and the media – and overwhelming public approval.³⁵

Jeg vil derfor hevde at de første dages dekning er av spesiell betydning – og følgelig av spesiell interesse.

Bergling, Ströberg og Treholt

Stig Bergling arbeidet som politimann i det svenske sikkerhetspolitiet. I flere perioder var han stasjonert i de svenske FN-kontingentene på Kypros og i Sinai. Ifølge dommen³⁶ tilbød Bergling sine tjenester til representanter for Sovjetunionen mens han tjeneste-

Siden journalistikk gjerne presenterer saker mer som fortellinger enn som komplekse realiteter, har spionsaker en tendens til å bli formidlet som klassiske spiondramaer slik vi finner i skjønnlitteratur og film

gjorde i FN-styrkene i november 1973. Han hadde en posisjon i Stockholm som liaisonoffiser mellom det hemmelige politiet og den militære stabens kontraspionasje, og han hadde gjennom arbeidet tilgang til hemmelige dokumenter som han solgte til russerne. Motivasjonen var rent økonomisk. Før Bergling ble arrestert i 1979, rakk han å gi sovjeterne ulike typer hemmelig informasjon. I deler av perioden ble han instruert via kodede meldinger i offentlige sovjetiske kortbølgesendinger på radio. Han ble dømt for å ha overlevert KGB sentrale plandokumenter for forsvaret av den svenske kysten og verdifull informasjon om kontraspionasjen. Den sistnevnte typen informasjon gjorde det mulig for østblokk-agenter å forlate Sverige før de ble avslørt.

Nettopp slike plutselige agent-hjemreiser førte til at Berglings overordnede fikk mistanke – og i 1979 ba det svenske politiet israelerne om å arrestere ham. Senere samme år ble han dømt til 20 års fengsel.³⁷ Men i oktober 1987, mens han var på permisjon, klarte Bergling å rømme og flykte med kona til Moskva. Flukten ble en politisk skandale, og justisministeren ble tvunget til å trekke seg. Noen år senere kom Bergling frivillig tilbake til Sverige og sonet resten av dommen i hjemlandet.³⁸ Han døde i 2015.

Bertil Ströberg var løytnant i det svenske luftforsvaret. I mai 1983 hentet han ut et poste restante-brev adressert til Sven Roland Larsson fra et postkontor i Stockholm og ble umiddelbart arrestert av politiet. Det eksisterer to versjoner av denne hendelsen: Politiet (og senere retten) hevdet at Ströberg under navnet Sven Roland Larsson hadde tilbudt seg å selge hemmelig informasjon til den polske ambassaden. Ambassaden avslørte tilbudet overfor svenske myndigheter, som umiddelbart satte i gang overvåking. Det faktum at Ströberg bevislig ba om et poste restante-brev adressert til nettopp Larsson, var et avgjørende indisium for retten. Ströberg selv hevdet sin uskyld inntil han døde i april 2012. Hans versjon var at en mann, som presenterte seg som Sven Roland Larsson, ba ham hente brevet som en personlig tjeneste.³⁹

Domstolene trodde altså ikke på Ströbergs historie. Tingretten dømte ham i juli 1983 til seks års fengsel. Dommen ble senere stadfestet av en høyere retts-

instans. Men begge dommer ble avgitt med dissens, og Ströberg og hans støttespillere forsøkte i flere år – forgjeves – å gjenåpne saken.

Arne Treholt var en kjent journalist, politiker og embetsmann i Norge. Han tilhørte venstrefløyen i Arbeiderpartiet. I midten av 1960-årene deltok Treholt i en pan-europeisk kamp mot juntaen i Hellas og innledet da et langvarig samarbeid med Jens Evensen. Evensen ble senere Norges sjefsforhandler med EF og ble i 1974 utnevnt til handelsminister i den daværende Arbeiderparti-regjeringen. Treholt ble hans statssekretær.

Fra 1979 til 1982 var Arne Treholt ansatt som ambassaderådgiver i den norske FN-delegasjonen i New York. I årene 1982–1983 studerte han ved Forsvarets høyskole. Gjennom årene deltok Arne Treholt i den offentlige debatten om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Han støttet blant annet kravet om en nordisk atomvåpenfri sone, et forslag som ble ansett som «Sovjet-propaganda» blant mange av lederne i hans eget parti.

Helt fra 1977 mistenkte overvåkingspolitiet at det fantes en «muldvarp» i det norske Utenriksdepartementet. Informasjon fra vestlige agenter i Sovjetunionen pekte på en «tidligere journalist» som mistenkt, og Treholt var en av dem. Etter flere år med (lovlig og ulovlig) overvåkning ble han arrestert på Fornebu flyplass utenfor Oslo i januar 1984 på vei til et hemmelig møte i Wien med Gennadij Titov, en ledende KGB-offiser. Pågripelsen var en politisk sensasjon.

Ett år senere ble Treholt dømt til 20 års fengsel. Det er ingen tvil at Treholt hadde møtt KGB-offiserer på en fordekt måte. Men spørsmålet i den offentlige debatten i alle årene etterpå har vært om han overlot hemmelig informasjon som *skadet norske interesser* til KGB, og om Sovjetunionen betalte ham for tjenestene. Dommen sier «ja», Treholt og hans støttespillere sier «nei».⁴⁰

Journalistene bak informasjonshetene

Journalister er både individuelle åndsarbeidere, ansatte arbeidstakere i redaksjoner (som i 1980-årene fortsatt hadde partipolitisk orienterte redaktører og andre ledere) og medlemmer i en profesjon. Denne profesjonen hadde, som nevnt over, i løpet av 1970-

årene utviklet en tydeligere identitet på tvers av tidligere partipolitiske skiller. For vår problemstilling (forskjeller mellom aviser i land med ulik sikkerhetspolitisk tilknytning) er det derfor spesielt interessant å se på hvem som faktisk hadde skrevet de artiklene som kom på trykk i de tre spionenes *naboland*. (Se tabell 1 under).

Tabellen viser at en svært stor del av informasjonsenhetene stammet fra journalister som av ulike grunner var stasjonert i nabolandene eller fra telegrambyråer. Aller tydeligst er det i det finske *Hufvudstadsbladet*. Storparten av avisas artikler om den norske Treholt-saken var skrevet av avisas Oslo-stringer, Nina Sandås, en norsk-finsk journalist som bodde i Norge og jobbet som korrespondent for YLE (finsk radio) og *Hufvudstadsbladet*. De øvrige informasjonsenhetene

stammer ifølge bylinene i avisa fra NTB (det norske telegrambyrået), FNB (det finske telegrambyrået) eller «FNBs korrespondent», som jeg ikke kjenner identiteten til, men som normalt er en journalist bosatt i landet det rapporteres fra.

Informasjonene om Ströberg-saken i *Hufvudstadsbladet* stammer i stor grad fra svenske journalister som også har publisert stoff i de svenske avisene *Dagens Nyheter* (Ingemar Löfgren) og *Svenska Dagbladet* (Marianne Rönnerberg). Artiklene likner – delvis ord for ord – på de svenske avisenes dekning av historien.

Informasjonsenhetene i dekningen av Treholt-saken i de svenske abonnementsavisene *Svenska Dagbladet* og *Dagens Nyheter* er hovedsakelig publisert av norske Morten Abel (SvD) og den svenske reporteren Bjørn Lindahl (DN). Abel dekket også

Tabell 1: Informasjonsenheter etter journalist i artikler om utenlandske spioner. Antall.

	Ströberg	Bergling	Treholt
Norge			
Avisas korrespondent i Stockholm	20	74	
Svensk reporter		23	
Usignert	22		
Telegrambyrå	15		
Norsk reporter		103	
Sverige			
Avisas korrespondent i Oslo			101
Svensk reporter			197
Usignert			45
Telegrambyrå			3
Norsk reporter			172
Finland			
Avisas korrespondenter i Stockholm	62		
Avisas korrespondent i Oslo			126
Usignert	6		29
Telegrambyrå			51

sakene i *Aftenposten*, mens Lindahl hadde flyttet til Norge i 1981 (han bor og arbeider fortsatt i den norske hovedstaden, blant annet som frilanser for svenske publikasjoner). Dekningen i *Aftenbladet* er i det vesentlige tatt hånd om av to ledende svenske nyhetsjournalister. Men også de er supplert av en nordmann, moldenseren Rolf Fiske, som den gangen var en fersk nyhetsreporter i *Dagbladet*. Til sammen er 273 av 518 informasjonsenheter i den svenske dekningen av Treholt-saken skrevet av journalister med fast tilhold i Oslo.

Bak den norske dekningen av de svenske spion-sakene står *Aftenpostens* korrespondenter i Stockholm, Morten Fyhn og Lars Hellberg, hjulpet av svenske Finn Persson, som i en periode var de nordiske nyhetsbyråenes korrespondent i Stockholm. Unntaket er VGs reportasjer om Stig Bergling. De ble skrevet av en for anledningen utsendt norsk reporter.

Forskjellig politikk – ulike innramminger?

Hvordan valgte avisene i Norge, Sverige og Finland å rapportere om disse tre sakene? Hvilke rammer ble etablert i løpet av den første uka etter arrestasjonene? Min hypotese er altså at det ble brukt ulike rammer i dekningen av kalde krigen i henholdsvis norske, svenske og finske aviser. Hva viser studien?

Rammen består som nevnt av *fakta*, *kilder* og et *ledemotiv* som binder sammen fakta og kilder. For å finne rammen, søker jeg derfor etter fakta (informasjonsenheter), kilder og ledemotiv (hva

slags historie) i nyhetsdekningen av de tre spion-sakene. Først vil jeg presentere antall informasjonsenheter, deretter fakta, kilder og ledemotiv i nyhetsdekningen.

Fakta i avisene

Det første elementet i rammebygging er valg av hvilke fakta (eller påståtte fakta) som synliggjøres og framheves. Hvilke deler av en virkelighet presenteres av de sju avisene i løpet av første uka etter arrestasjonene? For det første er det *mange* fakta. I alt er det i de undersøkte avisene 3889 informasjonsenheter. En god del av dem er felles for flere aviser, og noen gjentas flere ganger i løpet av den undersøkte uka. Men i den videre drøftingen bruker jeg *antall informasjonsenheter*, fordi hensikten er å beskrive tolkningsrammen, og en informasjonsenhet som gjentas av mange redaksjoner og i mange utgaver, har større betydning både for å kartlegge journalistenes fortolkende rammeverk og for å drøfte hvordan mediedekningen kan påvirke publikums tolkningsrammer. (Se tabell 2 under).

Informasjonsmengden varierer tydelig etter nasjonalitet. De norske avisene presenterer mer informasjon om de norske enn de svenske spionene og omvendt. Dette er ingen overraskelse, de fleste aviser i verden har tydelig nasjonalt eller lokalt fokus, og «våre spioner» er gjerne langt mer interessante for mediene enn spioner i naboland.

Tabell 2: Antall informasjonsenheter etter sak og avis. Absolutte tall (N = 2661)

	Bergling	Ströberg	Treholt	Totalt
VG (N)	126	22	619	767
Aftenposten (N)	74	20	502	596
Arbeiderbladet (N)		15	557	572
Aftenbladet (S)	303	321	194	818
Dagens Nyheter (S)	118	137	120	375
Svenska Dagbladet (S)	110	173	204	487
Hufvudstadsbladet (F)		68	206	274
Totalt	731	756	2402	3889

Tabell 2 viser også at Treholt-saken var en mye «større» nyhetssak enn Bergling og Ströberg. Dette er heller ingen overraskelse. Treholt var godt kjent, han hadde en sentral posisjon i norsk offentlig liv og var gift med en kjent NRK-journalist. Bergling var en anonym politimann, Ströberg en helt ukjent offiser i flyvåpenet. Arrestasjonen av Treholt var en politisk sensasjon, Berglings og Ströbergs forbrytelser var alvorlige, men strengt tatt ganske vanlige spionaffærer. De to tabloidene dekket for øvrig de vanlige spionaffærene bredere enn fullformatavisene gjorde.

Hvilke temaer rundt spionaffærene informerte avisene om, og var det nasjonale forskjeller i temavalg? (Se tabell 3 under).

Vi ser at de valgte avisene i de tre landene hadde nesten nøyaktig samme fordeling på temaer. I alle de tre landene var mesteparten av informasjonen direkte knyttet til den aktuelle saken og mulige konsekvenser. Halvparten av den gitte informasjonen handlet om de arrestertes spionasjeaktivitet, politiets etterforskning av tilfellet og hvordan undersøkelsene fortsatte etter arrestasjonene (avhør, fengslingsmøter etc.).

Ti prosent av den totale informasjonen handlet om ulike, mulige konsekvenser av spionenes aktiviteter. I alt dreide 347 informasjonsenheter seg om (mulige) samfunnsmessige konsekvenser. Av disse antydte bare tre noen mulige positive effekter. Resten pekte på større eller mindre uheldige følger for «nasjonale interesser».

13 prosent av den totale informasjonen dreide seg om spionenes privatliv. Et betydelig antall av dem bidro til historien om «playboys» eller «frustrerte menn» som trengte penger for å opprettholde sin ekstravagante livsstil eller for å redde sin personlige økonomi. Dette ble ofte presentert som det viktigste motivet for spionasje. Et betydelig antall informasjonsenheter rapporterte forskjellige reaksjoner – fra politikere og embetsmenn – og fra venner og familie av mistenkte. Alle refererte reaksjoner – med ett enkelt unntak – i de norske, finske og svenske avisene var *negative*. Spionasje for østblokken var uten videre regnet som helt uakseptabelt. Alle de intervjuede kildene var fiendtlige både til de mistenkte og deres handlinger. Reaksjonene var noen ganger formulert med ganske tung patos. Det eneste unntaket var den norske professoren i fredsforskning, Johan Galtung, som lanserte en «spion for fred»-ramme.

16 prosent av totaldekningen dreide seg om spionasje og etterretning generelt. Det er i denne kategorien man kunne forvente å finne fakta om «gråsoner»⁴¹ i forholdet mellom øst og vest. Hvis avisene skulle gi en mer eller mindre korrekt beskrivelse av forholdet mellom øst og vest, måtte begrepet «spion» diskuteres og avgrenses: Hva slags kontakt mellom skandinaviske borgere og østblokk-borgere var normal, hva slags kontakt var ok, hva slags type kontakt var kriminell?

En nærmere analyse av rapporteringen om «etterretning» viser at det store flertallet av de oppgitte

Tabell 3: Tema i informasjonsenheter i Bergling-, Ströberg- og Treholt-sakene (i sum) etter land (N = 3889). Prosent

	Norge	Sverige	Finland	Totalt
Den aktuelle spionasjesaken	22	22	24	23
Etterforskningen før pågripelsen	10	10	17	11
Etterforskningen etter arrestasjonen	15	20	22	17
Samfunnsmessige konsekvenser av spionasjen	12	5	12	10
Spionenes personlige liv	11	18	8	13
Etterretning generelt	16	18	10	16
Reaksjoner	13	7	8	10
	100	100	100	100

fakta i denne kategorien var beskrivelser av de lokale (svenske/norske) hemmelige tjenestene, av KGB og KGBs virksomhet og/eller av andre spiontilfeller der vestlige innbyggere hadde spionert i favør av østblokken. Noen saker handlet om tidligere KGB-agenter eller om dobbeltagenter. Denne typen henvisninger til tidligere og kjente tilfeller er vanlig journalistisk praksis, og bidrar til å etablere tolkningsrammer: Den nye informasjonen knyttes til tidligere hendinger som ikke nødvendigvis er helt parallelle. Nedenfor vil jeg vise hvordan ledemotivet i spionsaker varierer svært mye, avhengig av om spionen er «vår» eller «fiendens».

I dekningen av de tre spionsakene var det bare en håndfull informasjonsenheter som pekte i retning av at det faktisk eksisterte *omfattende* kontakt av ulikt slag mellom øst og vest. Det var ingen forskjeller mellom de tre landene på dette punktet.

Fakta som ble presentert i nyhetene, handlet i hovedsak om spionen selv, hans handlinger, etterforskningen av det konkrete tilfellet og mulige samfunnsmessige konsekvenser av det. Mesteparten av dekningen var av typen lyengar⁴² kaller *episodisk*. Når hendingene ble eksplisitt kontekstualisert eller «satt i sammenheng», dreide det seg i hovedsak om «spionliv», eller man sammenliknet hendelsen med andre spionsaker eller gamle KGB-affærer. Jeg finner ingen saker i noen av de tre landene som reflekterte at etterretning er en *systemtilstand* i internasjonal politikk. Med unntak for Galtung-intervjuet fantes det ingen informasjon i de sju avisene som på noe

vis problematiserte at «alle» (inkludert avisene selv) rammet inn vestlige spioner for øst som landsforrædere og østeuropeere som spionerer for vesten som helter.

Kilder i avisene

Et annet avgjørende element i etableringen av tolkningsrammer er valg av kilder. Hvem får kommentere? Hva slags posisjoner har kildene? Hvilke tolkningsrammer har de?

Avisene forteller ikke alltid sine lesere hvem som er kilder til informasjonen. Et interessant funn i denne studien er den høye andelen informasjonsenheter som stammer fra anonyme eller skjulte kilder. Tabell 4 nedenfor viser om kildene var åpne eller skjulte, og viser forholdet mellom tema og kildetype. (Se tabell 4 under).

Det viktigste funnet er at om lag halvparten av informasjonen om spionasjen og undersøkelsen ble gitt av skjulte kilder. Det betyr at identiteten til kilden for opplysningen ikke er formidlet til leserne. Normalt vil redaksjonen kjenne identiteten. De grunnleggende problemene med slike kilder er to: De kan ikke holdes ansvarlig for sine uttalelser eller informasjonen de har gitt – og leserne må helt og fullt stole på journalisten/redaksjonen. I prinsippet må redaksjonen ta det etiske og juridiske ansvaret for eventuelle feilaktige opplysninger gitt på grunnlag av skjulte kilder.

Er det variasjon i kildebruken mellom avisene i

Tabell 4: Åpne eller skjulte kilder for informasjonsenheterne etter tema. (N=3889). Prosent

	Spionasjen	Etterforskning før arrestasjon	Etterforskning etter arrestasjon	Konsekvenser	Spionen privat	Etterretning generelt	Reaksjoner	Total
Kjente fakta	5	6	5	8	30	41	4	15
Åpne kilder	43	38	41	43	17	42	64	40
Skjulte kilder	44	54	40	44	47	12	20	37
Andre	8	3	13	5	7	4	12	8
Total	100	101	99	100	100	100	100	100
N=	866	400	685	347	544	622	383	3889

Det ble funnet dollarsedler i Treholts attachékoffert etter møtet han hadde med Titov og Lopatin i Wien i august 1983. Disse pengene ble siden kjent som det kontroversielle "pengebeviset". (Foto: Politiets sikkerhetstjeneste)

de tre landene? Resultatene vises i tabell 5. (Se tabell 5 under).

Som vi kan se av tabell 5, trykket avisene i alle de tre landene mye informasjon basert på skjulte kilder, spesielt informasjonen som gjaldt selve spionasjen. Finske aviser brukte skjulte kilder i noe mindre grad.

Spionsaker behandles gjerne i domstoler. Disse tre sakene har ført til fellende dommer og i tillegg også vært opplyst gjennom omfattende offentlig debatt i årevis. Det er derfor mulig å bekrefte eller avkrefte sannhetsinnholdet i mange av informasjonsenheterne som de sju avisene har formidlet. Med andre ord: Vi kan også *telle* hvor mange av de påståtte faktiske opplysningene som er gitt på grunnlag av skjulte kilder, som i dag regnes som korrekte.

Treholt og Ströberg har begge bestridt dommene sine, Bergling avviste bare noen mindre deler i sin dom. Jeg har etablert *fire* kategorier for å karakterisere innholdet i informasjonsenheterne:

- informasjonsenheter som er riktige (der f.eks. aktor og forsvarer er enige)
- informasjonsenheter som er kontroversielle, men der det finnes en rettskraftig dom som etablerer et «juridisk faktum»
- informasjonsenheter som er kontroversielle og/eller uløste og ikke formelt avgjort i retten
- informasjonsenheter som – basert på offentlig debatt og rettsbehandling – er feilaktige

Fordelingen på denne variabelen vises i tabell 6. (Se tabell 6 neste side).

Tabell 5: Skjulte eller åpne kilder for informasjonsenheter etter land og tema (N = 3889). Prosent

Alle informasjonsenheter (N = 3889)					Informasjonsenheter om spionasje (N=1959)				
	Norge	Sverige	Finland	Totalt		Norge	Sverige	Finland	Totalt
Kjente fakta	13	18	15	15		7	4	3	5
Åpne kilder	44	35	46	40		37	42	57	41
Skjulte kilder	37	39	30	37		48	45	29	45
Andre	8	7	8	8		7	9	10	8
	100	99	100	100		100	100	100	100

Bare rundt halvparten av 1448 informasjonsenheter som var basert på skjulte kilder og som ble trykket

Tabell 6: Status for informasjonsenheter som er gitt av skjulte kilder (N = 1448). Prosent

Statusen for informasjon	
Korrekt	49
Kontroversiell, men i tråd med dommen	9
Feilaktig	12
Omstridt/uløst	31
Totalt	101

i avisene den første uka, er senere bekreftet som uomtvistelig riktige. 40 prosent er omstridt eller uløste, og 12 prosent av informasjonsenheterne var åpenbart feilaktige. Blant disse anonyme og feilaktige påstandene finner vi sentrale påstander som at «Treholt hadde et barn (eller flere) bak jernteppet»,⁴³ at Bergling ble «arrestert etter et tips fra en forsmådd elskerinne»⁴⁴ og at han fikk «1,2 millioner kroner fra russerne»,⁴⁵ at «Treholt var oberst eller major i KGB»,⁴⁶ kunne ha «spillegjeld»⁴⁷ og at han «var på flukt til Moskva da han ble fanget»⁴⁸ – og at Ströberg var «i desperat behov for penger».⁴⁹

Det er ingen vesentlige forskjeller mellom landene. Falske opplysninger basert på informasjon fra skjulte kilder utgjør 9 prosent i Norge, 16 prosent i Sverige og 12 prosent i Finland.

Som vi kan se, er disse uriktige opplysningene av samme type som standardinnholdet i *spionromaner* og *spionfilmer*. Avisene har konstruert eller formidlet til sine lesere elementer som passer inn i eventyrtfortellinger om de «store spioner».

Et av de mer interessante funnene om Treholt-saken er at et betydelig antall «fakta» som ble formidlet uten kildeangivelse de første dagene, peker mot noe som senere ble sentrale elementer i tiltalen og dommen mot ham. Det gjelder opplysninger og «opplysninger» om varigheten av spionasjen, Treholts påståtte fortjeneste (600 000 dollar), begrunnelsen for det kontroversielle opptaket til Forsvarets høyskole (se nedenfor) og innholdet i dokumentene Treholt bar på da han ble arrestert. Enkelte informasjonsenheter

Forsiden av Dagbladet 23. januar 1984, tre dager etter arrestasjonen av Treholt på Fornebu. (Foto: Dagbladet)

er i dag akseptert av alle som riktige. Andre, som for eksempel den påståtte økonomiske fortjenesten, hører til de mest kontroversielle delene av dommen. Treholt hevder fortsatt at han bare fikk kompensasjon for reise- og oppholdsutgifter fra russerne. Den eneste mulige (skjulte) kilden til mye av denne informasjonen var politiet eller påtalemyndigheten. Det er interessant at pressemeldingen som Riksadvokaten sendte ut i samband med arrestasjonen, avsluttes slik: «Ytterligere opplysninger om saken vil ikke bli gitt av politiet og påtalemyndigheten før ny pressemelding sendes ut når etterforskningen er mer fremskreden, tidligst ut i neste uke.» Politiets lekkasjer til pressa var åpenbart i strid med innholdet i pressemeldingen.

Hvem var så de åpne kildene i nyhetsdekningen, hvem valgte journalistene og redaktørene å intervjuer i disse tre spiontilfellene? (Resultatene vises i tabell 7 på neste side).

Tabell 7: Kilder for informasjonsenheter etter land. Prosentandel av enheter med åpne kilder (N=1569)

	Finland	Norge	Sverige	Total
Politi/påtalemyndighet	45	16	43	29
Regjeringsskilder	17	18	13	16
Politikere	6	17	4	11
Journalister/media	17	16	1	11
Militære kilder	2	4	15	8
Akademikere	0	11	3	7
Andre	6	7	1	5
Forsvarer	4	3	12	6
Familie/venner	0	4	0	3
Østblokken	3	2	3	2
Totalt	100	100	100	100
N=	847	595	127	1569

Som vi kan se, var dekningen i alle land dominert av informasjon fra kilder som var tilknyttet politiet, påtalemyndighetene og regjeringen. Henholdsvis 62, 34 og 56 prosent av informasjonsenheter stammet fra disse offisielle kildene, som konsekvent erklærte at 1) spionasje har skjedd, 2) at dette er svært skadelig og 3) må fordømmes på det sterkeste.

Politiet og påtalemyndighetene har stått bak en arrestasjon, og deres uttalelser vil først og fremst bygge opp under mistanken mot den arresterte. De vil naturlig nok hevde at arrestasjonene er godt begrunnet. Regjeringsskildene bekreftet i alle tilfeller – uten noen form for tvil – at det dreide seg om tilfeller av *spionasje*. Sveriges statsminister bekreftet at Stig Bergling hadde spionert for russerne, og at dette var «svært alvorlig».⁵⁰ Den norske statsministeren Kåre Willoch sa han var «sjokkert» over Treholt, han hyllet politiet for å ha «luket ut en viktig lekkasjekilde»⁵¹, og han sa at «massemedia har ikke overdrevet omfanget av skadene».⁵² I Ströberg-saken hevdet den svenske justisministeren Ove Rainer at den arresterte løytnanten ikke hadde hatt tid «til å påføre stor skade».⁵³ Ströberg hevdet som nevnt sin uskyld. Hans standpunkt var så vidt nevnt i *Aftenposten*, men verken han eller hans forsvarer ble sitert i artikkelen

som konkluderte med et sitat fra Ulf Samuelsson, en militær kommandant: «Det er veldig trist ... at en av våre egne svikter sitt land for sin egen vinning.»⁵⁴ Militære kilder slo uten videre fast at Ströberg var en spion, og at han hadde spionert for penger. Verken i dette tilfellet eller i de andre ble det stilt spørsmål ved de offisielle uttalelsene.

Sist, men ikke minst: Det var knapt noen informasjon fra kilder fra den «andre siden». Bare 32 informasjonsenheter – eller 2,0 prosent – stammer fra østblokk-kilder, og de ble ofte presentert i en «latterliggjørende» ramme (se tabell 7). Unntaket var Ströberg-saken, der den polske ambassaden i Stockholm fikk slippe bredere til. Men i den saken hadde ambassaden angivelig samarbeidet med svensk politi med å avsløre en spion.

En nærmere gransking av informasjonsenheter som stammet fra journalister, forskere og publisister, avdekket noen få avvikende stemmer. Men det store flertallet av kildene hevdet at de arresterte mennene er *skyldige*, og at landet har lidd stor skade, i Ströbergs tilfelle «potensielt» stor skade.

De viktigste forskjellene mellom avisene i de tre forskjellige landene var at historiene i de norske mediene var mindre basert på åpne politikilder enn

Kåre Willoch, norsk statsminister, var "sjokkert", og han hyllet politiet for å ha "luket ut en viktig lekkasjekilde". (Foto: Stortinget)

Den eneste forskerkilden som kan sies å ha hatt en "alternativ" tolkning av Treholt-saken, var Johan Galtung, som kalte Treholt en "spion for fred". (Foto: Elevate festival, 2011).

de svenske og finske. Dette har i alle fall to mulige forklaringer. For det første var Treholt-saken, som slår tungt ut i analysen av den norske spiondekningen, en politisk sensasjon, noe som gjør det mer naturlig med et bredere tilfang av politiske kilder. For det andre brukte de norske avisene i større grad *skulte* politikilder.

I Finland er andelen pressekilder relativt høy. Forklaringen kan være at ingen av spionene i vårt utvalg var finske. *Hufvudstadsbladet* brukte norske og svenske aviser som kilder for sitt arbeid, og det viser seg at avisa brukte norske og svenske aviser som kilder også når disse avisenes informasjonsenheter var basert på skjulte kilder. Forskjellene i tabell 7 kan dermed forklare noen av forskjellene i tabell 5, og det vil redusere de «virkelige» forskjellene mellom avisene i de ulike landene med hensyn til bruk av informasjon uten en åpen kilde. Lounasmeri (2013) har også vist at finske journalister ofte refererte til utenlandske kilder for å unngå den uformelle sensuren.

Bruken av østblokk-kilder var minimal i alle land i utvalget, også i Finland. Det er også påfallende få informasjonsenheter basert på spionene og deres forsvareres standpunkter. Fra to kildegrupper, fors-

kere og «andre politikere», kunne vi forvente å bli presentert for informasjonsbiter som representerte alternative tolkningsrammer. Norge og Sverige hadde f.eks. politiske partier med alternative forståelser av den kalde krigen, og den offisielle strategien i alle finske parter var å holde lav profil.

Denne studien viser noe annet: Én *eneste* forskerkilde skilte seg ut: professor Johan Galtung som ble sitert da han kalte Treholt en «spion for fred». ⁵⁵ Det norske Moskva-orienterte kommunistpartiets leder ble intervjuet én gang. ⁵⁶ I Sverige var det ingen alternative stemmer blant forskere eller politikere, mens *Hufvudstadsbladet* ikke intervjuet finske politikere i det hele tatt.

Familie og venner sto bak en overraskende lav andel av informasjonsenheter i alle de tre landene. Dette kan gjenspeile journalistikkens praksis i perioden. Intimiseringen av det offentlige ordskiftet var mindre utbredt i 1984 enn nå. Men dette punktet krever videre forskning.

Ledemotiv i avisene

Hva slags ledemotiv ble formidlet til leserne av de

SPIONEN BJÖD OSS PÅ CHAMPAGNE
Tre svenska flickor mötte svensken på tåg i Västtyskland

SPIONEN BJÖD OSS PÅ CHAMPAGNE
Tre svenska flickor mötte svensken på tåg i Västtyskland

En svensk spion bjöd tre flickor på champagne på en tåg i Västtyskland. Flickorna blev spioner på låglönt sätt. Det var en svensk spion som bjöd tre flickor på champagne på en tåg i Västtyskland. Flickorna blev spioner på låglönt sätt.

KAR TILL FÄLLESEN
En svensk spion bjöd tre flickor på champagne på en tåg i Västtyskland. Flickorna blev spioner på låglönt sätt.

VAR ONATURLIGT
En svensk spion bjöd tre flickor på champagne på en tåg i Västtyskland. Flickorna blev spioner på låglönt sätt.

STIG BERGLING
En svensk spion bjöd tre flickor på champagne på en tåg i Västtyskland. Flickorna blev spioner på låglönt sätt.

Försvaret måste förnyas — Ullsten i toppmöte i dag

HAN VAR ETT LÄTT BYTE FÖR SOVJETS AGENTER

En riktig, trevlig, fin människa. Det är de överordnades upplåtelse om Stig Bergling, 42.

En arbetsvillig, högfärdig typ, står att få kontakten med. Det är hans överordnades och kollegers ord om honom.

Dålig ekonomi och äventyrlusta gjorde Sjöpo-mannen Stig Bergling till spion

Vad är han spion?

Stig Bergling växte upp i Östersund i Härjedalen. Pappan var timmerman och familjen hade god ekonomi.

Orkade inte var familjeförhållanden harmoniska. Och Stig Bergling började på Östersund för att ta studenten.

Men studenterna följande infö och i tredje ring började han på.

1948, 21 år gammal, började han som patrullserant på polis i Östersund. På kvällen tog han upp studenterna för att bli studentexamen.

TYCKTE ATT HAN VAR UNDERLIG

Men Stig Bergling blev aldrig riktigt uppskattad av sina kamrater. De tyckte att han var underlig. Som till hans lilla excentricitet kom till jobbet med passager och studentexamen.

Under den här tiden som polis gick han också en kurs på Karlshamn och blev

En av enstaka spionerna till att Stig Bergling skulle vara en av de få som skulle bli spioner.

Ledemotivene som ble formidlet til leserne handlet ofte om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Ofte baserte disse historiene seg på anonyme intervjuer av familie, venner og gamle bekjente. Faksimilene over er fra Bergling-saken.

sju avisene? Hvordan knyttet redaksjonene sammen informasjonsenhetene? Hva slags fortellinger dominerte? Vi kan blant annet finne ledemotivene ved å analysere ordvalg og språklige bilder.

Alle avisene i alle tilfeller fortalte historien om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Skurkene ble deretter avslørt og tatt av heltene, de hemmelige tjenestene, som var en viktig del av forsvaret mot en klart definert fiende: Sovjet og østblokken.

(Nesten) alle reaksjoner var negative. Flere aviser diskuterte bruk av maksimal fengselsstraff (20 år). Spionasje var innrammet som både moralsk galt og som svært alvorlig kriminalitet.

Det var noe strid mellom redaksjonene om spionenes motiver. De fleste pekte på penger. Det sies at Bergling fikk 1,2 millioner svenske kroner fra russerne, at Treholt hadde fått 600 000 dollar, mens Ströberg

bare hadde tjent 25 000 kroner, fordi han ble tatt på første forsøk.

Avisene intervjuet familier, venner og noen gamle bekjente av spionene, ofte anonymt. Nesten alle intervjuobjektene understreket sjokket. De snakket også om spionenes ekstravaganse og deres hang til gamb-

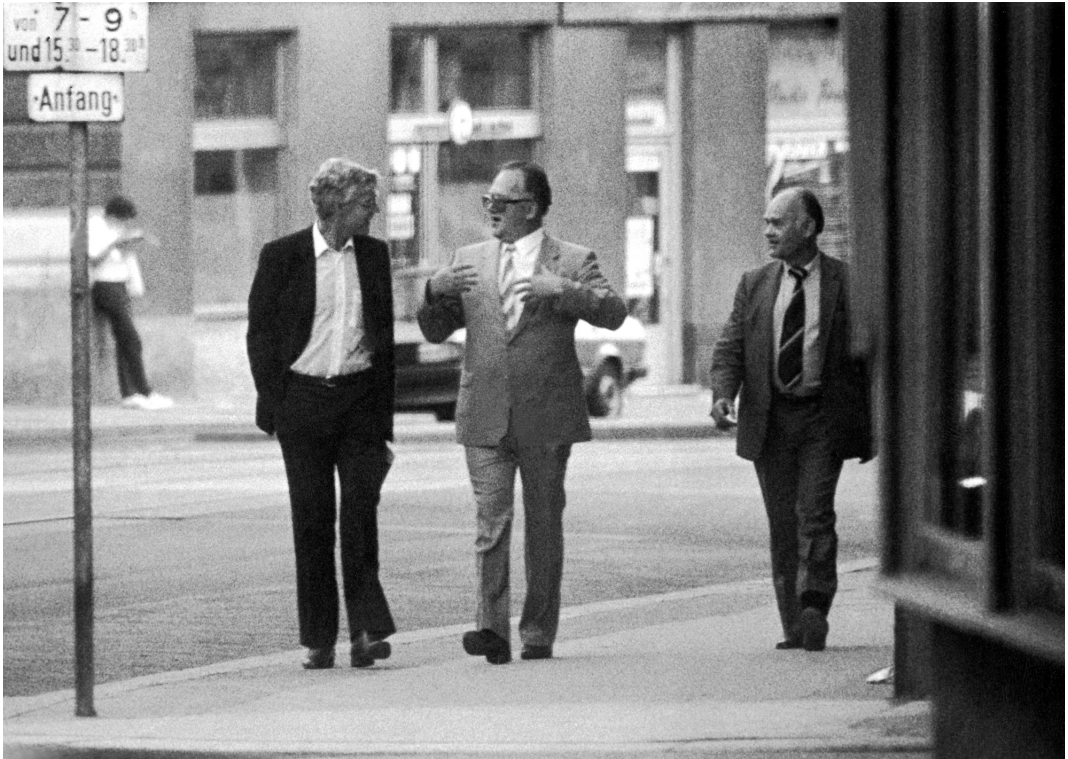
ling. Reportasjene malte et bilde av menn som syntes å ha et desperat behov for mer penger enn de tjente i sin egentlige jobb.

Arbeiderbladet avvek noe. Avisas toppoppslag første dagen etter arrestasjonen var at Treholt

hadde et barn i Tsjekkoslovakia, og det ble påstått at KGB-trusler mot barnet kan ha tvunget Treholt til spionasje.⁵⁷

Men historiene om menn som «endte opp i KGBs klør», var vanligst. Avisene fortalte historier om behov for kontanter eller et «hemmelig barn» brukt av et kynisk KGB til å rekruttere dem som spioner. Familie

Alle avisene fortalte historien om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Skurkene ble deretter avslørt og tatt av heltene, de hemmelige tjenestene

Et av de mest ikoniske bildene i norsk pressehistorie er bildet av Arne Treholts møte med de russiske KGB-offiserene Genadij Titov og Alexandr Lopatin i Wien i august 1983. (Foto: Politiets sikkerhetstjeneste).

og venner ga et bredt spekter av informasjon som understreket deres «spionaktige» trekk, som underbygger historien. På denne måten ble to historier sammenvevd, historien om personer med en svak karakter og historien om det onde KGB, som utnytter disse karaktersvakheterne. Mens østlige avhoppere blir rammet inn på omvendt vis, som sterke karakterer, støttet av de «gode» hemmelige tjenester i Vesten.

Spionene var altså konsekvent innrammet som helter eller skurker *avhengig av deres arbeidsgivere*. «Våre» spioner var helter. Russere som spionerte for Vesten, og som faktisk hadde forrådt *sitt* moderland, var helter, og deres informasjon ble ikke kritisk gransket.⁵⁸ I mitt materiale var det for eksempel flere lengre intervjuer med ex-KGB-agent Imants Lesinskis⁵⁹ uten kritiske spørsmål av noen art.

Reportasjene aksepterte vestlige politi- og regjeringskilder som pålitelige, mens østblokk-kilder kon-

sekvent ble innrammet som det motsatte. Et talende eksempel i Treholt-saken var omtalen av pressemeldinger fra henholdsvis den norske statsadvokaten og den russiske ambassaden. Mens norske tekster uten videre uten videre ble akseptert, ble den russiske ambassadens pressemeldinger nøye gransket og noen ganger latterliggjort.

I ettertid er det verdt å påpeke at den norske riksadvokatens første pressemelding ga unøyaktig informasjon om Treholts innrømmelser i avhør.⁶⁰ Disse feilene ble videreformidlet av pressa uten noen form for kritisk gransking. På den andre siden lot avisene den norske statsministeren avvise den sovjetiske ambassadens pressemelding: «Pressemeldingen inneholder flere utfall mot norske myndigheter som flere i ambassaden må vite er uriktige» skrev f.eks. *Aftenposten*⁶¹ – uten å be ham forklare seg mer i detalj.

Ut fra hva vi kjenner til i dag, er dette interessant.

Ambassaden skrev nemlig: «Vi har uomtvistelige fakta som kan bekrefte provokatoriske aksjoner mot sovjetborgere i utlandet forsøkt utført av vestlige og spesielt norske sikkerhetstjenester.»⁶² Dette ble avvist av de norske avisene som tull. Senere viste det seg at denne informasjonen var helt korrekt. Etter arrestasjonen av Treholt i januar 1984 dro nemlig norske agenter til Wien der de (i Treholts sted) møtte KGB-oberst Titov og tilbød ham å hoppe av til USA med en betydelig økonomisk kompensasjon. Titov avviste tilbudet.⁶³

En annen passasje i ambassadens pressemelding kan også nevnes. Den skrev at det «er uforståelig at tjenestene har hatt mistanke i en rekke år og likevel gitt Arne Treholt sikkerhetsklarering og høye stillinger».

Denne formuleringen treffer det svakeste punktet i norske myndigheters behandling av Treholt-saken.

I 1982 hadde Arne Treholt vært under overvåkning i flere år. Likevel ble han sluppet inn på Forsvarets høyskole der han fikk tilgang til betydelige mengder hemmelig eller begrenset informasjon. Den konservative regjeringens begrunnelse for ikke å stanse opptaket var at Treholt kunne få mistanke, bli «frosset» som agent av KGB og senere bli utenriksminister. Dette resonnementet er neppe holdbart. Sentrale personer i *Arbeiderpartiet* var allerede advart mot Treholt, og det er utenkelig at han kunne ha fått høyere stillinger. Mange hevder derfor – noe konspiratorisk – at den borgerlige regjeringen og de hemmelige tjenestene slapp Treholt inn på høyskolen og ga ham tilgang til hemmeligheter for å *gjøre ham* til en stor *sosialdemokratisk* spion.⁶⁴

Jeg har studert om bruken av ledemotiv varierer mellom avisene i de tre landene, med særlig vekt på om Finland skiller seg ut. Ble spioner framstilt annerledes i *Hufvudstadsbladet* enn i Norge og Sverige? Svaret er stort sett nei. Også i den svensk-finske avisa var spioner *spioner* fra dag én, alle intervjuobjekter reagerte med skrekk, sjokk og vantrø. Også den finske avisa fortalte historien om en «stor spion» som trengte mye penger. Avisa refererte kilder som hevder

Treholt hadde klisterhjerne og et hemmelig barn bak jernteppet.

Og i lørdagsutgaven ga *Hufvudstadsbladet* detaljert informasjon om den mulige tilgangen Treholt hadde hatt til betydelige militære hemmeligheter mens han var student ved Forsvarets høyskole. Dette ble omtalt som skadelig for de aktuelle landene.

Den finske avisa virker generelt litt mer opptatt av faren for et forverret forhold mellom Norge og Sovjet på grunn av Treholt, noe som oppfattes som uheldig for Finland. Det er også verdt å merke seg at *Hufvudstadsbladet* ikke omtalte Bergling i det hele tatt.

Ingen nasjonale forskjeller – hvorfor?

Denne studien har *ikke* bekreftet en hypotese om nasjonale forskjeller mellom sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av spionsaker.

Dette står i kontrast til (riktignok svært begrensede) tidligere forskningsresultater som viser at svensk og norsk presse har lik dekning av den kalde krigen, mens den finske er avvikende.⁶⁵ Det finnes også noen nasjonale studier av

finske avisers dekning av Sovjetunionen der konklusjonen som nevnt er at den finske Sovjet-dekningen var svært forsiktig.⁶⁶

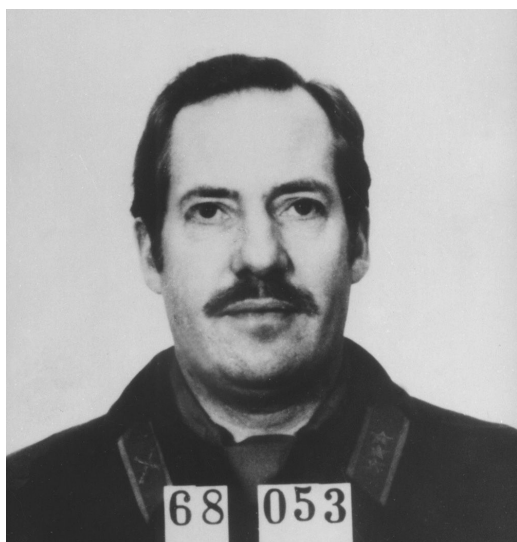
Hva kan være årsaken til dette avviket?

Først: Jeg har bare studert nyhetsdekningen av den første uken. Resultatene kunne ha vært annerledes om forskningsperioden hadde blitt utvidet.

Derneft: Mine data er forskjellige fra tidligere undersøkelser. De finske forskerne har studert finsspråklige aviser. Det kan være en forskjell mellom minoritetsavisas dekning og finsspråklige nyheter. Det kan også være en forskjell mellom tilfellene jeg har studert, og andre tilfeller.

For det tredje: Højelid har studert kommentarer og lederartikler. Min studie fokuserer på nyhetsdekning. Ledere og kommentarer er hovedsakelig skrevet av avisas egne redaktører eller ledende kommentatorer

Studien har ikke bekreftet en hypotese om nasjonale forskjeller mellom sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av spionsaker, i kontrast til (riktignok svært begrensede) tidligere forskningsresultater

Stig Bergling, 1979. (Foto: Försvarmakten)

Bertil Ströberg, 1983. (Foto: Ukjent)

som sitter i hjemmeredaksjonen.

Nyhetene er derimot i all hovedsak produsert *i felten* av avisas egne journalister, stringere og korrespondenter og ulike nyhetsbyråer. Som det framgår av gjennomgangen av journalistene bak sakene, er historiene om Ströberg og Bergling i stor grad produsert av journalister som allerede befant seg fast i Stockholm, som korrespondenter, byråansatte, stringere eller som fast ansatte i svenske aviser, mens informasjonshetene om Arne Treholt i hovedsak er plukket opp av journalister som på samme måte bodde fast i Oslo.

Korrespondentene og byråmedarbeiderne var kollegaer med journalister i de lokale mediene. Journalistene delte kontorer og arbeidsplasser og utviklet et profesjonsfellesskap med dem. Mange var en del av det nordiske telegrambyråsystemet og det «utenriksjournalistiske systemet».⁶⁷ På den måten er det rimelig å anta at de også utviklet mer eller mindre felles tolkningsrammer for begivenhetene de dekket.

I tillegg skrev journalistene sine rapporter basert på den samme typen informasjon fra de samme typene lokale kilder, dels fra den lokale pressa, dels basert på de samme pressemeldinger, intervjuer og hendelser, for eksempel pressekonferanser med politikere, politi og andre myndighetspersoner.

Resultatene av denne studien viser at de også har

forstått spionasje og etterretning innenfor samme «kald krig»-ramme. Nyhetsdekningen av spionsaker i de nordiske landene under den kalde krigen ble formet av en fellesnordisk tolkningsramme, utviklet *i felten* av aktive nyhetsjournalister fra alle tre landene

Denne studien kan tyde på at denne fellesnordiske journalistrammen skilte seg fra lederskribentenes rammer som synes mer preget av det politiske systemets retningsvalg i sikkerhetspolitikken.

Denne observasjonen bekrefter tidligere forskning på partipressehistorien. Rundt 1980 var partipressa under avvikling i hele Norden,⁶⁸ og endringen skjedde først blant nyhetsjournalistene som var mindre knyttet til det politiske systemet enn avisredaktørene og lederskribentene var.

Denne studien viser også at nyhetsjournalistikken i de tre nordiske landene formidlet kontroversiell og noen ganger direkte misvisende og feilaktig informasjon som fakta. Våre funn kan antyde at disse feilene skyldes to forhold, dels at journalistene benytter seg av et smalt kildeunivers, sterkt dominert av politi og påtalemyndigheter,⁶⁹ dels journalistikkens bruk av historiefortelling som formidlingsmetode: Informasjonsheter som kan bidra til en *god spionhistorie*, kommer derfor iblant på trykk, selv om opplysningene er helt gale.

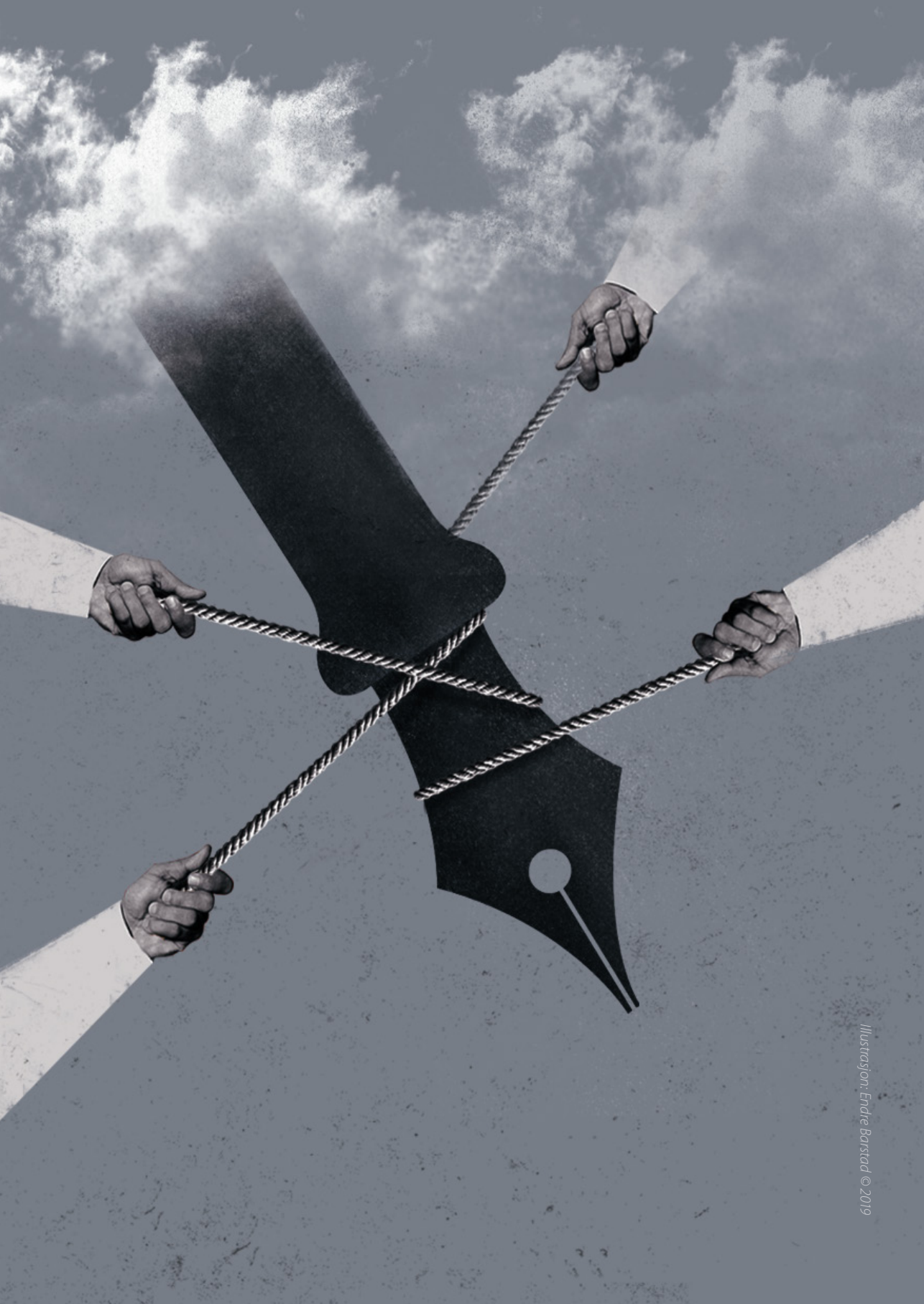
Noter

- 1 Lounasmeri 2013
- 2 Salminen og Campling 1999, Salovaara-Moring 2009, Lounasmeri 2013, 2015, Salokangas 2015
- 3 Höjelid 1991
- 4 Goffman 1974
- 5 Tuchman 1978, Gitlin 1980
- 6 Entman 1993, Scheufele 1999, van Gorp 2007, Reese 2007, Entman et al 2009, Matthes 2009, Baden 2010, Borah 2011, Vliegenthart og van Zoonen 2011, Brüggemann 2014, Boesman og van Gorp 2017
- 7 McQuail 2005: 379: «is [...] to provide overall interpretations of a few isolated circumstances or facts.»
- 8 McQuail 2005: 379: «In so doing to depart from pure 'objectivity' and to introduce some (unintended) bias.»
- 9 Pan og Kosicky 1995
- 10 Vliegenthart og van Zoonen 2011: 111
- 11 Matthes 2009: 359 ff. («translation of main definitions to concrete, operational steps is not transparent in a huge party of the literature»)
- 12 Van Gorp 2007
- 13 Entman 1993: 52. («[...] promotion of a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatments recommendation»)
- 14 Mead 1981: 302 f.
- 15 Darnton 1975: 191 f.
- 16 van Leeuwen 1987: 199
- 17 Reinjders 2005: 642
- 18 McQuail 2005: 381
- 19 Eide 2007: 25
- 20 Thomas Kuhn, amerikansk vitenskapsteoretiker kjent for sin analyse av skiftende vitenskapelige paradigmer (Kuhn 1962, *The Structure of Scientific Revolutions*)
- 21 Entman 2003: 95
- 22 Hallin 2006
- 23 Autio-Sarasma and Miklóssy 2011
- 24 Herman 1996: 2
- 25 Gleditsch 2015
- 26 Berglund 2011
- 27 Bergling 1996
- 28 Se f.eks. Bjerke 2016
- 29 Bastiansen 2009
- 30 Ottosen 2004, Bjerke 2011, Lindholm 2015
- 31 Bjerke 2010
- 32 Bergling ble arrestert 12.mars 1979, første omtale var 15.mars. Undersøkellesperiode: 15.mars–21.mars. Ströberg ble arrestert 20.mai.1983, første omtale var 25.mai. Undersøkellesperiode 25.mai–31.mai. Treholt ble arrestert 20.januar.1984, første (avis) omtale 23.januar. Undersøkellesperiode 23.januar–28.januar.
- 33 Grydeland 2012
- 34 Kuypers 2009: 185
- 35 Entman 2003: 416
- 36 Stockholms Tingsrätt 1979. Dnr 4.1.5-6937/12
- 37 Stockholms Tingsrätt 1979. Dnr 4.1.5-6937/12
- 38 Sandberg 1995, Bergling et al. 1996
- 39 Berglund 2011
- 40 Grundt Spang 1986, Haugestad 2004, Vale 2009, Skagen 2011, Gleditsch 2015
- 41 Dette var for øvrig tittelen på Arne Treholts selvbiografi i 2004.
- 42 Iyengar 1991
- 43 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 44 VG 17. mars 1979
- 45 Ibid.
- 46 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 47 Aftenposten 23. januar 1984
- 48 Arbeiderbladet 25. januar 1984
- 49 Dagens Nyheter 25. mai 1983
- 50 Aftenposten 16. mars 1979
- 51 Aftenposten 24. januar 1984
- 52 VG 27. januar 1984
- 53 Aftenposten 25. mai 1983
- 54 Aftenposten 25. mai 1983
- 55 Arbeiderbladet 27. januar 1984
- 56 Arbeiderbladet 26. januar 1984
- 57 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 58 Se f.eks. Aftenposten 25. januar 1984
- 59 Se f.eks. Aftenposten 24. januar 1984
- 60 Skagen 2011, Haugestad 2004
- 61 Aftenposten 24. januar 1984
- 62 Gjengitt bl.a. i VG 24. januar 1984
- 63 Haugestad 2004
- 64 Calmeyer 1993, Jacobsen 2005
- 65 Höjelid 1991
- 66 Salminen og Campling 1999, Salovaara-Moring 2009, Lounasmeri 2013, Salokangas 2015
- 67 Werenskjöld 2011
- 68 Bastiansen 2009
- 69 Dette stemmer for øvrig overens med andre funn i forskning på kriminaljournalistikk (Røssland et al. 2006).

Litteratur

- Autio-Sarasma, S., Miklóssy, K. (2011). «Nya trender i forskningen om kalla kriget – ett nordiskt östperspektiv.» *Nordisk Østforum* no. 3
- Baden, C. (2010). *Communication, Contextualization and Cognition: Patterns and Processes of Frames' Influence on People's Interpretations of the EU Constitution*. PhD-avhandling. Amsterdam: Amsterdam School of Communication Research
- Bastiansen, H. (2009). *Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000*. Oslo: Norsk pressehistorisk forening
- Bergling, S. et al (1996). *Aldrig mera fri*. Stockholm: Mirabelle
- Berglund, P. (2011). *Spionfallet Ströberg*. Stockholm: Sivart
- Bjerke, P. (2016). «Mediated spies.» *Nordicom Review Special Edition*
- Bjerke, P. (2011). *Journalistikkens vekst – og fall?* Oslo: Cappelen Damm
- Bjerke, P. (2010). «Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet.» i Roppen, J. og Allern, S. (red): *Samfunnsoppdraget*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon. En sosiologisk undersøkelse av journalistisk profesjonsmoral*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Unipub
- Boesman, J., Van Gorp, B. (2017). «An Insidious Poison or a Door to the Story?» *Journalism Practice* 11 (5). DOI: 10.1080/17512786.2016.1159920
- Borah, P. (2011). «Conceptual Issues in Framing Theory: A Systematic Examination of a Decade's Literature.» *Journal of Communication* 61 (2)
- Brüggemann, M. (2014). «Between Frame Setting and Frame Sending: How Journalists Contribute to News Frames.» *Communication Theory* 24 (1)
- Calmeyer, B. (1993). *Forsinket oppgjør*. Oslo: Aschehoug
- Darnton, R. (1975). «Writing News and Telling Stories.» *Daedalus*, Spring 1975
- Eide, M. (2007). «Encircling the Power of Journalism.» *Nordicom Review*. Jubileumsutgave
- Entman, R. (2007). «Framing Bias: Media in the distribution of power.» *Journal of Communication* 57 (1).
- Entman, R. (2003). *Projections of power. Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy* Chicago: University of Chicago Press
- Entman, R. (1993). «Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm.» *Journal of Communication* 43 (4).
- Entman, R., Matthes, J. et al (2009). «Nature, Sources and Effects of News Framing.» I Wahl-Jorgensen, K. og Hanisch, T. (2009). *Handbook of Journalism Studies*. NY: Routledge
- Gans, H. (1980). *Deciding what's news*. London: Constabel
- Gitlin, T. (1980). *The whole World is Watching. Mass media in the Making and Un-Making of the New Left*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press
- Gleditsch, N.P. (2015). «The Treholt Case.» I Gleditsch, N.P., *Pioneer in the Analysis of War and Peace*. Berlin: Springer
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Grundt Spang, M. (1986). *Treholtsaken*. Oslo: Aschehoug
- Grydeland, K. (2012). «Forståelsesrammer 22. juli.» I Brurås, S. *Mediene og terroraksjonen: studier av norske mediers dekning av 22. juli*. Oslo: Unipub
- Hallin, D. (2006). «The Passing of the 'High Modernism' of American Journalism Revisited.» *Political Communication Report* 16 (1).
- Haugestad, A. (2004). *Kappefall – et varslet justismord*. Oslo: Aschehoug
- Herman, M. (1996). *Intelligence Power in Peace and War*. Cambridge: Cambridge University Press
- Höjelid, S. (1991). *Sovjetbildene i nordisk press*. Lund: Studentlitteratur
- Iyengar, S. (1991). *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Jacobsen, A.R.. (2005). *Iskyss*. Oslo: Aschehoug

- Kuypers, J. A. (2009). «Framing Analyses.» I Kuypers, J. (red.). *Rhetorical Criticism*. Lanham, MD: Lexington
- Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet. Yrkesideologi og autoritetsmarkering i norsk journalistikk 1954–2014*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus
- Lounasmeri, L. (2015). «A Careful Balancing Act. Finnish Culture of Self-censorship in the Cold War.» I H. Bastiansen og R. Werenskiold (red): *The Nordic media and the Cold War*. Gøteborg: Nordicom
- Lounasmeri, L. (2013). «Through Rose or Blue and White Glasses? Decades of News about the Soviet Union in the Finnish Press.» *Nordicom Review* 34 (1).
- Matthes, J. (2009). «What's in a Frame?» *Journalism & Mass Communication Quarterly* 86 (2).
- McQuail, D (2005). *McQuail's mass communication theory*. London: Sage
- Mead, G.H. (1926/81). «The Nature of Aesthetic experience.» *International Journal of Ethics*. XXXVI (1926). I Mead, G.H. og Reck, A.J. (1981). *Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Pan, Z., Kosicsky, G.M. (1995). «Framing analysis. An approach to news discourse.» *Political communication* no. 10.
- Raaum, (1988). *Treholt i pressen*. Særtrykk av tidsskriftet *Lov og rett*.
- Reese, S.D. (2007). «The framing project. A bridging model for media research revisited.» *Journal of communication* 57 (1).
- Reinjdgers, S. (2005). «The people's detective. True crime in Dutch folklore and popular television.» *Media Culture and Society* 27 (5).
- Roksvold, T. (red.) (1985). *Spionreportasje – en forhåndsdømmende genre: analyser av avisjournalistikk om de spiondømte Asbjørn Sunde og Arne Treholt*. Studentkullet 1984–1986 ved NJH og Thore Roksvold (red.). Oslo: Norsk journalisthøgskole
- Røssland, L.E., Brurås, S. og Østby, H. (2006). *Morderjakt og mediemakt*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Salminen, E. og Campling, J. (1999). *The Silenced Media: The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe*. Basingstoke: Macmillan
- Salokangas, R. (2015) «The Shadow of the Bear. Finnish Broadcasting, National Interest and Self-censorship during the Cold War.» I Bastiansen, H. og Werenskiold, R. (red): *The Nordic media and the Cold War*. Gøteborg: Nordicom
- Salovaara-Moring, I. og Maunula, K. (2011). «Geographies of Media and Power: The United States in Finnish Media Discourse, 1984–2009.» *International Journal of Cultural Studies* 14 (1).
- Sandberg, E. (1995). *Mitt liv med Stig Bergling*. Stockholm: Norstedts
- Scheufele, D.A. (1999). «Framing as a theory of media effects.» *Journal of Communication* 49 (1).
- Skagen, K. (2011). *Retten som ingen kunne målbinde: en forsvarstale for Arne Treholt*. Oslo: Ex Libris
- Treholt, A. (1985). *Alene*. Oslo: Cappelen
- Tuchman, G. (1978). *Making news. A study of the construction of reality*. New York: Free Press
- Vale, S. (2009). *Teppefall i Treholtsaken*. Oslo: Cappelen Damm
- Van Gorp, B. (2007). «The Constructionist Approach to Framing: Bringing the culture back.» *Journal of Communication* 57 (1).
- Van Gorp, B. (2005). «Where is the Frame? Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue.» *European Journal of communication* 20 (4).
- Van Leeuwen, T. (1987). «Generic Strategies in Press Journalism.» *Australian Review of Applied Linguistics* 10 (2).
- Vliegthart, R. & van Zoonen, L. (2011). «Power to the Frame: Bringing Sociology back to Frame Analysis.» *European Journal of Communication* 26 (2).
- Werenskiold, R. (2011). *That's the way it is*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo

Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyrepresseaviser

Per Overrein
Førstelektor
Institutt for lærerutdanning, NTNU
per.overrein@ntnu.no

Roar Madsen
Førsteamanuensis
Institutt for lærerutdanning, NTNU
roar.madsen@ntnu.no

I *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 25, 2016 fikk både Henrik G. Bastiansen og Hans F. Dahl gi hver sin kommentar til vår artikkel i samme nummer. Bastiansen omtalte vår artikkel som tendensiøs og tunnelpreget ensidig, og påstod at vi bagatelliserte og bortforklarte påstander med retorikk.¹ Dahl hadde en langt mer neddempt tone, og stilte seg mer åpen for våre vurderinger.²

Vi vil først kommentere innvendingene mot vårt syn på presseutredningene og presseutredningene. Deretter følger en utdypende argumentasjon for at partipressen var et (samfunns-)korporativt system, noe som gir viktige premisser for vårt syn på kildeverdien av presseutredningene og vår analyse av *partipressesystemet*. Så drøfter vi om det er rett å omtale partipressen som om den generelt var i krise i 1970-årene. Vi vil også argumentere for at pressestøtten understøttet – og ikke undergravde – partipressesystemet.

Til slutt følger en kritisk undersøkelse av Bastiansens påstand om at partipressen hadde falt da mediekonsernene bygde seg opp. Vi har undersøkt strukturelle partibindinger for seks aviser innenfor

den tradisjonelle høyrepresen i Østfold (*Fredrikstad Blad* og *Moss Avis*), Akershus (*Østlandets Blad*) og Vestfold (*Tønsbergs Blad*, *Gjengangeren* og *Sandefjords Blad*), der oppkjøpene fra Orklakonsernet startet i 1985/1986. I tillegg har vi også undersøkt høyrepresserelevante arkivalia og roller/posisjoner som redaktører og andre sentrale personer i disse avisene hadde i «høyrefamiliens» organisasjoner i samme tidsrommet.

Presseutredningene var aktører for partipressen

I sitt tilsvaer hevdet Bastiansen at presseutredningene ikke var en selvstendig faktor i historien om partipressens fall, og at presseutredningene ikke var primærkilder. Ingen andre presseforskere har gjort «samme oppdagelse som Overrein og Madsen»³ tidligere, skriver han. Bastiansen understreker at bare dersom pressestøtterne var «*helt selvstendige aktører* [vår kursivering] får NOU-ene en ny verdi som kilde»⁴.

Det er kjent at aktører handler innenfor bestemte kontekster, og sjelden eller aldri er helt selvstendige. «Selvstendiggjøring» er likevel nyttig som analytisk

Vi takker forskergruppen HIPOLS (Historie, politikk og samfunnsutvikling) <https://www.ntnu.no/ihu/hipols> for anledningen til å presentere og diskutere artikkelen på strategiseminar i Malmø i månedsskiftet januar/februar 2019. Vi er spesielt takknemlige for kritiske og konstruktive kommentarer og forslag fra professor Jakob Maliks (NTNU), professor Marie Smith-Solbakken (UiS), professor Hans-Jørgen Wallin Weihe (Hlnn), førsteamanuensis Lise Kvande (NTNU), universitetslektor Peter Mørk (NTNU) og ph.d.-stipendiat Helga Bjørke Harnes (NLA-Høgskolen, Bergen), alle medlemmer av forskergruppen HIPOLS. De har selv sagt likevel ikke noe som helst ansvar for eventuelle svakheter som hefter ved artikkelen.

grep, som forsøk på å isolere enkeltfaktorer og aktører. Dermed kan sammenhenger tre tydeligere fram og sannsynliggjøres eller forkastes. Dette gir risiko for overdreven selvstendigjøring, mens fravær av en slik fremgangsmåte gir risiko for usynliggjøring av aktører og interesser. Men hvilke krav bør stilles for at en gruppe kan regnes som en aktør? En av de mest brukte introduksjonsbøkene til historiefaget gir dette svaret:

«For å gi en gruppe status som aktør i en historisk framstilling, må ikke nødvendigvis handlingen gruppen står for, begrunnes i en felles formell beslutning, men individene som utgjør gruppen, bør handle ut fra en form for felles bevissthet.»⁵

Presseutredningene var oppnevnt med mandat og ressurser fra departementet, og tok til slutt en felles beslutning gjennom sine (stort sett) enstemmige innstillinger. Vi ser også at den offentlige debatten om pressen forholdt seg til utvalgskonklusjonene.⁶ Det ga «pressestøtterne»⁷ innflytelse både i stortingsbehandlingen og den offentlige debatten. Presseutredningene opererte innenfor kontekster definert av pressens realiteter og av sin plassering i forhold til pressefeltet. De kunne være redaktører, presseforskere, partipolitikere eller ha verv i partipresseorganisasjon eller andre presseorganisasjoner. Utredningene de produserte, må ha uttrykt «en form for felles bevissthet». Presseutredningene tilfredsstilte dermed mer enn minstekravet for hva som kan regnes som gruppeaktører.

Bastiansen mener at andre presseforskere ikke har uttrykt dette aktørperspektivet tidligere eller like tydelig som oss. Han kan ha rett i at dette har vært mindre omtalt i avpartifiseringssammenheng. For noen forskere kan slike aktørperspektiver ha vært opplagte, ettersom korporative kontaktflater og fellesinteresser er et kjent fenomen på andre felter. Presseforskningen er også blitt drevet av et lite miljø der de fleste har kjent hverandre. I flere tilfeller satt

framtreddende presseforskere selv i statlige utvalg⁸ som forvaltet argumentasjonen som legitimerende partipressen, pressestøtten og bevilgninger til utdanning og presseforskning. Da kan det ha vært problematisk for dem eller for nære forskerkolleger å operasjonalisere en kritisk tilnærming til presseutredningenes vurderinger. Det trengs en konkret undersøkelse som holder spørsmålet om presseutredningene eller «pressestøtterne» var en aktørgruppe, åpent, ikke en lukking av feltet.

Bastiansen hevder at presseutredningene ikke kan være primærkilder i diskusjonen om avpartifisering.⁹ Med primærkilde menes vanligvis en samtidig formulert kilde. Begrepet «samtidig» er noe tøyelig, og kravet om at kildeskaperen skal være «øyenvitne» til fenomenet som omtales, beskrives i moderne metodelitteratur som puristisk. Det blir hevdet at det gir bedre mening å beskrive primærkilder relativt – som mer eller mindre primære.¹⁰ Vår

vurdering er at offentlige utredninger er en sentral primærkilde når statens politikk og undersøkelser av det overordnede partipressesystemet skal drøftes.¹¹ Utredningene oppsummerte og formulerte sentrale saksinnsikter på

feltene som omgav partipressen, og vurderte forslag til statlig pressepolitikk.

Historiefaglig metodelitteratur er mindre bastant om skillet mellom primær- og sekundærkilder enn Bastiansen praktiserer. «The distinction between primary and secondary sources [...] is rather less clear-cut than it might appear at first sight, and the precise demarcation varies among different authorities.»¹² Det er også kjent at ett dokument (f.eks. en NOU) kan ha deler som brukes som primærkilde, mens andre deler kan være sekundærkilde. Uansett vil kildeklassifiseringen også være avhengig av hva forskningsspørsmålet og hypotesen(e) faktisk går ut på.

Bastiansens konklusjon er at arkivkildene fra partipresseorganisasjonene ser avviklingen *innenfra*, og av den grunn er primærkilder. Mens presseutredningene som ser avviklingen *utenifra*, er sekundærkilder.¹³

Presseutredningene var oppnevnt med mandat og ressurser fra departementet, og tok til slutt en felles beslutning gjennom sine (stort sett) enstemmige innstillinger

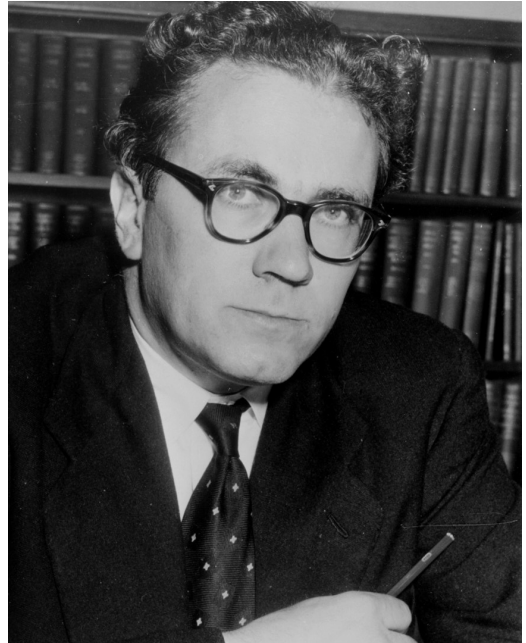
Bare den første delen av denne vurderingen kan vi slutte oss til. Vi finner det opplagt at partipressesystemets utvikling (avvikling) må forklares både med indre (avisinterne) og ytre (aviseksterne) blikk og faktorer. Avviklingen av partipressen som system må både studeres nedenfra (i det enkelte avistilfellet) og ovenfra (politiske og økonomiske rammevilkår) – og naturligvis også på nivået til de enkelte partiers presseorganisasjoner.

En diskusjon der det forutsettes at presse-NOU-er samlet må defineres som sekundær-kilder, og i tillegg samlet regnes som lite vesentlige i forskning på avpartifiseringen, finner vi derfor faglig uholdbar og lite i samsvar med kildebrukstradisjonene i historiefaget. Det er grunn til å minne om at klassifisering som primærkilde ikke er det samme som klassifisering som generelt pålitelig, fri for slagside eller nødvendigvis mer tungtveiende i alle konkrete vurderinger enn andre kilder. Det er også liten grunn til tro at materiale fra bredt sammensatte offentlige utvalg i større grad enn f.eks. materiale etter partipresseorganisasjoner skulle være preget av faktorer som reduserer kildenes bruksverdi. Ettersom NOU-er er forarbeider til offentlig politikk og regjeringer ofte vil foretrekke konsensus omkring de premisser og forslag som fremmes, kan slike kilder ofte også være pålitelige, troverdige eller dekkende. Og uansett la de sentrale premisser for debatt og beslutninger.

Undersøkelser som sikter mot å forstå det overordnede partipressesystemet eller partipressens korporative system og dets opphør, kan uansett ikke bare basere seg på kilder fra avisarkiver eller partipresseorganisasjonsarkiver. Slike kilder vil ha begrensninger når det gjelder å fange opp partipressesystemets helhetlige karakter.

Partipressen – et samfunnskorporativt system.

Statlige utvalg og utredninger er første skritt regjeringer tar når offentlig politikk og styringsredskaper for statsmakten skal utformes. I perioden fra ca.1965

Stein Rokkan (1921-1979). (Foto: NTB-arkiv/SCANPIX).

Stein Rokkan kalte det norske styringssystemet i etterkrigstiden korporativ pluralisme – og statlige utvalg var sentrale i systemet. Trond Nordby har undersøkt omfanget av utvalgene, og omtaler systemet som samfunnskorporativisme

til 1994 ble det nedsatt seks presseutvalg, avgitt syv innstillinger samt en maktutredning som viet dagspressen betydelig plass.¹⁴

Stein Rokkan kalte det norske styringssystemet i etterkrigstiden *korporativ pluralisme* – og statlige

utvalg var sentrale i systemet.¹⁵ Trond Nordby har undersøkt omfanget av utvalgene, og omtaler systemet som *samfunnskorporativisme*. I Rokkans forståelse eksisterte ulike korporative sektorer innenfor en pluralistisk styringsform der staten både var part og megler mellom interessegrupper. «Public committees with members representing organized interests are frequently perceived as the core expression of Scandinavian Corporatism [...]»¹⁶ Utvalgsmedlemmer som representerte organiserte pressepolitiske interesser, var vesentlige innslag i prosessen med å utforme en statlig pressepolitikk. Ifølge Nordby bygde utvalgssystemet primært opp under statens styrings-

kapasitet. Staten hadde et potensielt overtak i forhold til andre aktører. Regjeringen organiserte utvalgene og etablerte mandat. Det var også vanlig at departementsansatte som satt i utvalg, drøftet «med sin politiske ledelse – på alle stadier, fra mandatet tolkes til endelig uttalelse er avgitt».¹⁷ Offentlige utredninger innsnevrer det politiske handlingsrommet gjennom å definere bort tenkelige politiske løsninger/tiltak, og de uttrykker ofte kontinuitetsfortellinger.¹⁸ Hovedinntrykket i den samlede vurdering av offentlige utredninger etter 1945 er at (historie)fortellingene «oftest [er] politikernes eller byråkratenes egne fortellinger».¹⁹ Maktutredningen (1982) hevdet for eksempel at det var med henvisning til de parlamentariske tradisjonene i pressen at presseorganisasjonene hadde bedt om direkte statsstøtte.²⁰ Ut fra en slik fortolkning ble det etablert en forståelse av partipressen som en viktig del av den norske demokratiske tradisjonen, og denne ble gjenfortalt i presse-NOU-ene.

Omfanget av «policy preparation corporatism», vurdert etter antallet nedsatte offentlige komiteer med partsrepresentasjon, gikk klart ned fra ca. 1980.²¹ Etter dette avløste departementsinterne arbeidsgrupper gradvis de partssammensatte offentlige utvalgene.²² Men også utover 1980-årene og inn i 1990-årene forberedte partssammensatte utvalg statens pressepolitikk.

Forholdet mellom staten og organiserte interesser kan tolkes som «an exchange between the state and organized interests.»²³ Både staten og de organiserte interessene rådde over ressurser som var etterspurt av de andre partene. Staten kontrollerte lovgivning, bruk av offentlige midler og inngangsbillett til forberedelse av statlig lovgivning, politikk og pengebruk. De organiserte interessene kunne på sin side fremme (eller hindre) aksept for de statlige beslutningene. Arbeidet i utvalgene kan derfor moderat oppfattes som en *samordning* mellom staten og de organiserte interessene, eller mer «radikalt» som en *kooptering* av de organiserte interessene i faser av politikktutfor-

mingen. Om møteplassen eller utvalget domineres av «forhandlinger» med kompromisset som målsetning, der én uttalelse skal fremmes, oppstår gjerne korporative løsninger. Samordning, harmonisering og enighet er målet.²⁴ Organisasjonene kunne dermed bli gisler for statens politikk. På den andre siden fikk organisasjonene innflytelse, som kunne styrke administrasjon og sekretariat,²⁵ og dermed også øke deres senere påvirkningstygnde.

Flere har omtalt norsk (parti-)presse i et korporativt perspektiv. I *Medienes privilegier* viser Krumsvik til Hallin og Mancinis forskning, som karakteriserer det nordeuropeiske mediesystemet som et «demokratisk-korporativt»²⁶ system. I en anmeldelse av boken til Krumsvik kunne Helge Østbye slutte seg til omtale av det norske pressesystemet som korporativt,²⁷ det samme gjelder Paul Bjerkes ph.d.-avhandling fra 2008.²⁸ Maktutredningens rapport om massemedier fra 1982, under ledelse av Sverre Høy, plasserte tid-

Hovedinntrykket i den samlede vurdering av offentlige utredninger etter 1945 er at (historie)fortellingene «oftest [er] politikernes eller byråkratenes egne fortellinger»

lig norsk (parti-)presse i et slik perspektiv. Den så på opptakten til pressestøtten som en prosess der «den politiske og korporative kanal samordnes».²⁹ I rapporten ble det hevdet at det hørte til sjeldenhetene at en «bransje kontrollerer en rekke politiske kanaler i

t tillegg til den korporative.»³⁰ Det er ikke opplagt hva Høy la i at den «politiske og korporative» kanal ble samordnet. Tradisjonelt har det vært et skille mellom «numerisk demokrati og korporativ pluralisme»³¹ som beslutningskanaler. Det vesentlige er likevel at Høy så de to kanalene samordnet gjennom innføringen av pressestøtten. Flere forhold peker i den retningen.

Et av dem var at tyngdepunktet i Hellerudkomiteen spilte dobbeltroller som både pressefolk og politikere. De var aktører på alle sider der saken skulle behandles. Alle «unntatt to hadde klar partipolitisk tilknytning».³² Et klart flertall var for pressestøtte, og med ett unntak (presseforsker, tidligere journalist) besto den av folk fra pressen.³³ En åpenbar fordel ved behandlingen av saken i Stortinget var at 43 av 165 stortingsrepresentanter hadde hatt «en nær tilknyt-

Offentlige utredninger viser at pressen oftest fungerte som redskap for politikernes egne fortellinger, hevder forfatterne.

ning til aviser»³⁴ på ulike måter. Bare partiet Høyre var på det tidspunktet motstandere av pressestøtten, men motstanden avtok utover 1970-årene.

Det Høyer kanskje ikke visste da maktutredningen ble skrevet, var at den politiske kanalen gjennom Arbeiderpartiet lå langt foran presseorganisasjonene og andre partier i tenkningen om pressestøtte. Allerede to år før Hellerudkomiteen ble oppnevnt, ble saken behandlet i samarbeidskomiteen mellom Arbeiderpartiet og LO,³⁵ som nedsatte et eget avisutvalg med sjefen i Norsk Arbeiderpresse (Johan Ona) som leder.³⁶ Dermed var pressestøttespørsmålet brakt til regjeringsnivå uten byråkratiske mellommenn i statsapparatet. Få bransjer stod i en slik særstilling.³⁷ Før Hellerudkomiteen fantes, hadde Ona utformet et forslag til behandling i samarbeidskomiteen som på få punkter skilte seg fra Hellerudkomiteens senere innstilling. Da var regjeringsmakten tapt for Arbeiderpartiet, men Ona så det etter hvert som en fordel at det ikke var en Ap-regjering som foreslo offentlig

pressestøtte.³⁸ Innføringen av pressestøtte ble dermed et bredt *presseforlik* (staten, partiene, presseorganisasjonene) der partiet Høyre protesterte, men etter hvert ble med på ferden. I *Norsk presses historie* er Sigurd Høst noe mer kritisk til framstillingen av Onas og A-pressens betydning for etableringen av pressestøtten. Høst legger vekt på presseorganisasjonenes langsiktige forarbeid og det samarbeidet som oppstod mellom presse og stat rett etter krigen.³⁹ Men framstillingen bekrefter uansett at korporative kanaler eksisterte også før pressestøtten kom til. I 1976 ble også det permanente *Kontaktutvalget mellom dagspressen og staten* opprettet. Mandatet var å gi råd og komme med nye tiltak for å sikre en differensiert presse. Departementet styrte oppnevningene, og utvalget var satt sammen av folk fra pressen, departementet og politikken. I flere tilfeller hadde medlemmer dobbeltroller.⁴⁰

Sammen med maktutredningen fra 1982, Torbjørn Wales hovedoppgave fra 1972 og Vegar Slettens

arbeid om pressestøtten fra 1979 gir disse arbeidene indikasjoner på at den korporative tre-partsmodellen vokste fram og ble fast institusjonalisert gjennom innføringen av pressestøtten. Framstillingen til Einar Olsen fra 1998 av hvordan pressestøtten ble etablert og utviklet seg, kan også tyde på det. I Olsens perspektiv fikk presseorganisasjonene og partipresseorganisasjonene nærmest rollen som støttespillere for statens pressepolitikk.

Statens politikk var å opprettholde partipressen

I 2016-artikkelen laget vi en modell over det korporative partipressesystemet.⁴¹ På ett område bør det bildet vi da tegnet, justeres. Staten hadde trolig en mer betydelig rolle enn antatt både for konsolideringen, utviklingen og senere også for avviklingen av partipressen. I vår modell ble statens rolle side-stilt med presseorganisasjonene. Om Trond Nordbys antagelser holder stikk, innebærer det at det korporative arrangementet rundt pressen langt på vei bygde opp under den statlige styringskapasiteten.

Med etableringen av pressestøtten var det statlig politikk at partipressen skulle konsolideres og bygges ut. For å sikre demokratisk diskusjon og bidra til folkeopplysning og politisk-ideologisk mangfold var (parti-)pressen et sentralt redskap i samfunnsbyggingen. I offentlige utredninger ble en differensiert presse definert som en partipresse, og sammen med parlamentarismen utgjorde systemet et strukturert mangfold i samfunnet. Vi har allerede nevnt Maktutredningens påpekning fra 1982 av de parlamentariske tradisjonene i norsk presse under henvisning til ønsket om direkte statsstøtte.⁴² Einar Olsen har pekt på at tanken om å gjøre avisdrift til vanlig forretningsvirksomhet konsekvent ble avvist, og at det skulle legges til rette for at aviser skulle betraktes som «politikens og demokratiets redskaper.»⁴³ I offentlige utredninger ble det lagt inn argumentasjon som rettet seg direkte mot Høyres liberale presseideologi og deres syn på

hva «mangfold» i pressen innebar.⁴⁴

Det er mulig at ikke alle i pressen forstod at med pressestøtten ble det en statlig oppgave å opprettholde partipressen. Men partilederne, statsforvaltningen og ledelsene i presseorganisasjonene må ha forstått hva som sto på spill. Gjennom den korporative trepartsmodellen sikret staten og partiene seg mot et opprør mot partipressen i journalistenes organisasjoner og presseorganisasjonene for øvrig. Ut fra høringsrunder i den korporative kanalen (presse-NOU-er, komiteer og utvalg) hadde pressens folk, journalister og redaktører akseptert at partipressen var en viktig del av det norske demokratiet. De ønsket bare litt mindre av den, som det het i uttalelser.⁴⁵ Forutsetningen var at staten tilrettela ordninger og økonomiske støttetiltak slik at pressedrift ikke ble ren forretningsvirksomhet, noe som ville sanere pressestrukturen. Partiene skulle sikre at pressen fikk stabil støtte i opinionen, og støtten på Stortinget sikret at

*Unge A-presseredaktører tok signalene
på alvor og skapte en mer kritisk
journalistikk, også i forhold til eget parti.
Den eldre garde i Arbeiderpartiets ledelse
likte nok utviklingen dårlig*

store økonomiske særfor-deler tilfløt pressen. Dette ville vært umulig å oppnå om pressen på dette tidspunktet hadde brutt med partiene.

Denne korporative ordningen betød ikke at staten kunne hindre at enkeltaviser valgte partiavhengig-

het. I flere tilfeller kunne heller ikke partiene hindre at partitilknytningen ble trappet ned eller brutt. Men kollektivt var partiene i posisjon til å utøve makt over avisene som bedrifter, gjennom sin «kontroll med statens makt»⁴⁶ og bevilgninger. I praksis bestemte Stortingets bevilgninger hvor mange utgiversteder det skulle være én avis eller konkurranse mellom flere aviser. Hva som ble løsningen, hadde åpenbart også følger for innholdet i avisene og på sikt for forholdet til partiene.⁴⁷

Det var flere som så dette og derfor var kritiske til pressestøtten, som de mente skapte et avhengighetsforhold til staten.⁴⁸ Det gjaldt også politikere, som Osmund Faremo (Ap), som ønsket å bruke makten ved å opprette et folkevalgt organ som skulle være en produktkontroll av det politiske innholdet i avisene og

luke ut «tåpelege og skadelege sensasjonsmakeri».⁴⁹ Forslaget ble avvist og pressestøtten ble gitt uten at staten stilte innholdskrav.⁵⁰ Det er likevel klart at staten aldri ville drysset store millionbeløp utover pressen uten at den fikk noen «garantier til gjengjeld».⁵¹ Staten fikk disse gjennom presseorganisasjonenes deltakelse og tilslutning til dagspresseutvalgenes konklusjoner og argumentasjon. Der ble det slått fast, som tidligere vist, at partipressen var nødvendig for at det parlamentariske demokratiet nasjonalt og lokalt skulle fungere. Med slike konklusjoner, underbygget av argumentasjon fra (presse-) forskningen, ville det vært vanskelig for ledelsen i presseorganisasjonene å mobilisere aktivt mot partipressen, om de hadde ønsket det. Det skjedde da heller ikke.

Det korporative trepartssamarbeidet som innførte pressestøtten, er derfor trolig en vesentlig årsak til at partipressen overlevde 1970-årene såpass godt, om vi ser bort fra venstrepressen, som opplevde partisplittelse og oppløsning. Det ble ikke noe krise eller opprør mot partipressen fra journalistene, selv om partipressens massive ja-agitasjon under EF-striden og andre forhold kunne tilsi muligheter for et slikt opprør.

1970-årene – partipressen som korrektiv til sine partier

Bastiansen hevder at vi bortdefinerte betydningen av venstrepressens oppløsning.⁵² De som leser vår artikkel, kan se at vi la betydelig vekt på faktorer som EF-konflikten, splittelsen av partiet Venstre og Venstrepresselagets krise og oppløsning.⁵³ Maktutredningen fra 1982 hevdet imidlertid at venstrepressens endelikt var et unntak fra et ellers fungerende partipresse-system.⁵⁴ Det er noe annet enn å bortdefinere betydningen av venstrepressens oppløsning. Vårt poeng var å vise at partipressen neppe var i noen *generell* krise i 1970-årene, og at presseutredningene heller ikke oppsummerte noen slik krise. Samtidig erkjenner vi at en krise *kan* være til stede uten at aktørene selv oppfatter den, og at utvalg også kan ønske å unngå at den blir beskrevet. Dette må uansett i tilfelle undersøkes og sannsynliggjøres konkret.

I Bastiansens arbeid fra 2009 dokumenterte han heller ikke en generell krise. I sitt tilsvar fra 2016 skriver

Reiulf Steen (Foto: Stortingsarkivet).

han at det lå «tunge realiteter» bak da de unge redaktørene i A-pressen ikke lenger ønsket å være «organ for Det norske Arbeiderpartiet»,⁵⁵ men i stedet ønsket avisen som et «korrektiv» til partiet.

Etter EF-striden i 1972, og med et Ap i krise, signaliserte Einar Olsen (senere leder av A-pressen) at en suksessavis måtte være et «korrektiv til andre makter i samfunnet».⁵⁶ Tanken om pressen som korrektiv fikk da støtte helt opp i toppledelsen i partiet, med Reiulf Steen i spissen. Han ønsket ikke «grå menighetsblader».⁵⁷ Unge A-presseredaktører tok signalene på alvor og skapte en mer kritisk journalistikk, også i forhold til eget parti. Den eldre garde i Arbeiderpartiets ledelse likte nok utviklingen dårlig. Noen ble presset til å forlate redaktørkrakken, men felles for redaktørene var at de forsvarte en partipresse. En av redaktørene som gikk av på grunn av strid med en mer partilokal styreformann, hevdet dette: «Jeg synes det er en styrke med partiaviser. Men det må være stor frihet og romslighet, så lenge en står på partiets grunn.»⁵⁸

Disse konfliktene dreide seg i praksis om å realisere redaktørplakatens intensjon i A-pressen og å

I tiårene før pressestøtteordningen ble etablert, var bindingene mellom partiene og mange aviser sterk. (Ill: Endre Barstad © 2019).

modernisere partipressejournalistikken ved å skape organer som samtidig var korrektiv til partiet. Opp mot 1980-årene oppsto det dermed rom for at ulike fløyer i partiet kunne bruke «sine» lokale partiaviser og A-pressen i maktkampen i partiet.⁵⁹ Disse konfliktene dreide seg *ikke* om å bryte med partipressen, men de utfordret den servile rollen som den klassiske partipressen hadde spilt. Her pekte Bastiansen (2009) på en rekke faktorer som bidrog til oppmykningen og tanken om partipressen som korrektiv til eget parti,⁶⁰ og som vi kan gi vår tilslutning til, om vi ser bort fra hans analyse av pressestøttens virkninger. Vi kan også gi Bastiansens rett i hans kritikk av at vi ikke

I 1980-årene ble statens økonomiske politikk endret, og det ble dermed lagt til rette for nye investorer/aktører i avis- og mediebransjen

refererer til hans arbeid (2009) i analysen av de nye partiavisene som oppstod i 1970-årene.⁶¹

Bastiansen utfordrer oss også på redaktørkonflikten i Arbeiderbladet i 1974. Men denne konflik-

ten dreide seg ikke først og fremst om en krise for partipressesystemet. Bastiansen skriver selv at krisen ble utløst av *Arbeiderbladets* ensidige ja-agitasjon i EF-striden – noe som utløste opplagsfall og økonomiske problemer. Håndteringen av redaktørskiftet utløste

en opprivende partistrid. Men alle aktørene (også redaksjonsklubben) var trygt plassert innenfor en partipresse-ideologi som aldri ble utfordret.⁶² Konflikten førte faktisk direkte til at partipressen ble

styrket: Den nye redaktøren Einar Olsen reiste krav til statsminister Bratteli for å ta jobben. Vilkaaret var at pressen (og dermed *Arbeiderbladet*) ble tilført betydelige økonomiske midler gjennom en kraftig økning av pressestøtten.⁶³ Dette kom ved den såkalte Lex Arbeiderbladet.⁶⁴

Bastiansen omtalte også senterpressens redaktører. En av de mest markante var Andreas Hagen i *Østlendingen*. I en leder i 1975 spådde han en «smertefull oppbruddstid» for partipressen.⁶⁵ Da stod Sp midt i en opprivende partistrid, med Hagen og hans fylkesparti i en fløyposisjon med *Østlendingen* som det sentrale talerøret for opposisjonen mot sentralpartiets ledelse.⁶⁶ Hagen så for seg en framtid uten partiaviser, men ønsket seg ikke en slik utvikling. Han advarte mot at pressen trakk seg tilbake i samfunnsdebatten, og mente den måtte bli et *korrektiv* til sine partier.⁶⁷ Blant landets partiaviser var *Østlendingen* denne perioden blant de tydeligste med partikorrektivfunksjon, spissformulert ved den tilsynelatende selvmotsigende merkelappen «uavhengig partiavis».⁶⁸ Opposisjonen mot den sentrale partiledelsen ble sterkt markert, men det var ikke tvil om avisens støtte til grunnprinsippene i Senterpartiets politikk når kampen om makt, lokalt og sentralt, stod på dagsordenen.⁶⁹ Da

partiets hovedorgan *Nationen* begynte å betegne seg som «Senterpartiet Uavhengig» allerede tidlig i 1970-årene, var også dette en markering av selvstendighet, men heller ikke der var det tvil om at den var en Senterpartiavis. Oppbruddet fra rollen som klassiske partiaviser fant også sted i høyrepressen, men her var det også fløyer som var motstandere av en partipresse og pressestøtten. For høyrepressen var avisdøden den store utfordringen i første halvdel av 1970-årene, skrev Bastiansen.⁷⁰

Ut fra gjennomgangen er det problematisk å hevde at partipressen gikk inn i en generell krise etter 1972, med unntak for venstrepressen, som raskt ble splittet, fragmentert og opphørte å eksistere. De kildene Bastiansen legger fram, gir ikke grunnlag for en slik

bastant generell konklusjon. Han operasjonaliserer også begrepet «partiløjal» for snevert, noe som resulterer i unøyaktige konklusjoner. Partipressens klassiske funksjoner var presset av tidens strømninger og en mer uavhengig og moderne journalistikk. Det var en periode da avisene begynte å fungere som korrektiv til partiene, og de ble reddet som moderniserte partiaviser da pressestøtten ble innført.

Hva ville skjedd om pressestøtten ikke var blitt innført?

Bastiansen hevder at pressestøtten «bidro til å løse avisenes bånd til partiene».⁷¹ Dette hadde også «mange andre»⁷² kommet fram til. Det forblir usagt hvem disse er, og hva de har sagt. Tankegangen antas å være denne: Innføringen av økonomisk støtte til (parti-)avisene, bidrog til at partienes makt over partiavisene løsnet. Pressestøtten svekket derfor partipressen.

Vi vil presisere at vi sikkert kan enes om at langtids-tendensen mot en oppløsning av partipressen temmelig sikkert ville ha fortsatt enten man innførte pressestøtte eller ikke. Det kan også hende at pressestøtten gjorde det lettere for enkeltaviser å avvikle partiforbindelsene, men det må i tilfelle undersøkes

konkret. For partipressesystemet som helhet er det derimot problematisk å hevde at pressestøtten bidro til raskere avpartifisering. Under henvisning til Bastiansen og i noe neddempet form har denne oppfatningen også fått tilslutning i et større verk om norsk offentlighet.⁷³ Synspunktet får også tilslutning i Hans Fredrik Dahls arbeid – *A History of the Norwegian Press* (...) fra 2016.⁷⁴ For å undersøke dette nærmere kan vi stille et kontrafaktisk spørsmål: Hva ville skjedd med partipressen om pressestøtten ikke var blitt innført?

Einar Østgaard hevdet i 1978 at statsstøtten utgjorde 20 prosent av avisenes totalinntekter. Han mente at avistallet ville ha falt fra litt over 150 til rundt 100 etter ti år om støtten falt fra.⁷⁵ I 2009 påsto Einar

Å drifte aviser var blitt så kapitalintensivt fra slutten av 1960-årene at kapitalbehovet sprengte de realistiske økonomiske rammene for partiene

Olsen at et trettitalls aviser hadde gått inn siden innføringen av pressestøtten, og at 40–50 av 2009-avisene ville ha gått inn i tillegg uten pressestøtten.⁷⁶ I *Pressestøtten – mål og middel* fra 1982,, ble det beregnet at 101 av 153 aviser ville gått med underskudd uten pressestøtte i 1980. Hvor mange aviser som stod i fare for nedleggelse, ga utvalget ingen oversikt over, men nummer to-avisene var særlig utsatt. De var oftest partiaviser. Dermed ville det «politiske mangfoldet»⁷⁷ i avistilbudet trues. Mellom 1969 og 1987 ble 27 aviser nedlagt, av disse var 21 partiaviser.⁷⁸ I 1982 gikk 75 prosent av pressestøtten (produksjonsstøtten) til partiaviser eller aviser med et ideologisk grunnsyn.⁷⁹ Derfor er det overveiende sannsynlig at partiavissystemets *infrastruktur* (organisasjoner, aviser og ansatte) ville blitt betydelig redusert uten pressestøtten.

For det andre ville avisvirksomheten tidligere blitt sterkere markedsorientert, og vi ville ha fått en raskere utvikling av lokale avismonopoler. Der ville aviser sett behov for å bryte bånd til partiene for å nå større deler av den potensielle leserkretsen. Men viktigere: Partiene ville ikke vært i stand til å reise nødvendig kapital til å modernisere og omstille teknologisk de konkurranseutsatte avisene. Å drifte aviser var blitt så kapitalintensivt fra slutten av 1960-årene at kapitalbehovet sprenget de realistiske økonomiske rammene for partiene.⁸⁰ Konkurransen ville derfor raskt tvunget fram avisnedleggelser eller salg til privatkapital for modernisering, omstilling og investeringer.⁸¹ Den situasjonen ville temmelig sikkert påskyndet avpartifisering.

En tredje faktor er at de korporative arrangementene neppe ville blitt bygd opp i det omfanget som innføringen av pressestøtten skapte. Eller for å bruke Einar Olsens formulering fra 1998: Om dagspressen hadde valgt å organisere seg i kommersielle konsern, ville det hverken blitt «Holmenkollmøtet eller støtteordninger».⁸² Det er derfor mulig å hevde

at selve eksistensen av partipressesystemet etter krigen var hovedårsaken til at partiene ønsket at staten innførte pressestøtte, da avis døden truet i 1960-årene.

I 1969 var støtten på 3,7 millioner i produksjonstilskudd, ti år senere hadde den steget til 83,5 millioner kroner. Samtidig ble andre støtteordninger etablert, og tilskudd til anvendt presseforskning og etterutdanning for journalister kom på plass. Den totale pressestøtten steg fra 4,7 millioner i 1969 til 111 millioner i 1979.⁸³ Det korporative trepartssamarbeidet tilførte millionbeløp til (parti-)pressens utsatte aviser i løpet av 1970-årene. Bevilgningene økte svært raskt særlig det første tiåret, og det er vanskelig å tenke seg annet enn at det medvirket til å dempe konflikter i og om partipressen. Staten sikret at pressevirksomheten fikk en beskyttelse fra den kommersielle næringsvirksomheten, partipressen

gikk tilbake, men ble stabilisert, og avisstrukturen ble nærmest «frost» fast.

I 1980-årene, da staten liberaliserte kreditt- og valutamarkedene og avvirket den direkte styringen med bankenes utlån,⁸⁴ inntraff dramatiske endringer for norsk presse.

Årsakene er sammen-

satte, men nye investorer i avis- og mediebransjen oppsto, og aviser ble sett på som verdifulle investeringsobjekter.⁸⁵ Etter hvert liberaliserte avisselskapene også reglene sine for aksjeomsetning for å markedstilpasse seg.⁸⁶ Statens liberalisering av finansmarkedet i 1980-årene og nye eierforhold svekket og utfordret dermed pressestøttens intensjon – at avisvirksomhet *ikke* skulle regnes som ordinær forretningsvirksomhet, men markedsbeskyttes. Staten fortsatte å øke pressestøtten utover 1980-årene, men under nye markedsliberaliserte rammebetingelser fungerte pressestøtten *også* til å tiltrekke seg investorer, noe som skjerpet kampen i avismarkedet. Først i 1990 ble det for eksempel bestemt at aviser som betalte ut aksjeutbytte, ikke kunne motta statlig tilskudd.⁸⁷

Staten fortsatte å øke pressestøtten utover 1980-årene, men under nye markedsliberaliserte rammebetingelser fungerte pressestøtten også til å tiltrekke seg investorer, noe som skjerpet kampen i avismarkedet

Ut fra disse poengene kan vi ikke se at innføringen av pressestøtten bidro til at partipressen raskere ble avvirket, som Bastiansen hevder. Tvert om, det korporative trepartssamarbeidet og pressestøtten stabiliserte partipressen utover 1970-årene og forhindret at den gikk fullstendig i oppløsning, noe som også var intensjonen med pressestøtten. Svekkelsesaspektet kan kanskje ha noe for seg fra tidlig i 1980-årene, men da i forhold til de nye medieaktørene. De nye investoraktørene i avisbransjen så seg også tjent med en høy stabil pressestøtte. Det gjorde investeringer mer attraktive, og kunne ses på som et offentlig risikoreduserende sikkerhetsnett for avisinvesteringer.⁸⁸ Disse nye aktørene hadde ingen interesse av en partipresse, men Bastiansen anerkjenner ikke disse aktørene som vesentlige i avpartifiseringen. Han har hevdet at høyreavisene var avvirket som partiaviser da oppkjøpene av dem startet.

Det nye eierskapet «drepte» partipressen⁸⁹

Da Bastiansen drøftet avviklingen, la han størst vekt på pressefolkene egen motstand mot partipressen i fasen fra 1981 til 1991. Motstanden kom for fullt etter at aviskonkurransen og partisvekkelsen hadde gjort sitt.⁹⁰ Vår kritikk er at han ikke drøfter markedsliberaliseringen og de nye eierforholdene i 1980-årene i forhold til partipressen, og at han aviser at kommersialiseringen og mediekonsernene fremmet avpartifiseringen.⁹¹ Men her er han uklar. Bastiansen skriver at avviklingsprosessen var «nådd langt i partipressen da Orkla»⁹² bygde seg opp (noe vi er enig i), en annen plass i samme artikkel skriver han at «partipressens fall»⁹³ var en forutsetning for at mediekonsernene lot seg etablere. Enten hadde partipressen falt, eller så eksisterte den. Bastiansen forlanger rimelig nok «høy presisjon»⁹⁴ for å diskutere dette videre, da må han også selv rydde opp i sine motstridende utsagn.

Høyer hevdet følgende i 2005: «If the logic of the newspaper market had weakened the concept of a party press, the new ownership killed it.»⁹⁵ Det nye eierskapet fra tidlig i 1980-årene var kommersielle «multimedia conglomerates»,⁹⁶ og de omorganiserte avisene for å møte markeds kampen. Målet med avisdrift var ikke lenger politisk innflytelse, men avkastning på kapitalinvesteringer. Da var det

ikke rom for en partibundet presse, hevdet Høyer. I gjennomgangen av faglitteraturen, i sitt arbeid fra 2009, skrev Bastiansen at Høyer i 2005 bare foretok «kortfattede diskusjoner om»⁹⁷ partipressens fall. Men Bastiansen gjengir ikke, oppsiktsvekkende nok, Høyers svært sentrale konklusjon – at det nye eierskapet *drepte* partipressen.

Høyers konklusjon står åpenbart i motsetning til Bastiansen (og Dahl), som *ikke* ser mediekonsernene eller de nye eierforholdene som én faktor, blant flere, som bidro til avpartifisering.⁹⁸

Bastiansen tar et forbehold om A-pressen, men holder fast på at «partipressens fall»⁹⁹ kom først, så kom mediekonsernene. Vi påviste at Schibstedgruppens direksjon i 1986 gjorde vedtak om at partibindingene måtte fjernes dersom VG skulle gå inn med kapital i lokalaviser.

Som eksempel brukte vi avisen *Østlendingen*, som ble presset av VG til å fjerne partibindingene ved et eventuelt oppkjøp. I denne sammenhengen er det irrelevant at VG var partiavhengig, som Bastiansen antyder i sitt tilsvarende. Strategien til det framtidige mediekonsernet var klar – de ønsket avisenes partitilknytning avvirket. Det blir derfor misvisende når Norsk presses historie hevder som et generelt utsagn, at «avisers politiske og ideologiske ståsted var uten betydning»¹⁰⁰ da Schibsted vurderte investeringsobjekter. Hva som senere ble strategien til Schibstedgruppen i 1990-årene, da partipressen stod foran en endelig nedleggelse, blir en annen sak. De som fortsatt måtte mene at nye eierforhold og mediekonsern i 1980-årene ikke spilte noen rolle i avviklingen av partipressen, bør derfor tenke seg om.

Avisene og redaktørenes forhold til Høyres organisasjoner

I sitt tilsvarende kommenterer Bastiansen ikke sitt eget utsagn om at Orkla kjøpte seg inn i *forhenværende* høyreaviser. Vi hevdet at de første avisene Orkla kjøpte seg inn i 1985/86, ble sett på som partiaviser for Høyre. Tabellen sammenfatter noen strukturelle bånd til Høyre som var til stede da Orkla startet oppkjøpene av disse avisene, og gir en oversikt over redaktørenes tilknytning til høyrefamiliens organisasjoner.

Tabell 1. Avisenes politiske registrering i aviskatalogen etter 1970 og avisenes og redaktørenes øvrige forbindelser til Høyres organisasjoner i 1985/86

Aviser	Politisk registrering i Aviskatalogen etter 1970	Var avisene medlemmer i Norsk Høyre-pressen i 1985? ¹	Var avisene knyttet til Norpress* i 1985? ²	Hadde redaktørene medlemskap/verv/tilknytning i/til en av Høyres organisasjoner?	Var redaktørene medlemmer i DKPF? ^{**}
Moss Avis	«Borgerlig uavh.»	JA	JA	Fredrik Th. Bolin	JA
Fredrikstad Blad	«H» til 1977, senere «Uavh. kons.»	JA	JA	Erik Skogstrøm	JA
Østlandets Blad	«H» til 1992, senere «Kons.»	JA	JA	Andreas Gjølvme	JA
Tønsbergs Blad	«H» til 1991, senere «Kons.»	JA	JA	Svein Døvlø Larssen	JA
Gjengangeren	«H» til 1991, senere «Kons.»	JA	JA	Paul Einar Vatne Pål Stensaas	JA JA
Sandefjords Blad	«H» 1994	JA	JA	Bjørn Hoelseth Audun Tjomsland	JA ?
*I 1984 skiftet Høyres Pressebyrå navn til Norpress **Den konservative Presses Forening					

Noter tabell 1:

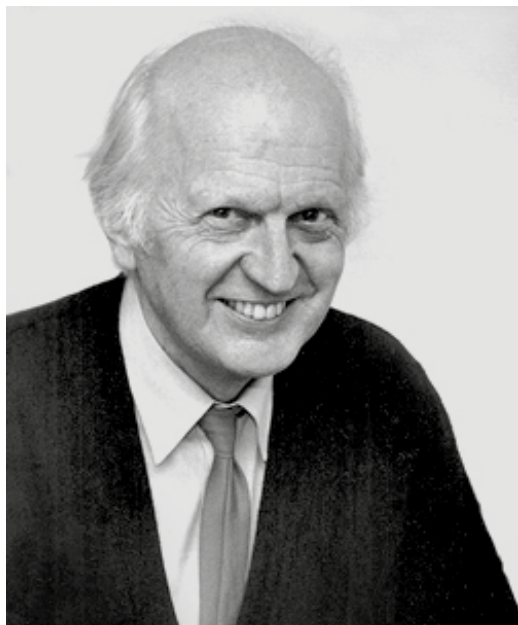
- 1 Medlemsaviser i Norsk Høyrepressen, oppført i jubileumsskriftet i 1985 (Mathisen 1985: 46)
 2 Alle de seks undersøkte avisene var medlemmer av Norpress. Se Norpress, medlemsavisene 1985.

Oversikten gir tydelige indikasjoner på at alle de seks avisene strukturelt var å regne som høyreaviser. Alle seks var medlemmer i Norsk Høyrepressen og var knyttet til Norpress i 1985/86, og fire av de seks avisene var registrert av Norske Avisers Landsforbund som høyreaviser. De to siste var registrerte som henholdsvis «borgerlig uavhengig» og «uavhengig konservativ». I tillegg hadde alle redaktørene en eller flere organisatoriske tilknytninger, verv eller oppgaver i Høyres organisasjoner. Den Konservative Presses Forening (DKPF) eksisterte til 2001, hadde direkte representasjon på landsmøtene i Høyre til 1982 og observatører til 1983, og løste opp sin partiloyalitet til Høyre mot slutten av 1980-årene.¹⁰¹ I Riksarkivet finnes arkivalia fra DKPF også ordnet under Høyres Hovedorganisasjon fram til 1986. DKPF hadde nedfelt i sine lover at «politisk interesserte medarbeidere» og «ansvarshavende redaktører» i «norsk konservativ dagspresse» kunne tas opp som medlemmer av styret. For medarbeiderne skulle dette skje «etter anbefaling av vedkommendes redaktør».¹⁰² I tillegg åpnet lovene

for at medarbeidere i Høyres Hovedorganisasjon (som ikke nødvendigvis var presseansatte), kunne bli medlemmer. I sum er det derfor rimelig å regne organisasjonen som en del av «høyrefamilien.»

Vi vil kort presentere redaktørene og noen av de andre lederne i disse avisene i 1980-årene og noen av deres tilknytninger til Høyres organisasjoner.

Fredrik Th. Bolin (1931–2005) var redaktør i *Moss Avis* fra 1977 til 1992, formann i Den Konservative Presses Forening 1986–1994 og senere æresmedlem der. Han hadde tillitsverv i Høyre i 1950-årene og satt i Moss bystyre for partiet 1955–1959.¹⁰³ I 1986 var Bolin med i Høyrepressens samarbeidsutvalg.¹⁰⁴ Sammen med styreformann Jan Lindh og disponent Thore Eriksen i *Moss avis* deltok han også på den årlige avisleder-konferansen for høyrepressen i oktober 1986.¹⁰⁵ Markedssjef i avisen Per Ø. Mørde var også medlem av Norsk Høyrepresses Markedsråd i 1987.¹⁰⁶ Bolin ønsket utover i 1980-årene riktignok at høyreavisene skulle slutte å omtale seg som høyreaviser, og han arbeidet for navneendring av Høyres

Fredrik Th. Bolin 1991. (Foto: Moss Avis/Jon-Ivar Fjeld).

Erling Nordvik 1970. (Foto: Frits Solvang / Norsk Teknisk Museum).

Pressebyrå.¹⁰⁷ På den måten skulle pressebyrået og avisene kunne nå bredere ut.

Erik Skogstrøm (1926–2014) var redaktør i *Fredrikstad Blad* fra 1971 til 1991, var medlem av Østfold Høyre, satt en periode som bystyremedlem for partiet i Fredrikstad og var styremedlem i Høyres Pressebyrå og Norpress 1977–89.¹⁰⁸ I 1991 overlot Skogstrøm redaktøransvaret til Truls Velgaard, som senere ble gruppeleder i kommunestyret og ordfører kandidat for Fredrikstad Høyre.¹⁰⁹

Andreas Gjølme (1951–) var redaktør for *Østlandets Blad* 1983–1991, medlem av Den Konservative Presses Forening og deltok på kontaktmøte mellom foreningen og Høyre i mars 1984.¹¹⁰ På Norsk Høyrepreses markedsforumkonferanse i 1987, var han også en av innleiderne.¹¹¹ Gjølme var dessuten styremedlem i Norpress i 1989.¹¹² Fylkesordfører i Akershus (H) og organisasjonssjef i Høyres Hovedorganisasjon, Thorleif Løken (1925 – 1984), var ansvarlig redaktør i *Østlandets Blad*¹¹³ fram til Andreas Gjølme overtok.

Svein Døvre Larssen (1928–2015) var redaktør i *Tønsbergs Blad* fra 1977 til 1994/95, hadde flere

lokalpolitiske verv som representant for Høyre (i Stokke, Åsgårdstrand og Borre). Han var formann i Den Konservative Presses Forening 1980–1982 og senere æresmedlem.¹¹⁴ Fra 1994 tok Marit Haukom (1952–) over redaktørposten. Hun var med i Høyre i 1980-årene, og innehar i dag en rekke tillitsverv i Tønsberg Høyre.¹¹⁵ Av andre sentrale høyrefolk i avisen kan Hans Kristian Hogsnes (1954–2010) nevnes. Han var leder i Vestfold Høyre (1985–1991), senere ordfører i Tønsberg og stortingsrepresentant for Vestfold (1999–2001). Han var dessuten journalist i Høyres Pressebyrå, redaktør i Høyres avis og fra 1984–1995 var han nattredaktør og vakt sjef i Tønsbergs blad.¹¹⁶

Paul Einar Vatne (1941–) var redaktør i *Gjengangeren* 1981–1985 og medlem av Den Konservative Presses forening. Han deltok på kontaktmøte mellom Høyre og DKPF i mars 1984.¹¹⁷ I 1984–1985 var han dessuten styremedlem i Norpress.¹¹⁸ Vatne var ansatt i Unge Høyre så tidlig som i 1963.¹¹⁹

Pål Stensaas (1952) var redaktør i *Gjengangeren* 1985–1988. Han var ellers styremedlem i Den Konservative Presses Forening i 1987–90, styremedlem

i Norpress 1989–90 og medlem i Norsk Høyrepreses markedsutvalg.¹²⁰ Som redaktør deltok han på avislederkonferansen til Høyrepresens Samarbeidsutvalg i 1986, sammen med disponent i *Gjengangeren*, Arne Stangnes.¹²¹ Fra 1988 til 1991 var Marit Haukom (H) redaktør i avisen.

Bjørn Hoelseth (1942) var redaktør i *Sandefjords Blad* 1977–1985. I 1966–1968 var han ungdomssekretær og gruppesekretær i Oslo Høyre og formann i Oslo Unge Høyre i 1968. Han var styremedlem i Den Konservative Presses Forening 1983–1985, styremedlem i Norpress 1983–1985, og siden 2011 har han vært medlem av Sandefjord kommunestyre¹²² og aktivt medlem i Sandefjord Høyre.¹²³

Audun Tjomsland (1943–) var redaktør i *Sandefjords Blad* fra 1985 til 1987. Som redaktør deltok Tjomsland på møter i Norsk Høyrepreses Markedsforum.¹²⁴ Tjomsland er i dag medlem av Sandefjord Høyre og representant i kommunestyret i Sandefjord.¹²⁵ I Tjomslands redaktørperiode satt den senere stortingsrepresentanten for Høyre i Vestfold (1997–2001) Ole Johs. Brunæs (1936–2019) som medlem og senere styreformann (1987–1998) i *Sandefjords Blad* AS.¹²⁶ Roar Larsen var disponent og senere administrerende direktør i avisen i 1986. Han var styremedlem i Norsk Høyrepresse i jubileumsåret 1985.

I jubileumsheftet til Norsk Høyrepresse (1985) hevdet høyreformann Erling Norvik at avisene i Norsk Høyrepresse og partiet hadde foretatt en kostnadsfri «frigjøringsprosess»¹²⁷ fra hverandre. Innholdet i «frigjøringen» var at avisene hadde blitt et positivt korrektiv til partiet, noe som gjorde dem mer troverdige når de gikk på barrikadene for Høyres politikk, hevdet Norvik. Fornøyleg nok omtalte han de frigjorte avisene i samme intervju som «våre aviser», «Høyres aviser», «partiets aviser», «Høyres presse», «våre våpendragere i pressen» og «høyrepresen».¹²⁸ Det synes derfor klart at Norsk Høyrepresse i 1985

både betraktet seg selv og ble betraktet av partiet og partilederen som en del av Høyre. Først i 1991 forsvant betegnelsen Norsk Høyrepresse, og ble erstattet med navnet Uavhengige Avisers Forening.¹²⁹

I sitt arbeid fra 2009 skrev Bastiansen at høyrepresen i årene 1985/86 foretok en «nesten gåtefull forsvinning»¹³⁰ og at sporene i dens egne arkiver stoppet i disse årene. Bastiansens egne oppsummeringer viser dermed at høyrepresen fremdeles eksisterte, og dermed ikke var «forhenværende» da Orkla startet sine oppkjøp i 1985/86. Det stemmer heller ikke med våre undersøkelser i Riksarkivet at sporene etter høyrepresen sluttet i 1985/86. I de arkivene vi har hatt tilgang til, fant vi materiale fra Norsk Høyrepresse fram til oktober 1988, men omfanget var riktig nok ikke stort. At Bastiansen ikke har funnet spor av høyrepresen i arkivene etter 1985/86, er i seg selv merkelig. Men det er uansett uforståelig at han fra dette trekker den slutningen at høyrepresen ikke lenger eksisterte

etter 1985/86. Dette er en variant av *argumentum ex silentio* – og denne logikken står generelt svakt innenfor epistemologien: «... arguments from silence are, as a rule, quite weak; there are many examples where reasoning from silence would lead us astray.»¹³¹ I denne saken er dette opplagt tilfelle. Det er for det første ikke en 100 prosent taus-

I 1985 hevdet høyreformann Erling Norvik at avisene og partiet hadde foretatt en kostnadsfri «frigjøringsprosess» fra hverandre. Innholdet i «frigjøringen» var at de hadde blitt et positivt korrektiv til partiet, noe som gjorde dem mer troverdige når de gikk på barrikadene for Høyres politikk

het. For det andre kan *graden av taushet* ha mange andre forklaringer enn ikke-eksistens av høyrepresen, og det ligger implisitt i bruken av *argumentum ex silentio* at disse (uten spesifikk begrunnelse) er definert ut av analysen. For det tredje har vi påvist en synlig arkivavleiring av eksistens til oktober 1988. Et møte i organisasjonens markedsråd la planer for 1989, men rett etter ble det meldt at et ekstraordinært årsmøte i Norsk Høyrepresse hadde avviklet sitt sekretariat. Dermed ble Markedsrådet og den årlige Markedsforum-konferansen for 1989 stoppet.¹³² Dette ble også fanget opp i fagbladet *Journalisten*, som i november 1988 skrev at Norsk Høyrepresse

Forlot pressen sin rolle som mikrofonstativ for partiene i denne perioden? (Ill: Endre Barstad © 2019).

hadde fått betydelige driftsproblemer.¹³³ For det fjerde, høyrepressen eksisterte ikke bare som en overordnet partipresseorganisasjon, men også som en organisatorisk realitet i enkeltaviser. Vi har påvist at den i høy grad eksisterte i de seks orklaopkjøpte avisene i 1985/86.

Dette er ikke uvesentlige detaljer. Fra begynnelsen av 1980-årene var nye aktører som Media Invest, VIP Skandinavia, Pegasus og Kosmos meget aktive i avismarkedet, men trakk seg i hovedsak ut fra 1986.¹³⁴ Fra 1985 og årene rett etter kjøpte Orkla seg opp som aviseier.

Dermed er det svært problematisk å spissformulere en påstand som er i klar konflikt med virkeligheten, slik Bastiansen gjør: «Kort sagt: først forsvant Høy-

repressen, så kom Orkla.»¹³⁵ Det var omvendt – Norsk Høyrepress forsvant etter at Orkla og de nye medie-aktørene var etablert som eiere, og de struk-

turelle båndene til Høyre i enkeltavisene var på plass da orklaopkjøpene startet. At avisene trolig var svekket som tradisjonelle partiaviser, noe som gjorde oppkjøp av dem lettere, er en annen sak, men avviklet var de ikke. Dermed var det ingen forutsetning, som

Bastiansen har hevdet, at partipressen var avviklet for at nye eiere og Orklakonsernet kunne komme inn på eiersiden.¹³⁶

Vi mener det er rimelig å betrakte alle de seks avisene vi har undersøkt, som strukturelt knyttet til «høyrefamilien» både formelt på avisnivå og gjennom

Fornøyet nok omtalte Norvik de frigjorte avisene i samme intervju som «våre aviser», «Høyres aviser», «partiets aviser», «Høyres presse», «våre våpendragere i pressen» og «høyrepressen».

Partiene og avisene: Med påholden penn? (Ill: Endre Barstad © 2019).

at avisenes mest sentrale ledere hadde et mangfold av medlemskap, tilknytninger og representasjons- og lederroller i Høyres ulike organisasjoner. Det virker derfor i høy grad å være rimelig å betrakte disse avisene og deres redaksjonelle og administrative ledersjikt i 1985/86 som en «forlengelse» av Høyres partiorganisasjon.

Det er heller ikke uproblematisk å bortforklare de strukturelle tilknytningene ved å redusere betydningen av partiregistreringen i Aviskatalogen. Bastiansen antyder at vi legger for stor vekt på registreringen og betrakter den nå bare som «formaliteter» og et *etter-slep* av «vanepreget kolonne-rapportering»¹³⁷, nærmest uten betydning. Her må Bastiansen ha endret synspunkt, siden han i 2009 regnet det som «betydningsfullt når avisene opprettholdt eller endret (...) sitt politiske ståsted»¹³⁸, noe vi kan slutte oss til. Registreringen ble gjennomført av NAL, med svar fra norske redaktører eller ledere i avishusene, og der et betydelig antall aktivt registrerte avisen som partiorgan. Det gjorde de vel vitende om at det var mulig å la være å registrere avisen som partiavis. At en såpass kontroversiell registrering i 1980- og 90-årene skulle gå nærmest på autopilot, slik Bastiansen antyder, finner vi lite sannsynlig. Og partiregistreringen i aviskatalogen inngår uansett bare som ett sentralelement blant mange faktorer som her er undersøkt.

Konklusjoner

Med bakgrunn i denne gjennomgangen vil vi fastholde at pressestøtten ble utformet og innført av et korporativt trepartssystem – staten, partiene og pressen, som sammen forhindret en *gjennomgående* krise og fullstendig oppløsning av partipressen i 1970-årene. Sentrale presseforskere deltok i utvalgenes arbeid, forskere som gjennom egne arbeider og egen argumentasjon bidro til å begrunne partipressens funksjon og rolle i det parlamentariske demokratiet. Dette moderniserte partipressesystemet.

I 1980-årene ble statens økonomiske politikk endret, og det ble dermed lagt til rette for nye investorer/aktører i avis- og mediebransjen. Samtidig var partiene betydelig svekket, og det samme gjaldt dermed også deres støttefunksjoner og styringsevne over partiavisene. Journalistene (og redaktørene) utviklet en sterkere profesjonsidentitet og forsterket motstanden i redaksjonene og i journalistikken mot innflytelse fra partipressesystemet. Konkurransen i avismarkedet utviklet noen få mediekonsern, som sammen med journalistene og andre nye eiere drev avpartifisering videre. De nye investorene/mediekonsernene sammen med journalistene og til dels partiene så da få fordeler av en partipresse, og dessuten måtte de aksepterte de nye eierforholdene. De bidro der-

for til at partipressen som system etter hvert fikk det endelige dødsstøtet. Både partier og enkeltpersoner med eierposter kunne forfølge muligheter for å tjene penger framfor å bidra til at avisene fungerte som politiske redskaper.

Påstanden om at Orkla kjøpte seg inn i forhenværende høyreaviser, står seg ikke mot en undersøkelse av om disse seks avisene fremdeles var strukturelle partiorganer i 1985/86. Tvert om er det med bakgrunn i summen av avisregistreringer i aviskatalogen, avismedlemskap i Norsk Høyrepresse, avistilknytning til Norpress, partileder Norviks klare klassifiseringer og ulike redaktørers og andres sentralpersoners mangfold av medlemskap, roller og verv i ulike høyretilknyttede organisasjoner et sterkt grunnlag for å hevde at alle disse seks oppkjøpte avisene ikke var *tidligere* høyreaviser i 1985/86. De var fortsatt strukturelle høyreaviser. Med bakgrunn i dette ville det være svært oppsiktsvekkende om de ikke også fremdeles de facto støttet Høyre i sine spalter. I en senere artikkel vil vi både påvise at de gjorde det, og at det heller ikke var et vesentlig fall i de partistøttende funksjonene fra perioden rundt stortingsvalget i 1981 til perioden rundt stortingsvalget i 1985.

Vi vil fastholde at pressestøtten ble utformet og innført av et korporativt trepartssystem, som forhindret en fullstendig oppløsning av partipressen i 1970-årene

Noter

- 1 Bastiansen 2016: 53
- 2 Dahl 2016a: 54 ff.
- 3 Bastiansen 2016: 49
- 4 Ibid. 2016: 49
- 5 Myhre 2014: 169 f.
- 6 Se f.eks. Sørgård 2015: 46–51. Han undersøkte 17 avisartikler i ukene etter Hellerudkomiteens innstilling.
- 7 Begrep «pressestøtterne» lanseres både av Dahl og Bastiansen i Mediehistorisk tidsskrift nr. 25, 2016. Begrepet er relevant for den videre analysen av partipressen.
- 8 Av presseforskere som har medvirket i presseutvalg, kan vi nevne Nils Christie (Hellerudkomiteen), Svennik Høyer (NOU 1973: 22, NOU 1974: 57, NOU 1982: 44), Odd Raauum (sekretær NOU 1982: 44), Sigurd Høst (sakkyndig NOU 1992: 14). I Maktutredningens rapport om massemedier (NOU 1982: 30) deltok Svennik Høyer, Kjell Olav Mathisen, Anita Werner og Helge Østbye.
- 9 Bastiansen 2016: 49
- 10 Tosh 2015: 74
- 11 Overrein og Madsen 2016: 13
- 12 Tosh 2015: 74
- 13 Bastiansen 2016: 49
- 14 Hellerudkomiteen (1967), NOU 1973: 22, NOU 1974: 57, NOU 1982: 44, NOU 1982: 30, NOU 1983: 3, NOU 1988: 36 og NOU 1992: 14
- 15 Se Rokkan 1987: 95–100.
- 16 Rommetvedt i Knutsen (red.) 2017: 175
- 17 Nordby 1999, kapittel 4
- 18 Ryymin (red.) 2017: 175
- 19 Ibid. 2017: 288
- 20 NOU 1982: 30, s. 65 og 66
- 21 Rommetvedt 2017: 174 ff.
- 22 Ryymin 2017: 25
- 23 Rommetvedt 2017: 178
- 24 Nordby 1999, kapittel 3
- 25 Ibid. kapittel 2 og 3
- 26 Krumsvik 2011: 17
- 27 Østbye 2012: 72
- 28 Bjerke 2008: 36 ff.
- 29 NOU 1982: 30, s. 189
- 30 Ibid.: 191
- 31 Rokkan 1987: 63 f. og 95 f.
- 32 Wale 1976: 82
- 33 NOU 1982: 30, s. 190–192
- 34 Wale 1976: 29 og 50
- 35 Samarbeidskomiteen besto av toppledelsen i Arbeiderpartiet og LO.
- 36 Olsen 1998: 19
- 37 Se Wale 1976: 81 f., som sammenligner pressen innflytelse med andre bransjer.
- 38 Olsen 1998: 19–22, 37 f.
- 39 Høst 2010: 98
- 40 NSD Forvaltningsdatabasen. Kontaktutvalget mellom dagspressen og staten
- 41 Se Overrein og Madsen 2016: 13.
- 42 NOU 1982: 30, s. 65 og 66
- 43 Olsen 1998: 5
- 44 Ibid.: 67
- 45 Se St. meld. nr. 34 (1975–76): 94 og 98, Journalisten 1975 nr. 2: 12 og 13.
- 46 Rolland 2011: 371
- 47 Se Østgaard 1978: 171 f. for en drøfting av pressestøttens funksjon og virkninger.
- 48 Se Haaland 1967, Thomsen 1967, Østgaard 1968 og Berit Bettum i NOU 1982: 44, s. 44 f.
- 49 Sletten 1979: 164
- 50 Se Bonde 1975, s. 22 og 81 og St. meld. nr. 34 (1975–76): 94 f. og NOU 1982: 44, s. 44.
- 51 Bonde 1975: 82, se også artikkel av Per Berrefjord i Journalisten 1974 nr. 6/7 s. 8.
- 52 Bastiansen 2016: 48
- 53 Overrein og Madsen 2016: 16, 26, 27 og 39 f.
- 54 NOU 1982: 44, s. 20
- 55 Bastiansen 2016: 48
- 56 Einar Olsen sitert i Bastiansen 2009: 184
- 57 Reiulf Steen, sitert i Bastiansen 2009: 189 og omtale i Olsen 1998: 183 og 195
- 58 Bastiansen 2009: 216, se også omtale av andre redaktører i A-pressen s. 185, 186 f., 188, 192, 218f.
- 59 Se Bastiansen 2009 for en grundig gjennomgang av konfliktene s. 217 f., 219, 220 f. og 222–228.
- 60 Bastiansen 2009: 228–241, kapitlet Tverrgående faktorer
- 61 Bastiansen 2016: 48
- 62 Se Bastiansen 2009: 205 og hele omtalen på sidene 199–208.
- 63 Se Olsen 1998: 87 og Bastiansen 2009: 203. Einar Olsen presset Bratteli til å ikke sette tak på produksjonstilskuddet til avisene (tonn papir). Det økte den samlede pressestøtten og støtten til Arbeiderbladet og A-pressens aviser betydelig.
- 64 Skreddersyng av pressestøtten slik at flest mulig arbeiderpartiaviser skulle overleve, har blitt omtalt som Lex Arbeiderbladet (se f.eks. Jan Otto Hauge i Journalisten 28. januar 2009).
- 65 Østlendingen, 1. april 1975.
- 66 Madsen 2001, s. 147–159, særlig s. 151
- 67 Bastiansen 2009: 156 f., Overrein 2001: 262 og Overrein 2005: 130 og 158 f.
- 68 Overrein 2001: 249
- 69 Se Overrein 2001: 298 for oversikt over støtten til Senterpartiet i Østlendingen foran kommune- og stortingsvalg.
- 70 Bastiansen 2009: 173
- 71 Bastiansen 2016: 50
- 72 Ibid.: 50
- 73 Gripsrud (red.) 2017: 409
- 74 Dahl 2016b: 180
- 75 Østgaard 1978: 168
- 76 Einar Olsen i Journalisten 16. januar 2009

- 77 NOU 1982: 44, s. 29 og 53
- 78 Andenæs 1988: 14
- 79 Østbye 1984: 104
- 80 Se Andersen 1981: 92 og 101 for vurdering av partiet Høyres økonomi og deres partiaviser. For A-pressen hevder Einar Olsen at LOs pressekontingent hadde nådd en faretruende grense for «hva fagbevegelsen kunne yte» (Olsen 1998: 18).
- 81 Lederen i Arbeiderpartiets presseforbund ønsket i 1986 privat kapital velkommen for å unngå avisdød. Dette skapte oppstyr i A-pressen. Se Journalisten 1986 nr. 1, 10. januar.
- 82 Olsen 1998: 44. Det Olsen sikter til, er Holmenkollkonferansen 1. og 2. mars 1966, som var en konferanse mellom regjeringen og presseorganisasjonene og ble starten for at en pressestøtteordning kunne utredes (Høst 2009: 68 og 69).
- 83 Støtten fortsatte å øke, og i 2000 nådde den 221 millioner kroner (NOU 2000: 15, s. 20).
- 84 Løyning 2005: 337
- 85 NOU 1988: 36, s. 8. Se også NPH (Hjeltnes 2010: 421–431) om konsernutviklingen i 1980-årene.
- 86 Overrein 2001: 281
- 87 NOU 2000: 15, s. 19. I NOU 2000: 15, s. 13 ble disse begrensningene foreslått fjernet.
- 88 Se NPH Hjeltnes (red.) 2010: 424 om Trygve Hegnars strategi for avisdrift og forholdet til pressestøtten.
- 89 Bruken av begrepet «drepte» viser til Svennik Høyer (2005: 87).
- 90 Bastiansen 2014: 20
- 91 Bastiansen 2009: 471 f.
- 92 Bastiansen 2016: 51
- 93 Ibid.: 52
- 94 Ibid.: 51
- 95 Høyer 2005: 87
- 96 Ibid.: 87
- 97 Bastiansen 2009: 434
- 98 Bastiansen 2009: 471 f., Bastiansen 2016: 52 og Dahl 2014: 14
- 99 Bastiansen 2016: 52, Bastiansen 2014: 23
- 100 Hjeltnes 2010: 433
- 101 Wikipedia 2019: Den Konservative Presses Forening
- 102 Den Konservative Presses Forening 28. mars 1978. Lover
- 103 Fredrik Th. Bolin i Pressefolk 1979: 24 og Pressefolk 1997: 328
- 104 Høyrepressens Samarbeidsutvalg 22. mai 1986
- 105 Høyrepressens Samarbeidsutvalg 1.–2. oktober 1986. Avislederkonferanse, deltakerliste.
- 106 Norsk Høyrepress. Markedsrådet 31.08.87. Møtereferat.
- 107 Bastiansen 2009: 253
- 108 Erik Fillip Skogstrøm i Pressefolk 1979: 181
- 109 Truls Velgaard i Fredrikstad Blad 19. april 2014 og høyre.no/personprofiler
- 110 Den Konservative Presses Forening. Kontaktmøte mellom Høyre og DKPF 7. mars 1984.
- 111 Norsk Høyrepress, Markedsrådet 21.8. 1987, Notat.
- 112 Andreas Gjølme i Pressefolk 1979: 112
- 113 Thorleif Løken i Pressefolk 1979: 129
- 114 Svein Døvre Larssen i Pressefolk 1979: 41 og Wikipedia 2019
- 115 Høyre.no: Marit Haukom
- 116 Hans Kristian Hogsnes i Pressefolk 1997: 152 og Stortinget.no.
- 117 Den Konservative Presses Forening. Kontaktmøte mellom Høyre og DKPF 7. mars 1984.
- 118 Norpress 1985, Årsberetning 1984–1985.
- 119 Paul Einar Vatne i Pressefolk 1979: 208.
- 120 Pål Stensaas i Pressefolk 1997: 344
- 121 Høyrepressens Samarbeidsutvalg 1.–2. oktober 1986. Avislederkonferanse.
- 122 Wikipedia 2019: Bjørn Hoelseth
- 123 Høyre.no: Bjørn Hoelseth
- 124 Norsk Høyrepress 17. juni 1986. Brev til Audun Tjomsland fra Lars Nyhus.
- 125 Høyre.no: Audun Tjomsland
- 126 Stortinget.no: Ole Johs. Brunæs
- 127 Erling Norvik i Mathisen 1985: 41. I jubileumsheftet ble «frigjøringsprosess» satt i anførselstegn.
- 128 Mathisen 1985: 41 f.
- 129 Holand 1992: 10
- 130 Bastiansen 2009: 264. Han hevder også at «Høyrepressen forsvant brått, men stillferdig.»
- 131 Bernecker og Pritchard 2010: 64 f.
- 132 Norsk Høyrepress. Markedsrådet 28.10.88. Notat.
- 133 Journalisten 1988, nr. 18, 9. november.
- 134 Se NOU 1988: 36, s. 8
- 135 Bastiansen 2009: 472
- 136 Ibid.: 472
- 137 Bastiansen 2016: 51
- 138 Bastiansen 2009: 147

Litteratur og kilder

Andenæs, I. (1988). *Pressestøtten og dens virkninger*.

Volda: Møre og Romsdal distriktshøgskole

Andersen, R. (1981). *Høyrepressen 1945–1970. En analyse av forholdet mellom parti og partipresse i etterkrigstida*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo

Bastiansen, H.G. (2009). «Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000». I *Pressehistoriske skrifter* nr. 11. Oslo: Norsk Pressehistorisk Forening

Bastiansen, H.G. (2014). «Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall og konsekvenser for journalistikken». I *Pressehistorisk Tidsskrift* nr. 21

Bastiansen, H.G. (2016). «Partipressen igjen – Tilsvar til Overrein og Madsen». *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 25 s. 47–54

Bernecker, S. og Pritchard, D. (2010). *The Routledge Companion to Epistemology*. London: Routledge

- Bjerke, P. (2008). *Refleks eller refleksjon? En sosio-logisk analyse av journalistisk profesjonsmoral*. Avhandling for ph.d.-graden. Volda/Oslo: Høgskulen i Volda/Universitetet i Oslo
- Bonde, A. (1975). *Stat og presse : med pennen i jernlunge*. Oslo: Cappelen
- Dahl, H.F. (2014). «Partipressen i Norge – fra utvikling til avvikling». *Pressehistorisk Tidsskrift* nr. 21.
- Dahl, H. F. (2016a). «Tilsvar til Overrein og Madsen». I *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 25 s. 54–57.
- Dahl, H.F. (2016b). *A History of the Norwegian Press 1660–2015*. Palgrave Macmillan: London
- Den Konservative Presses forening 28. mars 1978. *Lover*. Arkiv: Pa 583-3, D – 0335. Mappe 750 Den Konservative Presses Forening. Riksarkivet.
- Den Konservative Presses Forening. *Kontaktmøte mellom Høyre og DKPF 7. mars 1984*. Arkivboks Pa 583-3, D – 0335 Den Konservative Presses Forening. Riksarkivet.
- Gripsrud, J. (red.) (2017). *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellerudkomiteen (1967). *Innstilling om tiltak for å opprettholde en differensiert dagspresse*. Oslo: Stat- og pressekomiteen.
- Hjeltnes, G. (red.) (2010). *Norsk presses historie, bind 3: Imperiet vakler 1945–2010*. Oslo: Universitetsforlaget
- Holand, J.T. og Døvre Larsen, S. (1992). *Presse med mening: Den konservative Presses Forening 1892–1992*
- Høst, S. (2009). «Mye mer enn Akersgata – Norsk pressestruktur 1945–2009». *Pressehistoriske skrifter* nr. 12.
- Høst, S. (2010). «Pressen får statsstøtte». I Hjeltnes G. (red.) *Norsk presses historie. Bind 3: 'Imperiet vakler 1945–2010'*. Oslo: Universitetsforlaget
- Høyer, S. (1982). «Pressen – Økonomisk utvikling og politisk kontroll». I *NOU 1982: 30. Maktutredningen. Rapport om massemedier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Høyer, S. (2005). «The Rise and Fall of The Scandinavian Party Press». I Høyer, S. og Pöttker, H. (red.). *The Diffusion of The News Paradigm*. Göteborg: NORDICOM
- Høyrepressens Samarbeidsutvalg 22. mai 1986. Møtereferat. Arkiv: Pa 583-3, D-0331. Høyres Samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Høyrepressens Samarbeidsutvalg 1.–2.oktober 1986. Avislederkonferanse. Deltakerliste. Arkiv: Pa583-3, D-0331. Høyres Samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Høyre.no/personprofiler: Truls Velgaard, Bjørn Hoelseth, Audun Tjomsland. Hentet 12.01.2019.
- Høyre.no/personprofiler: Marit Haukom. Hentet 12.01.2019 fra <https://hoyre.no/vestfold/tonsberg/aktuelt/marit-haukom-h-en-te/>
- Haaland, A. (1967). *Rottefangeren fra Gutenberg*. Oslo: Pax forlag
- Journalisten* 1974 nr. 6/7, 1975 nr. 2, 1986 nr. 1, 10. januar 1988 nr. 18, 28. januar 2009, 9. november 2009 nr. 16.
- Knutsen, O. (red.) (2017). *The Nordic Models in Political Science. Challenged, but still viable?* Bergen: Fagbokforlaget
- Krumsvik, A.H. (2011). *Medienes privilegier – en innføring i mediepolitikk*. IJ-forlaget: Kristiansand
- Løyning, T. (2005). «Kredittilsynet i en neoliberal økonomi: Finansmarkedenes dannelse». I *Sosiologisk tidsskrift* nr. 13, 335 – 362. Hentet 26. februar 2018 fra https://www.idunn.no/file/pdf/33213356/kredittilsynet_i_en_neoliberal_ekonomi_finansmarkedenes_dannelse.pdf
- Madsen, R. (2001). *Motstraums : Senterpartiets historie 1920–2000*. Band 2 1959–2000. Oslo: Samlaget
- Mathisen, O.M. (1985). *Samarbeid i 50 år. Norsk høyrepresse 1935–1985*. Norsk Høyrepresse
- Myhre, J.E. (2014). *Historie. En introduksjon til grunnlagsproblemer*. Oslo: Pax forlag A/S
- Nordby, T. (1999). *Samvirket mellom organisasjoner og stat: Norge*. UiO Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Lastet ned 13.09. 2017 <http://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapporter/rapp1999/rapport4.html>
- Norpress 1985. Årsberetning 1984–1985. Arkiv: Pa 583-3, D-0331. Høyres samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Norpress. Medlemsavisene 1985. Arkiv: Pa 583-3, D-0331. Høyres Samarbeidsutvalg. Riksarkivet.

- Norsk Høyrepressen 17. juni 1986. Brev til Audun Tjomsland fra Lars Nyhus. Arkiv: Pa 583-3, D-0331, Høyres samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Norsk Høyrepressen. Markedsrådet 21.8.1987. Notat. Arkiv: Pa583-3, D-0331. Høyres samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Norsk Høyrepressen. Markedsrådet 31.08.1987. Møtereferat. Arkiv: Pa583-3, D-0331. Høyres samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- Norsk Høyrepressen. Markedsrådet 28.10.88. Notat. Arkiv: Pa583-3, D-0331. Mappe, Markedsrådets møter 1988. Høyres samarbeidsutvalg. Riksarkivet.
- NOU 1973: 22. *Dagspressens økonomi*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet
- NOU 1974: 57. *Samarbeid i dagspressen*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet
- NOU 1982: 30. *Maktutredningen: Rapport om massemedier*. Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 1982: 44. *Pressestøtten – mål og midler*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet
- NOU 1983: 3. *Massemedier og mediepolitikk*. Oslo: Kultur- og vitenskapsdepartementet
- NOU 1988: 36. *Om eierforhold i dagspressen*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet
- NOU 1992: 14. *Mål og midler i pressepolitikken*. Oslo: Kulturdepartementet
- NOU 2000: 15. *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte: Dagspresseutvalgets innstilling*. Oslo: Kulturdepartementet
- NSD Forvaltningsdatabasen. *Kontaktutvalget mellom dagspressen og staten*. Hentet 07.11.2017 fra <http://www.nsd.uib.no/polsys/data/forvaltning/utvalg/15018000>
- Olsen, E. (1998) ... og regien var ved Johan Ona : *Pressestøttens ukjente sider : Dessuten medvirket Einar Olsen*. IJ-rapport 5/98. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Olsen, E. (2009). «– Grunnlaget for pressestøtte borte». *Journalisten* 16. januar. Hentet 28. mars 2018 fra <https://journalisten.no/story/56340>
- Overrein, P. (2001). «Hvor ånden bærer bud» – *Østlendingen fra Arbeiderdemokratene til Orkla*. Elverum: Østlendingen
- Overrein, P. (2005). *Avviklingen av partipressen : En studie av avisen Østlendingen og norske partipresser 1970–2004*. Trondheim: Institutt for sosiologi og statsvitenskap NTNU. Hentet 01.12.2015 fra <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/246323/Overrein-2005.pdf>.
- Overrein, P. og Madsen, R. (2016). «Partipressen avvikling – årsaker og faser». I *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 25 s. 11–47
- Pressefolk* (1979). Fredrikstad: Norsk Presseforbund, Institutt for Journalistikk
- Pressefolk* (1990). Fredrikstad: Norsk Presseforbund, Institutt for Journalistikk
- Pressefolk* (1997). Nils E. Øye (red.). Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Rokkan, S. (1987). *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rolland A. (2011). «Etableringen av pressen som næring i Norge 1875–1900». I *Historisk tidsskrift*, bind 90.
- Rommetvedt, H. (2017). «Scandinavian Corporatism in decline». I Knutsen, O. (red.) (2017). *The Nordic Models in Political Science. Challenged, but still viable?* Bergen: Fagbokforlaget
- Ryymmin, T. (red.) (2017). *Historie og politikk. Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ryymmin, T. (2017). «Innledning. Historie i politikk». I Ryymmin, T. (red.) (2017) *Historie og politikk. Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ryymmin, T. (2017). «Konklusjon. De politiske historiene». I Ryymmin T. (red.) (2017) *Historie og politikk. Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sletten, V. (1979). *Pressestøtte og pressefrihet*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Stortinget.no. Hogsnes, Hans Kristian hentet 14.april 2018 fra <https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=HKH>

- Stortinget.no. Brunæs, Ole Johs. Hentet 17.januar 2019 fra <https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=OJB>
- St. meld. Nr. 34 (1975–76). *Om vår dagspresse – økonomi og samarbeid.*
- Sørgård, K.L. (2015). *Pressestøttedebatten: Fra pressestøtte til mediestøtte.* Bergen: Institutt for medievitenskap, UiB
- Thomsen, P. (1967). «Pressen kan bare være fri, hvis den også er god forretning». I *Presse og stat : En debatt om tiltak for å sikre en differensiert presse i Norge.* Oslo: Norsk Presseforbund og Norske Avisers Landsforbund
- Tosh, J. (2015). *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of history.* Abingdon/New York: Routledge
- Wale, T. (1976) [1972]. *Fjerde statsmakt eller annen partimakt.* Oslo: Institutt for journalistikk
- Wikipedia 2019: Den Konservative Presses Forening. Hentet 21. januar 2019 fra https://no.wikipedia.org/wiki/Den_Konservative_Presses_Forening
- Wikipedia 2019: Svein Døvle Larssen. Hentet 13. januar 2019 fra https://no.wikipedia.org/wiki/Svein_D%C3%B8vle_Larssen
- Wikipedia 2019: Bjørn Hoelseth. Hentet 12. januar 2019 fra https://no.wikipedia.org/wiki/Bj%C3%B8rn_Hoelseth
- Østbye, H. (1984). *Massemediene.* Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Østbye, H. (2012). «Mediestøtte og mediepolitikk. Arne H. Krumsvik, Medienes privilegier – en innføring i mediepolitikk.» *Norsk medietidsskrift* 19 (1).
- Østgaard, E. (1968). «Avisenes oppgaver». I *Samtiden* Vol: 77 [28–48].
- Østgaard, E. (1978). «Ideelle motiver og økonomisk virkelighet». I Østgaard, E. (red.) *Pressen i Norden.* Oslo: Gyldendal

Forum

Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere World Wide Web i mediehistorien?

Henrik G. Bastiansen

Leder i Norsk Mediehistorisk Forening
Professor i medievitenskap
Høgskulen i Volda
bastians@hivolda.no

«March 1989», skrev den unge britiske fysikeren Tim Berners-Lee da han skulle datere et notat han nettopp hadde skrevet. I notatet foreslo han en ny måte å organisere den interne kommunikasjonen på ved det europeiske partikkel-fysikklaboratoriet CERN, i grenseområdet mellom Sveits og Frankrike, der han arbeidet. Notatet er den første beskrivelsen på det han senere ga navnet World Wide Web. Nå i 2019 fyller weben altså 30 år.

Jubileet – og medieformen – har siden reist uendelig mange spørsmål. Ett av dem er dette: Hvordan skal vi plassere World Wide Web – verdensveven – i medienes historie?

Umiddelbart må vi i dag kunne slå fast at også nyere medieformer som weben nå må kunne tildeles en plass i mediehistorien. Riktignok står vi fortsatt svært nær i tid, og det kan være krevende å betrakte utviklingen av verdensveven med historisk distanse. Dette er likefullt noe av det mest karakteristiske ved de nyeste medieformene: Til tross for at vi lever med dem til daglig, må vi også kunne forstå dem i et lengre tidsperspektiv og som historiske fenomener. Mediehistorie er et åpent og inkluderende fagfelt og må være nysgjerrig også overfor de nyeste mediene. For

plutselig er de blitt et par menneskealdre gamle – og dermed en del av vår fortid.

Tim Berners-Lee konstaterte at ingenting skjedde ved CERN etter at han hadde sendt ut sitt notat. Året etter sendte han det derfor ut på nytt, nå med dateringen «May 1990».¹

Vi kan altså datere World Wide Web-konseptet til årene 1989–90. Det hjelper oss til å plassere det i samtiden: 1989 var året da kommunismen brøt sammen i Øst-Europa. Mest kjent er Berlinmurens fall den 9. november, men hele året var fullt av forandringer. De fortsatte i 1990 da Øst- og Vest-Tyskland ble gjenforent. Sovjetunionen brøt sammen i 1991. Årene 1989–1991 ble de mest dramatiske i Europa på mange tiår og kom til å danne avslutningen på den kalde krigen, som hadde preget

verden siden 1945. Rivaliseringen mellom øst og vest hadde utgjort mye av drivkraften bak den teknologiske utviklingen i USA og Sovjetunionen fra 1945 og frem til 1990. Etter at Sovjetunionen imponerte verden med sin Sputnik 1-satellitt i 1957 og deretter med stadig nye bragder i verdensrommet, opprettet USA sin egen romfartsorganisasjonen, NASA, i 1958. Mindre kjent er det at president Eisenhower samme år også opprettet organisasjonen Advanced Research Project Agency (ARPA), som utviklet ARPANET, som i dag regnes som forgjengeren til Internett. ARPANET stod ferdig i 1969 og ble demonstrert offentlig for første gang i 1972. Formålet var å knytte sammen datamaskiner fra eliteuniversiteter langs øst- og vestkysten av USA.² Det var forskere i disse miljøene som

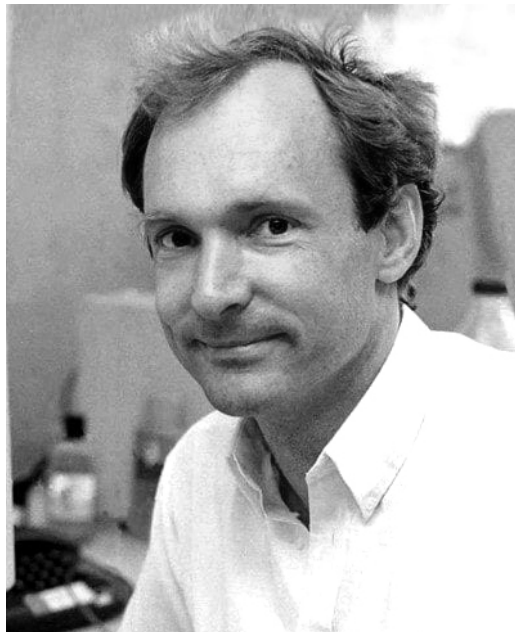
Mindre kjent er det at president Eisenhower samme år også opprettet organisasjonen Advanced Research Project Agency (ARPA), som utviklet ARPANET, som i dag regnes som forgjengeren til Internett

deretter utviklet protokollene som skapte Internett: TCP-protokollen i 1973–74 og IP-tillegget i 1978. Den samlede protokollen – TCP/IP – utgjør fortsatt den tekniske definisjonen av Internett. Hensikten med utviklingen av Internett var å skape et datanett som kunne knytte sammen *andre* datanett, uavhengig av deres innbyrdes systemer og standarder. Dette lyktes: Utover i 1980-årene skapte Internett forbindelse mellom stadig flere datanett. ARPANET begynte derimot å bli utdatert og ble lagt ned i 1990. Frem til da hadde Internett mest fungert som et arbeidsredskap for forskere, ingeniører og data-entusiaster. De var primært interesserte i hvordan datakommunikasjon kunne overføre informasjon enklest mulig mellom brukerne. De utviklet derfor «pakkesvitsjing» som overføringsmetode: en melding deles opp i småbiter som sendes via en rekke ulike veier før de settes sammen igjen hos adressaten.³

Veiskille

Internett stod altså ved et veiskille i årene 1989–90, men ble lite brukt av vanlige mennesker da Tim Berners-Lee begynte å formulere sine idéer. Han hadde gjort seg kjent med den eksentriske dataguruen Ted Nelson, som i 1965 hadde lansert ideen om «hypertekst» som en ikke-lineær måte å organisere tekster på. Nelson tenkte seg at en tekst, via en lenke, kunne vise til en annen tekst, og den igjen til enda flere. Leseren trengte ikke å lese tekstene i noen bestemt rekkefølge; den var det opp til brukeren å bestemme. Dette var nyskapende tenkning om forholdet mellom tekster. Så kom Tim Berners-Lee inn i bildet. Hans idé var å knytte hypertekst og lenker sammen via Internett. Han ville med andre ord *kombinere* hypertekst og Internett. Det var noe nytt. Han klarte deretter å utvikle en måte å gjøre det på. Resultatet kalte han World Wide Web.

I 1999 utga Tim Berners-Lee sin egen beretning om hva han hadde gjort, *Weaving the Web*. Boken er et kildeskrift om den tidligste webhistorien, slik

Tim Berners-Lee, omkring 1990. (Foto: CERN)

opphavsmannen ønsker å fortelle den. Likevel er det lett å bli nysgjerrig på innholdet: Hva var det egentlig som drev ham? Og i hvilken grad forstod han de fremtidige dimensjonene i det han holdt på med?

Tim Berners-Lee forteller at hans datainteresse tok form med inspirasjon fra en gammel viktoriansk

bok i foreldrenes bokhylle: *Enquire Within upon Everything*. Bokens magiske tittel var en portal inn til en verden av kunnskap. Han så sitt første dataprogram – *Enquire* – som et forsøk på å skape noe liknende med data. Og han beholdt denne intensjonen mens

han gradvis utviklet ideen til World Wide Web – forstått som en verden av kunnskap, der alt var knyttet til alt.⁴

Fremstillingen holdes oppe av hans tre forskeropphold ved CERN. For hver gang var han kommet lenger i utviklingen av sin idé. Han innrømmer at han kom inn på arenaen da hypertekst forelå som idé og Internett allerede fantes. Det avgjørende var at han

*Internett stod altså ved et veiskille
i årene 1989–90, men ble lite brukt av
vanlige mennesker da Tim Berners-Lee
begynte å formulere sine idéer*

Bildet viser den originale NeXT maskinen som Tim Berners-Lee brukte for å lage og drifte verdens aller første nettside, den 25. desember 1990 ved CERN i Sveits. (Foto: © The Board of Trustees of the Science Museum, London/CERN)

forstod at ved å kombinere dem kunne han realisere sitt gigantiske mål: å lage et system som knyttet sammen all informasjon på verdens datamaskiner. Han likte ideen om at et stykke informasjon ikke ble definert av sitt faktiske innhold, men av hva det var relatert til, og hvordan. Det var der – i selve lenken – at informasjonens mening befant seg, tenkte han. Hjerneceller var forbundet på en liknende måte: Det viktige lå i forbindelsene mellom dem.⁵

Et minimalistisk system

Mellom linjene kan vi lese at den unge fysikeren må ha vært besatt av sin idé – ellers ville han ikke ha arbeidet så mye med den, i jobb og fritid. Han så for seg et minimalistisk system med så få regler som mulig. For jo færre regler, jo større utbredelse kunne systemet få. Alle i hans system skulle derfor kunne fortsette å bruke sine datamaskiner og systemer som før. Alle skulle lett

kunne knytte seg til alle andre. Det skulle være enkelt å legge til en ny lenke.⁶ Tim Berners-Lee er nokså nøktern i omtalen av hvordan han utviklet systemets grunnleggende bestandeler: protokollene. Det var tre av dem: Hypertext Markup Language (html) som

definerte måten å lage nettsider på, Hypertext Transfer Protocol (http) som definerte overføringsmåten og Universal Resource Identifier (URI, senere URL), som anga adresseringen.

Som betegnelse på det hele vurderte han navn

som «Information Mesh» og «The Information Mine», før han bestemte seg for å kalle det for «World Wide Web». Han puttet altså sin personlige visjon om et globalt lenke-system inn i selve navnet. Julen 1990 hadde han verdens første World Wide Web-browser og editor i funksjon på sin egen datamaskin ved CERN. Han kombinerte det videre utviklingsarbeidet med foredrag, demonstrasjoner på konferanser og

Som betegnelse på det hele vurderte han navn som «Information Mesh» og «The Information Mine», før han bestemte seg for å kalle det for «World Wide Web»

utlegging av informasjon på Internett.

Folk ble imponert da de så at datamaskinen hans fant den etterspurte informasjonen på et tiendedels sekund. Det var ingen ventetid. Søkeresultatet kom umiddelbart.⁷ Folk hadde vanskelig med å forstå at det ikke var noe mer enn disse tre: html, http og URI-ene. Det var ingen sentral datamaskin: Hans web var ikke en fysisk ting på et gitt sted, men et abstrakt rom der informasjon kunne eksistere. Straks noen hadde gjort et stykke informasjon tilgjengelig et sted, gjorde dette rommet innholdet tilgjengelig for alle de andre.⁸ Brukerne kunne lage forbindelseslenker til et hvilket som helst annet dokument og referere til alt med letthet. Og alle skulle være i stand til å publisere og korrigere informasjonen.

Tidobling på ett år

Interessen økte etter at Tim Berners-Lee begynte å gjøre webteknologien kjent i hypertekstmiljøene. Fra da av begynte folk å gi ham hyppigere tilbakemeldinger. Og gradvis begynte databrukerne nå å oppdage World Wide Web. I årene 1991–93 økte antallet webtreff sterkt. Men webutviklingen trengte browsere, altså søkeprogrammer i den enkelte datamaskin. Flere slike ble utviklet – og med Mosaic i 1993 eksploderte aktiviteten på web. På ett år tidoblet bruken seg.⁹ Utviklingen gikk så fort at Tim Berners-Lee begynte å se behovet for en nøytral teknisk instans som kunne videreutvikle webteknologien uten kommersielle motiver. I USA sa Massachussets Institute of Technology (MIT) ja til å huse hans konsortium. Tim Berners-Lee flyttet da over fra CERN til USA. Derfra ledet han så institusjonen han hadde skapt: World Wide Web Consortium, også kalt W3C. Dets oppgave var å lede webteknologien frem til sitt fulle potensial ved å videreutvikle protokoller og tekniske spesifikasjoner.¹⁰

I bokens andre del blir Tim Berners-Lee mer abstrakt og filosoferende. Han skriver at World Wide Web var mer en sosial oppfinnelse enn en teknisk. Han designet den for å få folk til å arbeide sammen.¹¹ Han

ville at weben skulle være en vev, ikke et hierarki.¹² Han tillegger altså seg selv en rekke ideelle motiver, men er samtidig klar over problematiske sider ved teknologien han hadde skapt, for eksempel hvordan cookies og klikkregistrering av brukerne utfordret deres personvern ved at annonsører kunne å kjøpe slike data. Den observante leser kan her merke at Tim Berners-Lee egentlig er teknolog og ikke samfunnsforsker: Han forstår kanskje teknologien bedre enn de kreftene som virker i samfunnet. Tenkningen hans kaster likevel lys over webteknologien: Hans drøm var at alle skulle kunne dele kunnskap, og at maskinene skulle være der for menneskene og ikke omvendt.¹³ Han ønsket at brukerne skulle skape noe selv på weben, ikke bare finne det andre hadde skapt.¹⁴ Han brukte åpen kildekode, slik at alle skulle kunne laste ned, bruke og forandre, helt gratis. Mot slutten av boken skisserte han ideene til det han kalte en «semantisk web», som han mente kunne ta teknologien enda videre i fremtiden.¹⁵ Ikke overraskende avsluttet han sin bok

på en optimistisk måte: «if we have the individual will, we can collectively make of our world what we want.»¹⁶

*Søkeresultatet kom umiddelbart.
Folk hadde vanskelig med å forstå at
det ikke var noe mer enn disse tre:
html, http og URI-ene*

Enmannsarbeid

Weaving the Web er en lettlest bok, til tross for sitt tekniske innhold. Den

er skrevet for allment interesserte lesere, ikke for IT-eksperter. Den viser at webteknologien langt på vei var et enmannsarbeid. Tim Berners-Lee hadde ingen stab og måtte gjøre mye av utviklingsarbeidet alene, kun med noen ytterst få interesserte kollegaer. Det er påfallende sammenliknet med Internett, som ble utviklet av store forskermiljøer i fellesskap. Og som så mange andre forskere og kunstnere i historien ble han møtt med likegyldighet og manglende forståelse i årevis. Det må ha krevd stor utholdenhet av ham å fortsette under slike forhold, men fremtredende forskere har ofte spesielle personlige egenskaper: De lykkes fordi de aldri gir opp.

Resultatet han skapte – World Wide Web – viste seg snart som en særdeles kraftfull teknologi. Med webteknologien gikk Internett inn i en ny fase: den

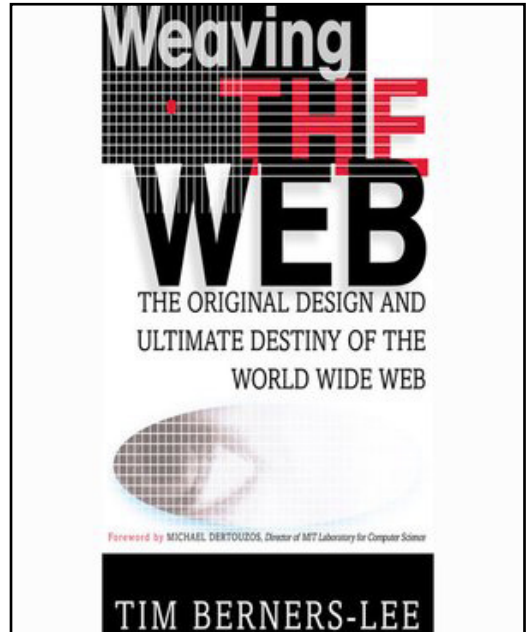
la seg på en måte over Internett og åpnet det for alle. Internett forlot forskernes verden og ble til markeds plass, debattforum, atelier, seminarrom, politisk arena og plattform for medier av alle slag. World Wide Web utgjør derfor det viktigste skillet i Internettets utvikling. Webens opprinnelse i 1989–90 og de påfølgende årene var avgjørende. Antall websider vokste raskt fra 1993. IT-bransjen opplevde snart en elle vill vekst. Nye bedrifter etablerte seg. Alle bygde på kombinasjonen av Internett og World Wide Web. Deres navn er idag velkjente: Yahoo! (1993), Amazon (1994), Google (1998), Facebook (2004) osv.

Idag er World Wide Web så mye brukt at teknologien nærmest har vokst inn i det moderne samfunnets virkemåte. Vi må derfor kunne slå fast at det er få enkeltforskere som har hatt større betydning for vår tids kommunikasjon enn Tim Berners-Lee. I mediehistorien kan vi uten videre plassere ham og webteknologien ved siden av Morse og telegraf en, Bell og telefonen og Marconi og radioen. Altså i første rekke. Intet mindre.

Plassering i mediehistorien

Det som gjenstår, er å plassere World Wide Web i selve mediehistorien. Dens plass der må defineres på en bredere måte enn kun ved å henvise til opphavsmannens egenskaper og intensjoner, selv om de var avgjørende i starten. Om det skyldtes teft eller tilfeldigheter skal være usagt, men timingen var perfekt: Internett stod ved et veiskille, og datafolk hadde maskiner som ofte ikke fungerte sammen. Ved å utvikle sine minimalistiske løsninger for protokollene html, http og URL-er skapte Tim Berners-Lee akkurat det dataverdenen trengte for å komme videre. Oppfinnelsen av World Wide Web ble avgjørende for den videre utviklingen av Internett i 1990-årene – og dermed også for alle senere nettbaserte medier. World Wide Web har over tid gått fra å være en av flere applikasjoner på Internett til å bli en slags hovedplattform for nye sosiale applikasjoner, slik som Facebook og Twitter. Dette har foregått i flere trinn: via

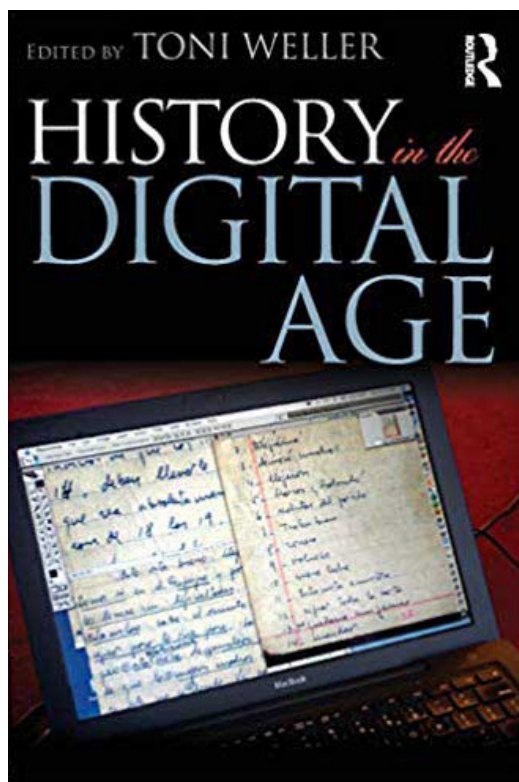
*If we have the individual
will, we can collectively make of
our world what we want*

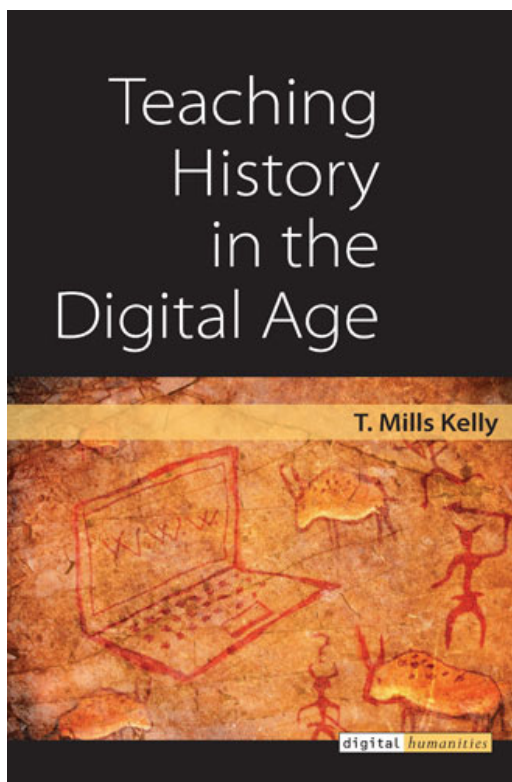
I 1999 utga Tim Berners-Lee sin egen beretning om hva han hadde gjort, *Weaving the Web*. (Foto: Rakuten OverDrive)

den såkalte Web 2.0-fasen som tillot presentasjon av identitet og bygging av relasjoner og frem til et nytt stadium ble nådd rundt 2010 med apper, strømming og markeds konsentrasjon.¹⁷ Slik har webteknologien kommet til å gjennomsyre mediebransjen i stadig større grad.

I tillegg er webteknologien for lengst integrert i infrastruktur og samfunnsbærende institusjoner. Den har fått en nesten grenseløs påvirkning på folks hverdagsliv, men også på kultur, politikk og samfunn i en mer generell forstand. Selv om Tim Berners-Lee tenkte seg World Wide Web som en publiseringskanal åpen for alle, er det grunn til å spørre om han innså hva webteknologien ville bety, helt konkret, på forskjellige samfunnsområder. Hans bok tyder på at han nok tenkte mer generelt og idealistisk om akkurat dette. Han skriver for eksempel intet om at han hadde til hensikt å revolusjonere

Toni Weller: *History in the Digital Age*. Foto: Macmillan International Higher Education.

T. Mills Kellys: *Teaching History in the Digital Age*. Foto: University of Michigan Press.

undervisningsformene i utdanningssektoren eller innholdet i et fag som historie. Han skriver heller intet om forholdet mellom webteknologien og historieforskningen. Men i dag kan vi slå fast at Internett og World Wide Web allerede har kommet langt i å revolusjonere også denne typen arbeid. Det er nok å vise til bøker som Toni Wellers *History in the Digital Age* og T. Mills Kellys bok *Teaching History in the Digital Age*.¹⁸ Både innholdet og titlene på disse bøkene viser at historieforskning og -undervisning i dag utfordres på en nesten grunnleggende måte av de nye digitale medieformene: Et stort antall historiske kilder legges daglig ut på Internett, det vil si ut på websider – som Tim Berners-Lee la grunnlaget for. Dermed er det ikke lenger nødvendig å oppsøke et fysisk arkiv for å finne historisk materiale. Nå ligger de åpent og tilgjengelig på Internett.

Dette gjelder like mye for fagfeltet mediehistorie. Vi finner omfattende samlinger av historiske aviser, fotoer, filmer, samt radio- og TV-programmer og så videre på websidene til Nasjonalbiblioteket og NRK – og utallige andre steder. Det betyr at vi må utvikle en ny type historiefaglig kildekritikk, som tar opp i seg hva de digitaliserte kildene på weben egentlig betyr.¹⁹ Selv om en digital versjon gjengir innholdet fra en fysisk originalkilde – en papiravis, filmrull og så videre – nøyaktig helt ned til minste detalj – så er det en stor misforståelse å tro at det er et enkelt en-til-en-forhold mellom de to. Den digitaliserte versjonen på weben er ikke originalen, den gjengir kun originalkilden i digital form, det vil si som en datafil lagret i en database. Mens papiravisen og filmrullen er fysiske og materielle former, er den andre kun en immateriell, digital reproduksjon. Flere bøker er allerede skrevet

om akkurat denne forskjellen, slik som James Mussells *The Nineteenth-Century Press in the Digital Age* (2012) og Paul Goodings *Historic Newspapers in the Digital Age* (2017). Begge bøker argumenterer for at overgangen fra arkiver med originale papiraviser til digitaliserte nettversjoner av de samme avisene må sees som en prinsipiell og helt grunnleggende forandring som forskerne er nødt til å ta hensyn til.

Man kan ikke forvente at Tim Berners-Lee skulle diskutert slike ting i sin bok. Han er mer teknolog enn sosiolog og mer dataekspert enn historiker. Men som webteknologiens far la han et grunnlag som i dobbelt forstand utfordrer dagens mediehistorikere: først alle de nye webbaserte medieformene – som i seg selv representerer et enormt felt for forskning – og dernest indirekte gjennom vår tids oppbygging av enorme webarkiver med mediehistorisk innhold i digital form. Disse siste er nå i ferd med å få betydning for hele det mediehistoriske fagfeltet og dets metoder.²⁰ Det får bli oss andre som tar opp slike spørsmål. Og det mediehistoriske kunnskapsfeltet er – av innlysende grunner – nettopp et sted der slike diskusjoner hører hjemme.

Noter

- 1 Tim Berners-Lees notat, «Information Management: A Proposal, March 1989, May 1990», er fullstendig gjengitt i Berners-Lee 2000: 211 f.
- 2 Sloan red. 2014: 506
- 3 Rasmussen 2007
- 4 Berners-Lee 2000: 1 ff.
- 5 Ibid.: 12
- 6 Ibid.: 2000: 16
- 7 Ibid.: 38
- 8 Ibid.: 37
- 9 Ibid.: 65
- 10 Ibid.: 94
- 11 Ibid.: 132
- 12 Ibid.: 139
- 13 Ibid.: 157–158
- 14 Ibid.: 169
- 15 Ibid.: 180
- 16 Ibid.: 209
- 17 Rasmussen 2016
- 18 Weller 2013, Kelly 2016
- 19 Jensen 2017
- 20 Se temanummeret «Den historiske digitaliseringen», Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2 (30), 2018

Litteratur og kilder

- Berners-Lee, T. (1999/2000). *Weaving the Web. The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web*. New York: Harper Business
- Gooding, P. (2017). *Historic Newspapers in the Digital Age: «Search all about it!»*. Oxon & New York: Routledge
- Jensen, H.S. (2017). «Digitale arkiver som medskabere i ny historieskrivning». Drotner, K. og Iversen, S.M. (red.). *Digitale metoder. At skape, analysere og dele data*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Kelly, T.M. (2016). *Teaching History in the Digital Age*. Michican: University of Michigan Press
- Mussell, J. (2012). *The Nineteenth-Century Press in the Digital Age*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Rasmussen, T. (2006). *Nettmedier. Journalistikk og medier på Internett*. Andre utgave. Bergen: Fagbokforlaget
- Rasmussen, T. (2007). *Kampen om Internett*. Oslo: Pax
- Rasmussen, T. (2016): *Hva skjer med Internett og Web?* Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Sloan, W.D. red. (2014). *The Media in America: A History*. Niende utgave. Northport: Vision Press
- Weller, T. red. (2013). *History in the Digital Age*. London & New York: Routledge

Forum

Grave i gener

Audgunn Oltedal

Tidlegare journalist, redaktør og
førstelektor i journalistikk ved OsloMet
audgunn@oslomet.no

Korleis skal Noreg bruke genforskinga? Det var temaet då kyrkje- og undervisningsminister Einar Førde i februar 1980 kalla inn til den fyrste pressekonferansen om regulering av genteknologi her til lands. Eg dekte pressekonferansen for Dagsrevyen. Då eg såg det raude heftet på Einar Førdes bord med bokstavane DNA på, gav det meg assosiasjonar til Det Norske Arbeidarpartiet. Men bokstavane DNA stod for deoksyribonukleinsyre, og r-en stod for rekombinant. I dag tenkjer folk flest truleg på genforsking eller gentesting når dei ser dei tre bokstavane DNA, og ikkje på Det norske Arbeidarpartiet.

Pressekonferansen gav startskotet for ei regulering og lovgjeving av feltet. Bioteknologilova kom, og Bioteknologirådet – eit sentralt organ som inviterer til debatt om etisk bruk av bioteknologi på menneske, dyr, planter og mikroorganismer, og som gjev regjeringa råd om vegen vidare på dette området.

Ganske snart etter at eg byrja i Dagsrevyen i 1979, tok eg til å lage saker om genforsking, vanlege nyheitsinnslag, magasininnslag og dokumentarprogram. Eg dekte feltet i NRK mest fram til 1990, men òg litt i perioden fram til 2004. Då byrja eg som lærar ved journalistutdanninga på det som i dag er OsloMet.

Tilbakeblikk

Å få fram kva genforsking dreidde seg om, var ei hovudutfordring i den journalistiske dekkinga. Ny kunnskap og ny teknikk kjenneteikna dei forskings-

gjennombrøta som skapte genalderen. I midten av 1970-åra kokte det i det gryande internasjonale genforskingsmiljøet. To tiår etter at James Watson og Francis Crick i 1953 hadde oppdaga «the double helix», strukturen som kjenneteiknar DNA-molekylet, innførte genforskarane eit sjølvpålagt moratorium. Dei måtte finne ut kor risikofyllt det var å gå laus på DNA-molekylet og ta genspleisingsteknikken i bruk. Det Watson og Crick fann ut i 1953, er at arveanlegga, eller gena til ein organisme, ligg løynde i det som blir kalla DNA-molekylet. Tek du DNA-tråden i alle dei 60 milliardar cellene som finst i eit vakse menneske, har du ei lengd lik avstanden tur-retur sola 30 gonger. Watson og Crick forstod at det ørvesle DNA-molekylet inst inne i cella har i seg instruksjonen for korleis ein kropp – og alle andre levande organismar – skal utvikle seg.

Neste gjennombrøt kom 20 år seinare, i 1973/74. Då knekte forskarane den genetiske koden. Dei skjøna korleis dei fire byggesteinane CTAG i DNA-molekylet, i grupper på tre og tre, gav ordar for kva oppgåver cella skulle utføre. Dei oppdaga det som blir omtalt som *rekombinant DNA* eller genspleisingsteknikken. Dei fann ut kor-

leis arvestoff – gen – kan takast ut av DNA-molekylet til *ein* organisme og setjast inn i DNA-molekylet til *ein annan* organisme. Det nye verktøyet som forskarane hadde fått mellom hendene, var så kraftfullt at dei stoppa forskinga i ein periode for å gjere risikovurderingar. Moratoriet varte frå 1974 til 1975, då vart teknikken teken i bruk, og National Institute of Health i USA var i gang med å utforme retningslinjer for dette forskingsfeltet. Rundt 40 år seinare, i 2015, kom CRISPR-teknologien, eit nytt og langt meir effektivt genspleisingverktøy enn genteknikkane som var blitt utvikla frå midten av 1970-åra.

Året 1978 var viktig for genforskinga. Då vart verdas første prøverøysbarn, Louise Brown, født. Ho vart til

*Å få fram kva genforsking
dreidde seg om, var ei hovudutfordring
i den journalistiske dekkinga*

ved kunstig befruktning under eit mikroskop. Med IVF-metoden (in vitro-fertilisering) blir egg frå kvinna blanda saman med sæd frå mannen i ei skål i laboratoriet, og befrukta egg (embryo) vert så sette inn i kvinna. Mange barnlause har fått hjelp av IVF. Ved sida av å hjelpe barnlause opna IVF-teknikken for forskning på embryo, mellom anna for å påvise arvelege sjukdommar. I eit befrukta egg ligg instruksjonen for korleis eit foster skal utvikle seg. Embryoforskning har vore og er framleis omstridd, og ulike land har hatt og har ulik lovgjeving på dette området.

Mot slutten av tusenårsskiftet gjekk forskingsmiljøet verda over saman for å kartlegge det menneskelege genomet. Resultatet av det såkalla HUGO-prosjektet (Human Genome Project) kom i år 2001. Det viste at eit menneske berre har rundt 30 000 gen. Det overraska forskarane, dei hadde rekna med at mennesket hadde rundt 100 000 gen.

Identifisere og endre

Krafta til å identifisere og krafta til å endre, meir enn alt anna er det dette som har gjort genforskning til eit så viktig felt i samfunnet.

DNA-teknikken gjer det mogeleg å *identifisere* på måtar som aldri har vore mogeleg før. Dette slår inn på svært mange område i samfunnet, det får fylgjer mellom anna for politiarbeid, familieplanlegging, arkeologi og medisin. Retten til å vite, og til ikkje å vite, er blitt eit viktig etisk spørsmål i samfunnsdebatten.

DNA-teknikken gjer det mogeleg i gå inn i livsprosessane og gjere store *endringar*, dette gjeld for alt levande liv, for mikroorganismar, for planter, dyr, fisk og menneske. Kva type endringar er til gagn for samfunn og enkeltmenneske? Kva type endringar er til skade? Frå fyrste stund har det stått sterk strid om genforskninga, og skiljelinjer i debatten har ofte gått på tvers av etablerte partigrenser.

Nytt journalistideal

Framveksten av genalderen i 1970-åra skjedde i eit tiår som var prega av mange ulike utviklingstrekk, med studentopprør, kvinnefrigjering og også betydelege

endringar i journalistrolla og i medielandskapet.

I Noreg var medieutviklinga i 1970- og 80-åra prega av det som vert omtalt som avpartifisering. Dei strukturelle banda til partia vart kutta. Avisene var ikkje lenger partiorgan for Høgre, Venstre, Senterpartiet eller Arbeidarpartiet. Den nye fridomen bar i seg ei lausriving frå gamle lojalitetsband. Saker skulle belystast frå ulike perspektiv og få fram ulike syn. Avisene skulle ikkje vere einsidige talerøyr for partiets syn, slik regelen ofte var under partipressa. Kvar i det ideologiske og verdimesseige landskapet journalisten stod, var ikkje lenger relevant for å få jobb i media. Det som talde, var om journalisten kunne finne og få fram nyheiter.

Nye normer vaks fram i journalistkulturen. Det rolleidealet som var dominerande for journalistikken i NRK, vart i desse tiåra den dominerande norma for pressa. Dette journalistidealet romma spenninga mellom verdiforankring og verdinøytralitet.

Ei sentral oppgåve for allmennkringkastaren NRK var å informere om det som var viktig for samfunnsborgaren å vite noko om.

Nyheitsjournalistikken i NRK skulle vere forankra i vesentlegkravet, og hadde slik ei klar verdiforankring. På same tid var yrkets sjølvforståing sterkt påverka av positivistisk tankegods som la vekt på *verdinøytralitet*. I si rolle skulle journalisten ikkje vere aktør, men bodberar. Gjennom nyheitsinnslaga skulle journalisten spegle det som skjedde i samfunnet og gje ei nøytral framstilling av dette. Kva journalisten sjølv meinte, hadde ikkje noko med saka å gjere og skulle ikkje kome fram i det som vart publisert. På fritida skulle journalisten halde seg unna kontroversielle aktivitetar, fordi dette kunne svekke tilliten til jobben journalisten gjorde som nyheitsreporter.

Eg hadde som journalist ein tydeleg verdimesseig og politisk ståstad. Eg hadde vore politisk aktiv på nei-sida i EU-kampen i 1972, var aktiv med i prosessen som førte fram til skipinga av Sosialistisk Venstreparti i 1975, og var redaktør i partiets avis *Ny Tid* frå 1975–79. Til SV kom eg frå gruppa av uavhengige sosialistar,

På fritida skulle journalisten halde seg unna kontroversielle aktivitetar, fordi dette kunne svekke tilliten til jobben journalisten gjorde som nyheitsreporter

der ein del av oss var kristensosialistar og fylgde Otto Hauglin i hans abortsyn då han i 1975 røysta nei til lova om sjølvvald abort. Mange av oss hadde i studietida eit sterkt miljøengasjement, eg var aktiv i den tverrpolitiske gruppa PAG (Populistiske arbeidsgrupper) i Bergen, som mellom anna var oppteken av distriktspolitikk, der Ottar Brox og Hartvig Sætra var viktige inspiratorar. To år før eg kom til Dagsrevyen i 1979, eksploderte Listesaka. Då ransaka politiet redaksjonslokala våre i *Ny Tid* for å finne lister med namn på kven som arbeidde i overvakingspolitiet rundt om i landet. Medarbeidarar vart arresterte, og saka var toppoppslag i media.

Spegle og vurdere

Eg gjekk frå aktivt engasjement på venstresida i norsk politikk til ei rolle som allmennreporter i NRK. Sakene eg laga om genforsking, skulle ikkje berre dreie seg om viktige spørsmål for samfunnet, dei skulle heller ikkje ha slagside og ikkje vere partsinnlegg for mitt syn.

Når eg som journalist, etter det daglege morgonmøtet i Dagsrevyen, drog ut i lag med team for å dekke ei sak, så opplevde eg ofte at metaforen bodberar, det å spegle det som skjedde, gav ganske god mening. Vi skulle ikkje ri eigne kjepphestar eller formidle eigne meiningar. Vi skulle få fram fakta. Vi skulle informere breitt, gje eit bilete av kva som skjedde i samfunnet og på feltet genforsking. Vanskeleg forskingsstoff skulle gjerast begripeleg for folk flest. Nyheitssaka skulle forteljast slik at stoffet engasjerte sjåaren. Etske dilemma skulle kome klart fram.

Men når du skulle gjere dette, når du til dømes skulle finne ut kva som var det kontroversielle og konfliktfylte i eit nytt forskingsresultat, så var ditt eige verdisystem ein sentral del av det grunnlaget du gjorde nyheitsvurderingar ut frå. Eg brukte eigne verdiar som ein slags radar. Særleg når eg laga lengre innslag eller dokumentarprogram, var eg klar over at vinkel og fokus var prega av det som var mitt per-

spektiv og mi oppfatning av kva som var viktig. Var vurderingane mine einøygde? Var eg blind for viktige perspektiv? Verdiar var ikkje eit eksplisitt tema i redaksjonsdiskusjonar. Arbeidsprosessen arta seg ikkje sjeldan som ein slags indre diskusjon med seg sjølv. Tidsramma var alltid stram, formatet kravde spissing og bortval av ei mengd modifikasjonar og nyansar. Eg visste at eg ikkje laga ei nøytral sak, men at den var farga av det som eg syntest var viktige konfliktar og etske dilemma. Korleis løyse dette? Mi løysing var å ha motrøyster til det som var min hovudbodskap, og motrøystene skulle vere så tydelege at den som såg saka, fekk eit utgangspunkt for å leite seg fram til andre syn og vurderingar enn dei som dominerte saka eg laga.

Krysse artsgrenser

Dei prinsippspørsmåla som kom opp i genforskinga i 1970- og 80-åra, har – i litt ulik tapping – fylgt feltet. To spørsmål går att: Kva slags genforsking er etisk forsvarleg? Korleis skal samfunnet bruke dei funna forskarane legg fram?

Genforskarane kryssa artsgrenser i forskinga si. Er det etisk rett å gjere det? Er det rett å setje inn arvemateriale frå menneske i til dømes eit museegg? Er det rett å endre planter så dei toler meir sprøytemiddel? Er det rett å bruke husdyr til heilt nye formål? Mange

av dei sakene eg laga i 1980-åra, dreidde seg om slike spørsmål. Mykje av den redsla som kom fram mot genforskinga, dreidde seg om skepsis til eller motstand mot å krysse artsgrenser.

Posisjonane stod ofte nokså steilt mot kvarandre. Det var ikkje berre i USA og i land langt borte at forskarane gjorde oppsiktsvekkande eksperiment der artsgrenser vart kryssa. I 1984 starta forskarar ved Institutt for medisinsk biokjemi (Universitetet i Oslo) forsøk der dei sette inn genet for mennesket sitt veksthormon i lakseeegg. Teamet bak, professor Kaare Gautvik og forskarane Peter Alestrøm og Erik Rokkones, var mellom dei fremste i verda når det

Når eg som journalist, etter det daglege morgonmøtet i Dagsrevyen, drog ut i lag med team for å dekke ei sak, så opplevde eg ofte at metaforen bodberar, det å spegle det som skjedde, gav ganske god mening

gjaldt mikroinjeksjon i fiskeegg. Eit år seinare, våren 1985, kunne forskarane i Oslo opplyse at eit framandt gen for fyrste gong var integrert i fisk. Forskarane var tydeleg redde for negativ merksemd om denne typen eksperiment, og då resultatet av forsøket vart lagt fram for pressa, vart det berre sagt at dei hadde brukt eit gen frå pattedyr. Seinare kom det fram at det var genet for mennesket sitt veksthormon som vart brukt. Det var oppsiktsvekkande at forskarane ikkje sjølv hadde informert om dette då dei la fram saka for pressa. Dette spørsmålet, at artsgrenser var kryssa ved at genet for menneskeleg veksthormon var sett inn i lakseegg, fekk store oppslag i media, mellom anna i Dagsrevyen¹. Mellom dei som var sterkt kritiske til forsøket, var teologiprofessor Jacob Jervell, som åtvare mot å bruke genforskning til denne typen eksperiment.

Det vart òg klart at forskarane ikkje hadde rapportert forsøket til det statlege kontrollutvalet som skulle sikre at tryggingforskriftene for slike forsøk vart fylgde. Leiar i utvalet, professor Wencke Blix Gundersen, kritiserte dette samtidig som ho trudde forsøket var sikkert nok. To år seinare, i 1987, meldte forskarane at dei hadde greidd å isolere veksthormongeniet frå atlantterhavslaks, og hadde bytta ut det menneskelege veksthormonet med dette.

Endre dyr og planter

Genforskinga i 1980-åra var prega av ulike typar eksperimentering med dyr og planter. Kloningsteknikkar vart utvikla. Det vart laga blandingsdyr, og dyr og planter vart brukte til nye formål. I programmet *Nøkkelen til livet*² fekk sjåarane møte danske Steen Willardsen i sving ved Animal Research Centre i Cambridge. Han vart kalla ein trollmann med kniven. I 1984 blanda Willardsen egg frå sau og frå geit og skapte geitesauen. Då NRK var ved senteret i Cambridge i 1987, gjekk fem identiske sauer rundt i ei innhegning. Dei var resultat av at eit befrukta

sauuegg var blitt delt opp då det befrukta egget var på åttecellerstadiet. Sauene frå tre av dei identiske eggda døydd. Dette var forskning som var med og la grunnlaget for sauen Dolly, som vart kлона fram ti år seinare ved Roslin Institute i Edinburgh. Genspleisingsteknikkar vart brukte til å lage transgene dyr. Dyr fekk nye funksjonar, mellom anna vart sauemjølkbukt i forsøk for å produsere bløddarmedisin. Eit nytt gen vart spleisa inn i sauuegg, og ei ny saueslekt vart laga for det formålet. Prinsippet er det same for å bruke genspleisingsteknikkar på planter. Våren 1987 filma vi, i samband med opptaka til programmet *Nøkkelen til livet*, ein omstridd jordbæråker i California. Bedrifta Advanced Genetic Science hadde fått løyve til å sprøyte ut genetisk endra bakteriar for å hindre frostsadar på jordbæravlinga. Forsøket vart utført

etter fire år med rettssaker, offentleg debatt og lokale protestaksjonar. Sprøytemiddelet Frostban var blitt det mest omstridde genteknologiske eksperimentet i USA. Vi møtte ulike aktørar, forskaren, firmaet, demonstrantar. Dei skiljelinene som her kom fram, har prega debatten om bruk av gen-

teknikkar i naturen i tiåra etter. Ordet transgene planter eller dyr blir lite brukt, ofte heller bokstavane GMO (genetic modified organisms), som betyr ei plante, eit dyr eller ein mikroorganisme som har fått arvestoffet sitt endra ved hjelp av genteknologi.

Då bruken av genteknikkane vart lovregulert, la Noreg seg på ei restriktiv line. Per i dag er ingen genmodifiserte mat- eller fôrprodukt godkjende for bruk i Noreg.

Var kryssing av artsgrenser noko nytt?

Genspleisingsteknikken kryssa artsgrenser. Men kor nytt var det? Få avviste all bruk av kryssing av artsgrenser. Diskusjonen dreidde seg om to spørsmål: Kva var forsvarleg bruk, og var det forskarane gjorde, eigentleg noko radikalt nytt?

Forskarane var tydeleg redde for negativ merksemd om denne typen eksperiment, og då resultatet av forsøket vart lagt fram for pressa, vart det berre sagt at dei hadde brukt eit gen frå pattedyr

Illustrasjon: Endre Barstad © 2019

Slik gjekk argumentasjonen:

Genforskarar sa: Det går inga heilag grense i naturen mellom artar. Det er mellom anna kjent frå naturen at gen kan hoppe frå ein art til ein annan ved hjelp av virus. Og før i historia er dyr og planter tatt i bruk til nye oppgåver. Det skjedde m.a. då jordbruket kom.

Skeptikarar sa: Det er rett at menneska også tidlegare har teke dyr i bruk til nye funksjonar, men aldri før har menneske gått inn i det befrukta dyreegget og sett inn gen frå ein annan art for å gje dyret nye funksjonar. Det er noko nytt.

Det forskarar ofte ikkje reagerte på, kunne vekke sterke motforestillingar i opinionen. Det vart t.d. opplevd som ein skilnad å krysse artar for å lage insulin i gjær i eit laboratorium, og på å lage bløddarmedisin ved å spleise eit nytt gen inn i saueegg og slik lage ei ny saueslekt.

Kvifor er det – førti år etter dei fyrste transgene dyr og planter kom på 1980 talet - fortsatt motstand mot å ta i bruk genteknikkar i spøytemiddel, i utvikling av dyr og planter? Dette er blant dei svar

journalisten får frå forskarar og sivilsamfunn: Vi trur ikkje det er bra for naturen å gjere slike endringar. Vi har ikkje god nok kunnskap om dei langsiktige verknadene i naturen av å ta i bruk genetisk endra organismer. Andre er opptatt av jordbrukspolitik: GMO-produkta vert brukte til å skyve småbønder ut av landbruket og fremje eit industrilandbruk der store internasjonale konsern gjennom patent rår over frø- og matproduksjonen.

Embryoforskning

Skal det vere lov å bruke embryo som er til overs etter prøverøyrbefruktning, til forskingsformål? Ved bruk av IVF-teknikken blir ein del befrukta egg, embryo, til overs. Slike befrukta egg vart destruerte eller frosne ned så foreldra kunne nytte dei seinare. Mange forskarar vektlegg at overtallige embryo er

verdfullt forskingsmateriale for ei rad ulike formål, for å utvikle metodar for å unngå at arvelege sjukdommar blir overført ved befruktning, for å forske på alvorlege sjukdommar, frå kreft til Parkinsons. Kvifor er slik forskning då så omstridd? Fordi den får fram kvasse verdikonflikhtar. Motstandarane legg vekt på det unike ved eit embryo. Eit befrukta egg har i seg oppskrifta for det mennesket som utviklar seg gjennom svangerskapet. Difor er det galt å forske på eit slikt embryo. Tilhengjarane vil godta forskning på befrukta egg opp til eit visst stadium i fosterutviklinga (14 dagar). Dei legg vekt på kor viktig slik forskning er for å utvikle nye behandlingstilbod for sjukdommar. Her blir forholdet mellom mål og middel vurdert ulikt.

Embryoforskning var tema for eit innslag eg hadde i *Schrödingers katt*,³ der eg la vekt på å få fram skilnaden i argumentasjon frå tyske og engelske forskarar. Robert Forman ved John Radcliffe Hospital i Oxford brukte embryoforskning til å studere mannleg infertilitet.

Han la vekt på nytten, at embryoforskning var viktig for å utvikle nye IVF-tilbod til foreldre med alvorlege arvelege sjukdommar i slekta. Han la vekt på at fosterutviklinga er kjenneteikna av eit kontinuum, og at det difor er vanskeleg å

fastsetje eit eksakt tidspunkt for når det er eit menneske. Michael Odenbach var generalsekretær i den tyske legeföreininga. Den sentrale premisen for han var at embryoet alt frå byrjinga av er eit menneske. Odenbach la vekt på den medisinske etikken som gjeld for forskning på menneske. Alle menneske som vert brukte til forskingsformål, skal gje sitt samtykke, og dei det gjeld, skal vite kva som skjer og kjenne risikoen. Odenbach understreka på at ingen av desse tre krava kan bli innfridde ved embryoforskning.

England fekk på dette tidspunktet ei lov som sa ja til embryoforskning, Vest-Tyskland fekk ei lov som sa nei. Kvifor denne skilnaden? Odenbach peika mellom anna at dei to landa hadde ulike forskingstradisjonar, men han viste òg til den nære historia med nazi-systemet, og la vekt på faren for at denne typen forskning kunne bli misbrukt.

Forskarer og sivilsamfunn trur ikkje det er bra for naturen å gjere slike endringar. Andre er opptatt av at GMO vert brukt til å skyve småbønder ut

Fram til 2007 var det forbod mot embryoforskning i Noreg, då vart bioteknologilova endra og forskning på embryo tillate.

Gentesting

I genteknikkane ligg krafta til å identifisere. Ingen er i dag i tvil om kva som skjer når krimserien har ei scene der politiet stikk ein bomullspinne inn i munnen på ein mistenkt. Då skal det takast ei DNA-prøve. I 1986 utvikla den engelske forskaren Alec Jeffreys gentesten DNA fingerprinting og underteikna kontrakt med Imperial Chemical Industries (ICI). Kontrakten gav ICI lisens på denne gentesten i alle land verda over. Vi drog til Scotland Yard i London for å lage nyheitssak om kor revolusjonerande DNA-testen var for politiarbeidet. Det er berre 33 år sidan, i 1988, at DNA-testen for fyrste gong vart brukt i ei norsk retts-sak. Det var i ei valdtektssak i Eidsivating lagmannsrett. Slike testar, som blir brukte til ulike formål, er på kort tid blitt ein del av vår kvardag, og vi hugsar knapt at det ein gong ikkje var slik. Gjennomgripande endringar har skjedd. Det var i all tid slik at ei mor kunne teie om farskapet. Det gjorde genalderen slutt på. Ei kvinne kan ikkje lenger skjule kven som er far til barnet. Ein DNA-test fortel sanninga. Den kan påvise om slektskapstilhøva er slik papira seier, til dømes i innvandringssaker. Den fortel kven den døde er når tsunamien rammar, eller når eit fly har styrta.

Å teste eller ikkje teste

Å lage nyheitssaker om nye gentestar kan vere ei glad-nyheit med få etiske dilemma. Som når gentestar kan påvise kven som har arveleg risiko for hjarteinfarkt, og det finst ganske god hjelp å få i medisinar som er utvikla. Men også i slike høve melder spørsmålet seg om retten til å vite og retten til ikkje å vite.

Dette var eit gjennomgangstema i dekkinga av feltet gentestar. Dei etiske dilemmaa stod i kø og var av svært ulike slag. Oppgåva til journalisten var ikkje berre å få fram fakta, men òg å få fram flest mogeleg

relevante perspektiv og etiske dilemma.

Eg hugsar eit opptak der vi intervjuar to unge jenter som begge hadde vakse opp i ein familie der mor eller far hadde den arvelege sjukdommen Huntingtons chorea, på norsk ofte omtalt som setesdalsrykkja. Kjenneteikna ved sjukdommen er demens og ufri-villige rørsler i kroppen. Skal du ta ein gentest som kan fortelje deg om du har ein arveleg sjukdom det ikkje finst lækjedom for, og som du veit du vil døy av? Kva vel du å gjere når du er ei ung jente på veg inn i vaksenlivet? Viser testen at du har Huntington-genet, veit du at du sjølv vil bli sjuk, og du veit at det er femti prosent risiko for at du får barn som har genet for sjukdommen. Kva er best: å vite eller ikkje å vite? Den eine av dei to eg intervjuar, ville ta testen, den andre ikkje. Då eg møtte dei att i eit oppfylgingsprogram mange år seinare, viste det seg at dei ikkje hadde valt slik dei sa dei skulle gjere.

Ein annan gong tek du fram eit heilt anna dilemma i nyheitssaka. Du går inn i ein familie som har eit sterkt funksjonshemma barn som lir av ein arveleg sjukdom. Foreldra vil ha fleire barn, men maktar ikkje eit funksjonshemma barn til. Difor ber dei om at IVF-teknikken blir brukt, slik at det befrukta egget

kan testast for sjukdommen så dei er sikre på at det er eit friskt embryo som vert sett inn. Men Noreg hadde ikkje sagt ja til å ta denne behandlingsmetoden i bruk.

I dag kan du få vite kva slags gen du har. Etter HUGO, som kartla det menneskelege genomet i 2001, kan kvar og ein av oss sende inn ein gentest og få kunnskap om den genetiske profilen vår, og få svar på kva risiko vi har for å få ulike slag sjukdommar. Stadig fleire firma tilbyr slike testar til stadig billegare pris.

Vise genkartet

Kva slag kunnskapar vil vi etterspørje? I desember 1983 intervjuar eg genforskarar ved universitetet i Utah. Dei var opptekne av kva fylgjer kunnskapen om gena kunne få for den enkelte. Dei frykta mellom anna at heile grupper kunne bli stengde ute frå

*Gentestar kan påvise arveleg risiko,
og kanskje behandling. Men kva er best:
Å vite eller ikkje vite?*

Kort sagt betyr genterapi å behandle genet som gjer kroppen sjuk, på ein slik måte at kroppen kan reparere seg sjølv og slik halde sjukdommen i sjakk. (Illustrasjon: Endre Barstad © 2019)

arbeidsmarknaden fordi dei hadde dårlege gen. Og dei var visse på at samfunnet i større grad enn før ville etterspørje kva slag gen vi har. Eit bilete som ein forskar brukte, har festa seg i minnet: I framtida vil det bli slik at når dotter di kjem heim med ein mogeleg svigerson, då er det ikkje bankkonto og økonomisk status du er oppteken av, men kva slags genkart han har. Eg har lita tru på at det vil bli slik denne genforskararen spådde. Til no har det ikkje gått slik. Vi gjev oss ikkje til å sjekke genkartet til komande svigerbarn. Kvifor ikkje? Rett og slett fordi livet er som det er. Ein bil køyrer over deg på fotgjengarfeltet. Du blir sett ut av spel av sjukdommar som ALS. Du blir ramma av Alzheimers sjølv om ingen du veit om i slekta di, har blitt det før. Det er uråd å ha full kontroll og forsikre seg mot det som skjer.

Derimot er det mogeleg å gardere seg mot at forsikringsselskapa skaffar seg kunnskapar om gena dine. Ifylgje norsk lov har dei ikkje lov til å be deg ta ein gentest. Å vere på vakt mot at forsikringsselskap finn måtar å skaffe seg slik kunnskap på, er ei vedvarande viktig oppgåve for kritisk journalistikk.

*Å vere på vakt mot at forsikrings-
selskap finn måtar å skaffe seg slik
kunnskap på, er ei viktig oppgåve for
kritisk journalistikk*

Genterapi

Eit opptak vi gjorde i Washington D.C., sit spikra i minnet. Året er 1987. Ved USAs største forskingssenter i medisin, National Institutes of Health i Bethesda, ligg Joshua, ein fire år gamal forsagt liten gut i ei stor, kvit seng. Michael Blaise og fleire frå forskarteamet hans undersøker Joshua. Dei er blant dei fremste genforskarane i USA. Joshua ser tillitsfullt opp på dei. Ved senga sit mor og bestemor. Dei kjem frå ein liten landsby i Arizona. Dei har vore her ved NIH fleire gonger med Joshua. Han er eit interessant tilfelle for forskarane, så reise og opphald blir betalt. Guten lir av ein sjeldan, arveleg sjukdom som øydelegg immunsystemet. Det starta med det same han vart fødd. Mora fortel korleis han fekk eksem over heile kroppen, klødde og hadde pustevanskar. Då han var ein månad gamal, tok legane prøver som viste at Joshua lir av ein arveleg sjukdom som rammar gutar. Bestemor til vesle Joshua har opplevd å sjå alle

gutebarna i den næraste slekta døy. Sister hennar hadde tre søner som alle døydde, sjølv har ho mista to søner. Kvinnene i slekta fører sjukdommen vidare, men han bryt ut hos gutane. No er dei optimistiske fordi legane har funne ei behandling som lindrar, og dei vonar Joshua får leve til han kjem opp i tenåra. Denne gongen har forskarteamet fortalt mor og bestemor om genterapi, eit nytt behandlingstilbod, som legane vonar å kunne tilby om tre–fire år.

I saka vi lagar, brukar Michael Blaise mykje tid på å forklare kva genterapi er. Planen er fyrst å ta genterapi i bruk på såkalla boblebarn. Det er eit barn som har eit defekt ADA-gen og ikkje toler infeksjonar av noko slag. Namnet boblebarn har dei fått fordi dei må leve inne i eit plastikkelt. Kos, kyss, klem, all direkte kontakt aukar risikoen for å bli smitta av infeksjonar og døy av den livstrugande sjukdommen.

I ryggen på barn som lir av ADA-immunsvikt, skal dei ta ut ein liten bit med beinmergceller. I laboratoriet vil det sjuke genet bli tilført friske og normale gen for ADA-enzym. Dette vil bli gjort ved hjelp av eit såkalla retrovirus, eit spesielt virus som dei kan føre inn i cella ved hjelp av mikroinjeksjonsteknikk. Så skal retroviruset med det normale ADA-genet trengje seg inn i beinmergcellene til pasienten slik at cellene kan produsere eit normalt ADA-gen.

Kort sagt betyr genterapi å behandle genet som gjer kroppen sjuk, på ein slik måte at kroppen kan reparere seg sjølv og slik halde sjukdommen i sjakk. Dette er behandling på somatiske celler, kroppen reparerer seg sjølv så lenge personen lever, men dei inngrepa som vert gjorde, går ikkje i arv til komande generasjonar. Særleg omstridd er ikkje denne behandlinga. Men genterapi på kroppsceller har vore mykje vanskelegare å få til enn forskarane venta.

Genterapi på kjønnceller

Skilnaden er stor mellom genterapi på somatiske celler og genterapi på kjønnceller. Å gjere inngrep i kjønncellene til eit menneske, betyr å gjere end-

ringar i embryo som går i arv til neste generasjon og i alle slektsledd vidare. Er det rett å bruke genterapi på kjønnsceller?

Så tidleg som i 1980-åra, få år etter at den genetiske koden var knekt og genspleisingsteknikkane var tekne i bruk, var dette eit omstridt spørsmål blant amerikanske genforskarar.

Eg intervjuar etiskar John Fletcher ved National Institute of Health i Washington og biologiprofessor Ruth Hubbard ved Harvard i Boston om dette spørsmålet. Dei stod på kvar sin fløy i debatten.

John Fletcher forsvarte å ta i bruk kjønnscelelerapi. Fletcher vektla at for fyrste gong i menneskas historie kan medisinen finne fram til ei behandling som går i arv, det betyr at legane kan bli i stand til å utrydde ein sjukdom for godt i ei slekt. Han meinte forskarane er moralsk forplikta til å finne ut om ein slik genterapi er mogeleg, fordi eit slikt behandlingstilbod kan føre mykje godt med seg. Ein viss fare for misbruk finst, t.d. bruke kjønnscelelerapi til å få barn som er høge og vakre, men Fletcher meinte dei er små vurdert opp mot alt det gode varige inngrep i arveanlegg kan føre med seg.

Ruth Hubbard ville ha lovforbod mot bruk av genterapi på kjønnsceller. Ho har mange år bak seg som aktiv i kvinnerørsla, og er ein av forkjemparane for kvinns rett til sjølvvald abort. Ruth Hubbard går imot å bruke kjønnscelelerapi fordi ho ikkje trur at samfunnet vil vere i stand til å styre den utviklinga som kjønnscelelerapi opnar for. Ho meiner det er ei utvikling som peikar mot rasehygiene. Eit hovudpoeng blant dei forskarane som deler Ruth Hubbards syn, er at dei ikkje trur samfunnet vil greie å avgjere kva som er gode, og kva som er dårlege arveanlegg. Ho meiner samfunnet ikkje vil vere i stand til å setje opp kriterium for god og dårleg bruk av kjønnscelelerapi.

Overstyrer evolusjonen

«CRISPR-babyane er her – hva nå?» Dette var overskrifta på Bioteknologirådet sine nettsider den 21. januar 2019. I slutten av 2018 vart det kjent at dei fyrste

genredigerte barna i verda var fødte. Det skjedde ved hjelp av den nye CRISPR-teknologien som for alvor vart teken i bruk i 2015. Ein kinesisk forskar hadde gjort tvilling-babyar resistente mot HIV. Endringane vart gjorde då dei to jentene var embryo, difor vil endringa gå i arv til alle etterkomarar som jentene får. Bioteknologirådet konstaterer at dette er fyrste gongen nokon har gripe inn i «menneskets genetiske lotteri og overstyrt evolusjonen direkte». Bioteknologirådet inviterer til debatt og spør «Er det etisk forsvarlig å overstyre evolusjonen på denne måten? Er det etisk forsvarlig å la være, hvis man kan forebygge alvorlig sykdom? Er det noen prinsipiell forskjell på å forebygge sykdom og lage genetiske forbedringer i friske mennesker, og hvor enkelt er det i så fall å sette en

Er det noen prinsipiell forskjell på å forebygge sykdom og lage genetiske forbedringer i friske mennesker, og hvor enkelt er det i så fall å sette en slik grense?

slik grense?» Med nyheita om CRISPR-babyane som er fødte i 2018, er debatten om bruk av kjønnscelelerapi over i eit nytt stadium. No blir spørsmåla debatterte ut frå faktum.

Forskar og journalist har ulike roller

Eg hugsar ein gong eg vart oppringd av ein genforskar som kritiserte saka eg hadde laga. Det skjedde, men ikkje ofte. Forskaren mislikte dei verkemidla eg hadde nytta. Eg hadde brukt ein ganske oppsiktsvekkande illustrasjon frå ein spelefilm for å illustrere eit poeng eg ville ha fram. Forskaren meinte eg skapte unødig frykt for genforsking. Det går an å forstå at forskarar mislikte dei verkemidla eg tok i bruk, men samstundes illustrerer det skilnaden mellom dei to rollene. Min jobb som journalist var å lage ei sak som heldt mål vurdert ut frå journalistikkens krav til nyheitsjobbing. Det eg ville ha fram, måtte forteljast så godt at folk hang med og ikkje skrudde av tv-en. Dette kunne vere utfordrande nok. Men to andre krav til rolla er vanskelegare: Å ivareta krav til å vere kritisk, og å syte for at ulike verdisyn kom tydeleg fram.

Ukritisk

Når du dekker eit nytt og spanande felt som genforsking, er det lett å bli for ukritisk overfor dei forskingsresultata som blir lagde fram. Sett i etter-

tid var altfor mange av dei sakene eg laga, altfor velvillige overfor den agendaen forskaren hadde. Når forskingsmiljø utbasunerte at no hadde dei funne det og det genet, og at det betydde at den og den sjukdommen snart kunne kurerast, så var vi ofte berre positive og presenterte det som store nyheiter. Det som svært ofte viste seg, var at det langt ifrå var slik forskaren entusiastisk fortalde. Det tok ikkje to–tre år før behandlingstilboda innanfor genterapi kom, slik forskarane ved NIH varsla i 1987. Det tok 35 år før den fyrste meldinga om ei vellukka behandling med genterapi kom i 2012.⁴ Inga kreftbehandling hadde verka for vesle Emily. Då ho deltok i ei eksperimentell behandling basert på genterapi ved Children's Hospital i Philadelphia i USA, verka behandlinga og ho vart frisk. Fleirtalet av dei pasientane som har fått slik behandling, er blitt friske. Genforskar Dag Undlien skriv i *Dine geniale gener* at denne historia saman med andre lovande forsøk vil ha gitt fornya håp om at genterapi kan bli ei viktig behandling av mange sjukdommar.

Få fram fakta og ulike verdisyn

Kva er det å drive kritisk journalistikk i møte med genterapi på kjønnseller? Journalistar er ganske dyktige til å finne fakta. Fakta er sentrale når sanfunnsborgaren skal forhalde seg til kjønnselleterapi, og viktige typar spørsmål til fakta, er til dømes: Kor presise er teknikkane som vert brukte? Gen innverkar på kvarandre og spelar saman, kva veit forskarane om kva verknad inngrep i kjønnseller har for samspelet mellom genene? Kva interesser har genforskarane i dei funna som vert lag fram? Kva for ulike syn på risikovurderingar rår mellom forskarar?

Men berre å få fram fakta, er ikkje nok. Å få fram verdivurderingar er sentralt i nyheitsjournalistikk på gener. Her er ikkje journalistar alltid like godt skodde.

Etikk og verdier heng i hop, men er ikkje heilt ut det same. Forskar og journalist forhold seg begge til profesjonsetikk. Forskarane til forskningsetikk, journalisten til presseetikken. Ingen av dei to gruppene forhold seg på tilsvarande vis til omgrepet verdier. Det er ein veikskap. I nyheitsjournalistikken har verdier vore eit ikkje-tema. Den forståing som har rådd grunnen er at nyheiter dreier seg om faktaformidling og ikkje

om verdier. Men verdivurderingar er med i nyheitsprosessen, som ein nisse på lasset som det er uråd å hive av. Faktavurderingar og verdivurderingar er ikkje motpolar, men faktorar som grip inn i kvarandre.

Å formidle stridande partars syn, stoppar ikkje ved å gje kvar av dei mikrofonen og la dei kome til orde. Journalisten må borre vidare, og vektlege å få fram kva som er dei djupe grunnar til at det rår stor usemje om kva som er god og dårleg bruk av genforskning.

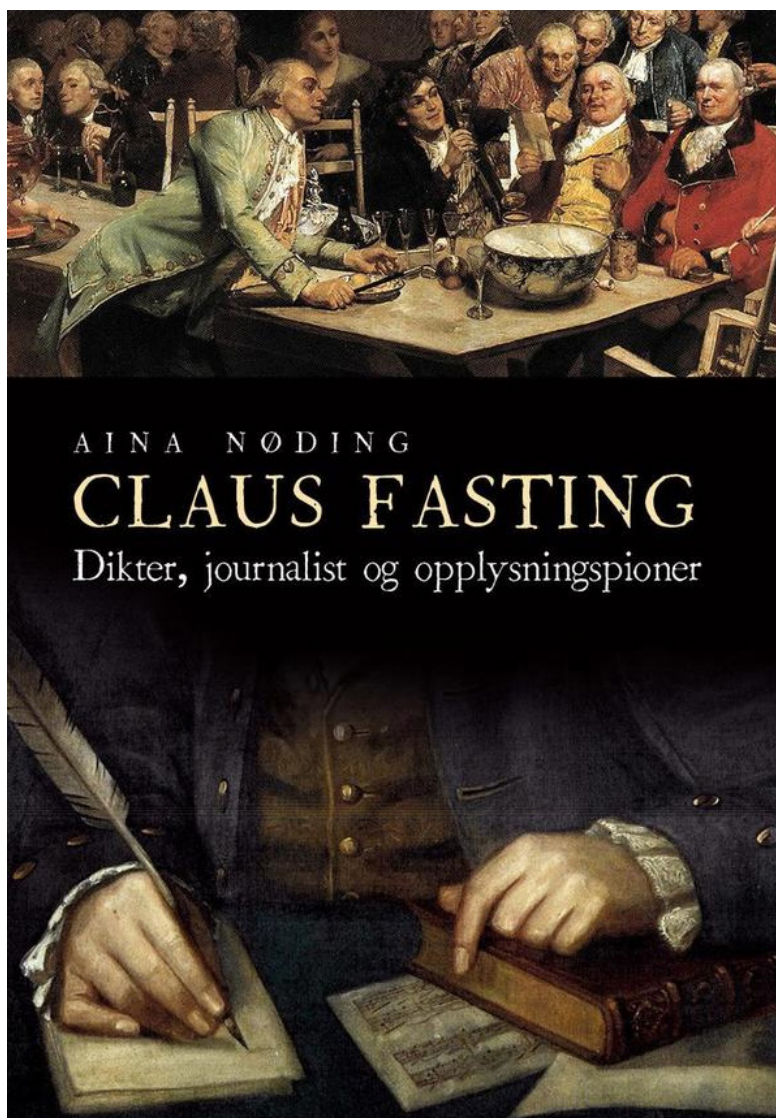
Meir enn før blir det viktige spørsmål i nyheitsjournalistikk om gener.

Noter

- 1 Dagsrevyen 29. mai 1985
- 2 NRK 19. og 20. august 1987
- 3 NRK 29. mars 1990
- 4 Undlien 2018

Litteratur og kilder

- Grunfeld, T. og Oltedal, A. (1992). *Genteknologi*. Oslo: Samlaget
- Hunsager, K. Aa. og Oltedal, A. (1988). *Inn i generalderen*. Oslo: Samlaget
- Undlien, D. (2018). *Dine geniale gener*. Oslo: Stenersens forlag
- NRK-program og nyheitsinnslag

Bok: Claus Fasting. Dikter, journalist og opplysningspioner.

Bok:

Aina Nøding
Claus Fasting. Dikter, journalist, opplysningspioner
Scandinavian Academic Press 2018, 440 sider

Et pionerarbeid – i Fastings ånd

Inga Henriette Undheim
Førsteamanuensis i norsk
NLA Høgskolen i Bergen
inga.undheim@nla.no

«Hvad mig angaaer, da blev Lykken ikke min Lod; Efter et langt Skibbrud, lever jeg roelig i Havnen, ved en uovervindelig Drift, opofret til Studering, ubekendt, eensom og forglemt af Verden.» Slik introduserer og iscenesetter Claus Frederiksen Fasting (1746–1791) seg i en epistel adressert hjembyen Bergens nye stiftamtman, høsten 1789. Beskrivelsen svarer også godt til den heller sørgelige skjebnen ettertiden har hatt for vane å tilskrive Fasting – om en da i det hele tatt har tatt seg bryet å gjengi den.

Ja, for spør en den jevne bergenser i dag hvem som står på sokkel utenfor Bergens offentlige bibliotek, eller hvem bygget Fastings Minde på Sydneshaugen er oppkalt etter – eller Claus Fastings gate i Sandviken, for den saks skyld – ja, så vil de fleste riste på hodet. Og det er ikke så rart: Som litteraturviter og biograf Aina Nøding skriver, har tiden fart hardt med dikteren, journalisten og opplysningspioneren Fasting – for ikke å snakke om de biografiske sporene etter ham: Mye er brent og forsvunnet, samtidig som fragmenter og manuskript har skjult seg på «de mest uventede steder». Ikke desto mindre har Nøding lyktes i å samle og pusle sammen imponerende mange

brikker i sin usedvanlig velskrevne, underholdende og opplysende biografi, som forhåpentligvis vil bidra til å plassere både Fasting og hans rikholdige livshistorie og produksjon der den hører hjemme: godt fremme i bokhyllen.

En allsidig bergenser

Hvem var Claus Fasting? Mens litteraturhistorikeren nok vil svare «en av medstifterne av Norske Selskab i København», vil musikkhistorikeren trolig svare «en av medstifterne av Bergen Filharmoniske Orkester». Mediehistorikeren kan på sin side svare «stifteren og utgiveren av det nyskapende tidsskriftet *Provinzialblade*» – og alle svar medfører riktighet.

Fasting, som var født og oppvokst i en velansett bergensfamilie, dro tidlig i 1760-årene til kongens by, København, for å studere. De påfølgende årene veks-

let han av ulike grunner mellom disse knutepunktene i tvillingriket, hvor han utover studiene blant annet tjente som huslærer. Samtidig gjorde han seg også bemerket på andre arenaer – som musiker i Det harmoniske Selskab («Harmonien») i Bergen, som leilighetsdikter og oversetter innen ulike medier og sjangrer i København, som debattant og selskapsmann på samtidens nye offentlige arena, kaffehusene, og – ikke minst – som en slagferdig kritiker i tidsskrift som *Kritisk Journal* og *Kritisk Tilskuer*.

Alt Fasting tok i, ble imidlertid ikke til gull – for søkene innen dramatikken, med tragedien *Hermione* (1772) og komedien *Actierne* (1788), falt eksempelvis

*Tiden har fart hardt
med dikteren, journalisten
og opplysningspioneren Fasting*

på stengrunn. Derimot lyktes han bedre med sin følsomme lyrikk og sine satiriske epigrammer, som fortsatt står seg. Det skulle likevel vise seg vanskeligere «å leve av pennen» enn Fasting hadde håpet på: I 1777 returnerte han til Bergen, hvor det også skulle drøye før han fikk seg fast arbeid som politiaktør i 1784, i en alder av 37 år. (Fasting hadde nemlig, som Nøding avdekker, også studert juss i København – selv om han aldri avla embetseksamen.) Vår mann satt imidlertid ikke på gjerdet av den grunn: I mellomtiden stiftet han snarere sitt *Provinzialblade*, som han egenhendig utga ukentlig i hele fire årganger for slik å utmerke seg med det som for ettertiden står tilbake som en mediehistorisk bedrift – og et av våre første store stykker journalistikk.

Et stykke dansk-norsk pressehistorie

Claus Fasting. Dikter, journalist og opplysningspioner synes i det ytre oppbygd som en klassisk biografi: Første kapittel innledes ved Fastings døpefont i Nykirken i Bergen, hvorfra historien om hans liv og virke kapittel for kapittel kronologisk rulles ut frem mot siste åndedrett juledag 1791.

Det vil si: Første kapittel innledes strengt tatt ikke ved døpefonten, men med historien om en sjøorm som skal ha vært observert utenfor Molde samme år som Fasting ble født, og som skildres i Erik Pontoppidans topografiske norgeshistorie (1752–1753). Interessen for denne sjøormen beskrives av Nøding som et uttrykk for den såkalt fysioteologiske vitenskapen som bredte om seg i opplysningstidens Europa, og som Fasting altså fødes – eller snarere døpes og kultiveres – inn i. Dette glimrende grepet, å flette Fastings liv og virke sammen med større og mindre politiske og kulturelle hendelser og strømninger i samtiden, er gjennomgående i biografien – og bidrar effektivt (og rettmessig) til å belyse og plassere Fasting og hans karriere i sentrum, snarere enn i en avkrok.

Ja, for Nødings biografi er ikke først og fremst en *biografisk* fortelling, men sentrerer rundt Fastings karriere som dikter, kritiker, skribent og redaktør.

Det er det flere grunner til: Som Nøding påpeker vet vi for det første forsvinnende lite om Fastings liv og person. Av Fastings litterære og journalistiske produksjon er atskillig mer bevart – og mye av det for første gang presentert i Nødings biografi. Legger en til Nødings egen bakgrunn som bok- og mediehistoriker, med større forskningsbidrag og -prosjekt på opplysningstidens nye avis- og tidsskriftkultur, er det ikke så rart at fokuset hviler på Fastings bidrag med pennen. Og det skal vi være takknemlige for.

Der tidligere biografiske skisser – som gudsønnen Lyder Sagens panegyriske innledning til et utvalg av Fastings skrifter (1837), men også senere litteraturhistorier – bygger på tynne arkivmaterialer som har generert både feil, mangler og myter om Fastings skjebne, bidrar Nøding til både å fylle ut og nyansere fremstillingen. I Nødings penn fremstår ikke Fasting lenger som et misforstått og ensomt geni, men som

en mediehistorisk pioner: som den første profesjonelle litteraturanmelder i Norge, som en mester i å tilpasse klassiske og klassisistiske sjangrer etter de nye mediekanalene, og som en original og listig

gründerskikkelse – med blick for den store verden, men også de nære forhold.

Fastings metode – «å skrive med saksen»

Provinzialblade utkom i fire årganger i tidsrommet fra 1778 til 1781, og er som nevnt en av Fastings største bedrifter. Bladet beskrives av Nøding som en mediehistorisk hybrid mellom et aktuelt magasin, underholdende «spectator»-tidsskrift og engasjert meningsjournalistikk. Det ble også sendt fra Bergen til byer i alle norske stift, samt København, med en uttalt hensikt om å «foreene hvad den Lærde veed med hvad den Ulærde ønsker at vide, [ved å] sanke hvad andre har adspredt, [...] vælge det beste, gjøre det nyttige mindre kiedsommeligt, og det behagelige meere nyttig». Et klassisk opplysningsprosjekt altså! Og som Nøding demonstrerer er Fasting ofte imponerende raskt ute med å formidle samtidens

*Hos Nøding fremstår Fasting
som en mediehistorisk pioner
og gründer*

begivenheter, politiske tankegods og ideologiske og estetiske strømninger for «Provinzernerne» – ja, ofte den første i tvillingriket! Dette skyldes ikke bare Fastings våkne blikk, men også hans metode.

Store deler av innholdet i *Provinzialblade* består nemlig av tekster hentet fra europeiske aviser og tidsskrift, med hovedvekt på tysk presse – særlig fra Hamburg, som ikke bare var blant de tyske byene med flest periodika, men også knutepunktet for post fra verden til Danmark-Norge. Fastings metode gikk litt forenklet forklart ut på å oversette, stryke, tilføye, og gjerne også utstyre de foreliggende tekstene med nye innledninger og konklusjoner tilpasset målgruppen. Denne metoden, som i dag ville hatt en ubehagelig bismak av plagiat, var imidlertid ikke noe Fasting forsøkte å skjule: Han understreker snarere flere steder at tekstene ikke nødvendigvis tilhører ham selv, men er «Historiens». Nøding forsikrer også om at Fastings *Provinzialblade* med denne metoden «inngikk i en utbredt praksis i internasjonal sammenheng» og dermed står «godt plantet i samtidens europeiske medievirkelighet». Det kan godt være. Samtidig er det fristende å spørre om det å «skrive med saksen» var så greit på slutten av 1700-tallet som Nøding antyder.

Fasting, som levde og virket på andre halvdel av 1700-tallet, tilhørte nemlig en tid hvor både originalitetskrav og geniestetikk stod på trappene – og hadde gjort det en stund: I artikkelen «Kompilatoren Holberg» (2018) diskuterer for eksempel historiker Thomas Slettebø, i forlengelse av forskningen til blant andre historiker Caspar Hirschi, hvordan kompilasjonspraksisen Fasting med sin «metode» inngår i, allerede var både uglesett og latterliggjort under første halvdel av 1700-tallet. Dette forholdet kunne gjerne vært ytterligere problematisert og diskutert – især i forlengelse av Fastings egen angivelige interesse for begrep som «originalitet» og «geni».

Fastings minne

Når det er sagt, mangler det ikke på nyanser og detaljer i Nødings biografi – som etter 346 tekstsider etterfølges av både tidstavle, noteapparat, litteraturliste og register som til sammen teller nesten hundre sider. Til forskjell fra de fleste tidligere fremstillinger av Fastings liv og virke oppfyller denne biografien både krav om

Litografi: Claus Fasting av Johan Ludvig Lossing. 1837. Universitetsbiblioteket i Oslo.

vitenskapelig etterrettelighet og etterprøvbarehet. Tidvis kan det riktignok bli litt mange titler, navn og detaljer, som, kombinert med unnselige hopp frem og tilbake i den fortalte tiden som følge av biografien til dels tematiske kapitellinndeling, kan gjøre det vanskelig å holde tråden. På den annen side er dette en urimelig innvending: Med et såpass utforsket studieobjekt som Claus Fasting har vært, hvor kildene er så få og ofte så skjulte, vil det å klage på detaljene som føres frem i lyset, være direkte utakknemlig.

Alt i alt er *Claus Fasting* en oversiktlig, velskrevet og engasjerende biografi. Kapitlene er gjennomgående velproporsjonerte og inndelt i korte underavsnitt som stadig inviterer leseren til å lese «bare ett til». Til denne effekten bidrar også Nødings elegante overganger fra avsnitt til avsnitt – Fasting kunne neppe skrevet dem bedre selv! Det kontekstualiserende grepet, med stadige nikk mot samtidens politiske og kulturelle endringer, men også aktørene og forholdene som mer umiddelbart motiverte hovedpersonen og hans penn, gir i det hele tatt mersmak. Og det er bra – for om mye er brakt på bordet med *Claus Fasting*, finnes det, som Nøding også antyder, enda mer i arkivene.

Sammendrag

Kampen om kontroll

En casestudie av prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» anno 2012

Turid Borgen

Sjefredaktørene i de fire avishusene i Media Norge / Schibsted satte i 2012 i gang prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15», forkortet til RP15. Prosjektet skulle blant annet finne tiltak for å styrke kjernejournalistikken og samtidig minske utgiftene og øke inntjeningen. For redaktørene var dette et forsøk på å få kontroll ved eventuelle nye innsparingsrunder initiert av konsernledelsen. RP15 gikk fra å være et internt «tenketank»-prosjekt til å bli en av de heftigste offentlige debattene om journalistikken mellom samfunnsoppdrag og marked, om redaktørenes rolle i en konsernstruktur og om eierskap på børs. I tillegg ble RP15 etterfulgt av en ny kraftig innsparingsrunde i Schibsted.

Denne artikkelen viser at redaktørene og konsernledelsen hadde lik forståelse av situasjonen og av tiltakene som ble foreslått. Motstand møtte de fra klubbledere og ansatte og av mediekommentatorer og forskere som mente redaktørene var «i lomma» på konsernledelsen og eierne.

Nøkkelord: *Medieeierskap, konsern, redaktører, medieøkonomi, journalistikk, digital endring*

Bond eller Smiley? Representasjoner av spionasje i nordisk journalistikk under den kalde krigen

Paul Bjerke

Spionasje var en viktig del av den kalde krigen. Denne artikkelen viser at noen sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av tre skandinaviske spionsaker (Stig Bergling, Bertil Ströberg og Arne

Treholt) var svært likeartet, selv om de tre landene hadde valgt helt ulike posisjon i den kalde krigen. Dette står i motsetning til tidligere forskningsfunn. Artikkelen drøfter deretter hva som kan være årsakene til dette.

Nøkkelord: *Kald krig, nyhetsdekning, spioner, tolkningsramme.*

Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyreaviser

Per Overrein og Roar Madsen

Artikkelen viser at det fortsatt var tette og mange-sidige strukturelle bånd mellom seks tradisjonelle høyreaviser i Østfold, Akershus og Vestfold og Høyres organisasjoner i 1985/86, da Orkla Media startet sine oppkjøp av disse avisene. Det har tidligere blitt hevdet at bortfall av partipressen var en forutsetning for konserndanning. Artikkelen er en oppfølging av tidligere bidrag fra ulike forfattere om partipressen og dens avvikling i *Pressehistorisk Tidsskrift* nr. 21 2014 og *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 25 2016. Pressestøtten ble utformet av et korporativt trepartssystem – staten, partiene og pressen – som forhindret en full oppløsning av partipressen i 1970-årene. Tidligere har det blitt hevdet at pressestøtten fremmet oppløsning av partipressen. Konkurransen i avismarkedet i 1980-årene skapte noen få mediekonsern som sammen med journalistene og andre nye eiere drev avpartifiseringen videre mot full avvikling.

Nøkkelord: *Korporativisme, høyrepressen, partipressen, pressestøtte*

Abstracts

Fighting for control.

A case study of the project 'Redaksjonell posisjonering 15' anno 2012

Turid Borgen

In 2012 the editors in chief in the four media houses of Media Norge/Schibsted started the project 'Redaksjonell posisjonering 15 (editorial positioning 15), abbreviated to RP15. The aim of the project was to find ways of strengthening the core journalism and position of each media house, and at the same time reduce costs and increase revenues. For the editors this was also a way to obtain control of eventual future rounds of downsizing initiated by the top management. The RP15 project went from being an internal 'think tank'-project to sparking a heated public debate about journalism between social mission and market, the role of editors in a large media company, and ownership on the stock exchange. Moreover, RP15 was followed by a new round of downsizing in Schibsted.

This article shows that the editors and top management had a shared understanding of the situation and proposed measures. The opposition to this came from union leaders and employees, as well as from media commentators and academics who believed that the editors were 'in the pockets' of the top management and the owners.

Keywords: *Media ownership, editors in chief, media economy, journalism, digital transformation*

Bond or Smiley? Representations of espionage in Nordic journalism during the Cold War

Paul Bjerke

Espionage was an important part of the Cold War. This article shows that the news coverage by some

major Nordic newspapers of the three Scandinavian spy cases (Stig Bergling, Bertil Ströberg and Arne Treholt) was very similar, although the three countries (Norway, Sweden and Finland) had chosen quite different positions in the Cold War. This contrasts with previous research findings. The article then discusses the possible reasons for this.

Keywords: *Cold war, news coverage, spies, framing*

The corporate system of the partisan press – a focus on six Conservative newspapers

Per Overrein and Roar Madsen

This article shows that multiple, close ties still existed between six traditional Conservative newspapers in Østfold, Akershus and Vestfold counties in 1985/86, when Orkla Media began their corporate acquisitions of these newspapers. Previously, it has been claimed that removal of party ties was a prerequisite for corporate takeover. Our work follows up on earlier contributions (from different authors) on the party press and its dismantling in *Pressehistorisk Tidsskrift* Vol. 21 2014 and *Mediehistorisk Tidsskrift* Vol. 25 2016. The system of state press subsidies was designed by a corporate tripartite system – the state, the parties and the press – which prevented the full dissolution of the party press in the 1970s. Previously, it has been claimed that press subsidies promoted the dissolution of the party press. The competition in the newspaper market in the 1980s created a few corporate media groups, which together with the journalists and other new owners drove the process towards full dissolution of the party press.

Keywords: *Corporatism, Conservative Party press (Norway), party press, press subsidies*

Om bidragsyterne

Henrik G. Bastiansen

er professor i medievitenskap ved Høgskulen i Volda. Han har utgitt en rekke bøker og artikler om norske medier. I 2006 tok han doktorgraden ved Universitetet i Oslo med avhandlingen *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*.

Paul Bjerke

er sosiolog og professor i journalistikk ved Høgskulen i Volda. Han har lang erfaring som journalist og redaktør i dagspressa og har særlig forsket på og skrevet om journalistisk etikk og journalistisk profesjonsmakt. Hans siste bok er *Kulturtidsskriftene* (2018, sammen med Lars J. Halvorsen).

Turid Borgen

er førsteamanuensis i journalistikk ved Universitetet i Stavanger. Hun har lang erfaring fra presse og NRK, og har arbeidet som journalist, vaksjef og redaktør. Temaet for hennes doktoravhandling *Mellom samfunnsoppdrag og marked* var utviklingen av sjef-redaktørrollen i norsk og svensk presse fra 1985 til 2015.

Birgitte Kjos Fonn

er førsteamanuensis i journalistikk ved Oslo Metropolitan University og redaktør for *Mediehistorisk Tidsskrift*. Hun er dr. philos. fra Universitetet i Oslo på en avhandling om pressehistorie, og blant annet ansvarlig for studieretningen Fagforfatter på MA-graden i journalistikk.

Roar Madsen

er førsteamanuensis i samfunnsfag ved NTNU, leder forskergruppen Historie, politikk og samfunnsutvikling (HIPOLS) og har pressehistorie, norsk politisk historie og irsk historie som interessefelt. Han har

vært aktiv i nasjonal skolefagutvikling, er nestleder for Nasjonalt nettverk for samfunnsfagene i lærerutdanningene og redaktør for *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*.

Audgunn Oltedal

er tidlegare førstelektor ved Journalistutdanninga, Høgskolen i Oslo og Akershus, der ho underviste i presseetikk og nyheitsjournalistikk. Ho har hovudfag i filosofi frå Universitet i Oslo med samanliknande politikk og kristendom i fagkretsen, og har vore journalistlærling i *Dagen*, redaktør *Ny Tid* 1975–1979 og journalist i NRK 1979–2004. Oltedal har skrive bøkene *Inn i genalderen* saman med Kristin Aalen Hunsager (1988), *Genteknologi* saman med Thomas Grunfeld (1991), *Den myndige journalisten* (2001) og *Viktig og vesentleg? Om profesjonsverdiar i journalistikken* (2012).

Per Overrein

er historiker, statsviter og førstelektor i samfunnsfag ved lærerutdanningen NTNU. Han har skrevet bidrag innenfor temaet pressehistorie, og er forfatter av historien om avisa *Østlendingen*. Spesielt har han arbeidet med tema som avviklingen av partipressen og pressen under andre verdenskrig. I lærerutdanningen har han analysert skrijving i skolens samfunnsfag og begrepslæringens betydning i faget.

Inga Henriette Undheim

er førsteamanuensis i norsk ved Institutt for lærerutdanning på NLA Høgskolen i Bergen. Hun disputerte våren 2019 for avhandlingen *Historie og komedie. Litterære strukturer og strategier i Holbergs rikshistoriografi* ved Universitetet i Bergen.

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift

Mediehistorisk Tidsskrift er Norges eneste mediehistoriske tidsskrift. Det har åpen publisering etter open access-prinsippet, er fagfellevurdert etter double blindfold-prinsippet, og gir publikasjonspoeng på nivå 1.

Vi tar imot manuskripter av mediehistorisk interesse om både norske og internasjonale forhold. I tillegg til det fagfellevurderte stoffet tar vi blant annet imot debattstoff, bokanmeldelser, intervjuer og essays. Manuskripter sendes på e-post til birgitte@oslomet.no i Word-format (ikke pdf).

Krav til manuskriptet

- En artikkel bør være mellom 6000 og 8000 ord. Inkludert figurer, tabeller, noter og litteraturhenvisninger bør den som hovedregel ikke overstige 25 A4-sider (regnet ut fra halvannen linjeavstand, 12 punkt skriftstørrelse).
- For andre bidrag, f.eks. essays og debattstoff, avtales omfanget for hvert enkelt tilfelle.
- Notene skal oppgi den refererte forfatterens etternavn, årstall og eventuelle sidetall det refereres til. Arkivreferanser skal også oppgis i notene, etter følgende system: dokument med dato og arkiv. Der det er relevant bør også enhet, serie, arkivstykke og arkivskaper være med. (Eksempel: Innstilling fra komiteen for de vitenskapelige stillinger ved Universitetet i Oslo

1959: 2. eske, UiO/ Sentralarkivet.) Sluttnotene kan også i noen utstrekning brukes til andre nødvendige opplysninger.

- Titler på bøker, aviser og tidsskrifter settes i kursiv.

Litteraturlisten føres slik:

- Bøker: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, boktittel i kursiv, punktum, utgiversted, kolon, forlag.

(Eksempel: Rasmussen, T. (2015). *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening 1945–2000*. Oslo: Pax).

Artikler: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, artikkeltittel i anførselstegn, punktum, tidsskriftets navn, årgang, nummer i parentes, sidetall (fra–til), punktum, eventuelt DOI-nummer.

(Eksempel: Alnæs, J. og Simonsen, A. H. (2016). «Den nyttige taperen – Scotts plass i norske nyhetsmediers fortellinger om erobringen av Sørpolen.» *Norsk medietidsskrift* 22(1) s. 2–19. DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-01-02).

Rutine for innsendte manuskripter

- Redaktøren vurderer om et manus er aktuelt for fagfellevurdering.
- Går manuset videre, kan redaktøren foreslå en viss omarbeiding før manuset blir sendt til fagfellevurdering.
- Redaksjonen utformer en samlet vurdering basert på fagfellenes tilbakemelding. Hvis konklusjonen er at artikkelen bør publiseres, går manus så tilbake til artikkelforfatteren for eventuell revidering.

- Ferdig tekst returneres til redaksjonen.
- Teksten språkvaskes.
- Språkvask sendes artikkelforfatteren for godkjenning. **Frist: 1 uke.** Etter dette er det ikke anledning til å gjøre endringer i teksten.
- Godkjent språkvask blir brukt om til tidsskriftsider. Herfra tar redaksjonen seg av korrekturrundene.

Følgende legges ved manuskriptene, senest ved innlevering av siste versjon:

- et sammendrag på 50–150 ord, både på norsk og engelsk.
- tre–fire emneord, både på norsk og engelsk
- et forfatterportrett.
- Forslag til setninger som kan utheves i layouten, ca én for hver side eller hver halvannen side.
- en kort forfatterbyline (vanligvis: arbeidstitel/ arbeidssted og e-postadresse).
- en forfatteromtale (maks 400 tegn med mellomrom, gjerne kortere).
- bilder/illustrasjoner/faksimiler til teksten eller forslag til slike. Forfatterne må selv innhente tillatelse til å gjengi illustrasjonene. Tidsskriftet har ikke anledning til å betale for bruk av bilder, og er avhengig av å finne illustrasjoner som kan brukes fritt.

Utgaver så langt

Årgang 1:

Nr. 1/2004

Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partiloyalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004

Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004

Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind.
Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad.
Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kilde

Årgang 2:

Nr. 4/2005

Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrer i brytningstid

Nr. 5/2005

Div. forfattere: 1905 – Nu gjelder det at holde kjøft

Årgang 3:

Nr. 6/2006

Anne Hege Simonsen: De der ute– vi her hjemme. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940
Jo Bech-Karlsen På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950- og 60-tallet

Nr. 7/2006

Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule». Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763–1880

Årgang 4:

Nr. 8/2007

Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007

Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Årgang 5:

Nr. 10/2008

Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950.
Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Årgang 6:

Nr. 11/2009

Henrik G. Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1945–2000

Nr. 12/2009

Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945–2009. Navneendring til Pressehistorisk tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Årgang 7:

Nr. 13/2010

Div. forfattere: Nordisk presse under andre verdenskrigen

Nr. 14/2010

Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis
Arnhild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vestvendingen i norsk presse 1947–1949

Årgang 8:

Nr. 15/2011

Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren
Sverre Evensen

Nr. 16/2011

Tor Are Johansen: Orkla Media 1983 –2006.
Et medieselskap i konserndannelsen og eier
– konsentrasjonens epoke

Årgang 9:

Nr. 17/2012

Maria Utheim: Engebret-bevegelsen
Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr. 18/2012

Rune Ottosen: Presse mannen Johan Falkberget
Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Årgang 10:

Nr 19/2013

Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpe-
skjeen. Teknologiutvikling i norske aviser 1940
–2010

Nr 20/2013

Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle,
kulturelle, kapable kvinner
Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913
Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige
redaktører frem til 1913
Gerd von der Lippe: Nanna With – et tilbakeblikk på
sportsjournalistikk

Årgang 11:

Nr 21/2014

Hans Fredrik Dahl: Partipressen i Norge – fra
utvikling til avvikling
Henrik G. Bastiansen: Fra konflikt til konsensus?
Partipressens fall
Birgit Røe Mathisen: Fra partipresse til lokalisme,
lokal journalistikk

Nr 22/2014

Rune Ottosen: Pressen og ytringsfrihetens vilkår ved
og etter utbruddet av første verdenskrig
Anne Hege Simonsen: Den første verdenskrig i to
norske aviser
Hans Christian Erlandsen: Rowland Kenney, britisk
påvirkningsagent
Nils E. Øy: Jubileumsutstillingen 1914

Årgang 12:

Nr 23/2015

Ruth Hemstad: Propagandakrigen om Norge i
europaisk presse
Odd Arvid Storsveen: Aviser som politiske aktører
på 1800-tallet
Marthe Hommerstad: Politisk debatt mellom
dannede elite og bønderne
Håkon Harket: 1814 og jødernes utestengelse fra Norge
Nils. A. Øy: Er slangene i § 100 borte etter 200 år

Nr 24/2015

Masoud Haidari: Når blir jeg norsk i medienes øyne?
Cora Alexa Døving: Historiens grep om samtiden
Harald Syse: Norsk presses dekning av antijødisk politikk
Margareth A. van Es: Bildet av «musliske kvinner» i
Aftenposten

Årgang 13:

Nr 25/2016

Per Overrein og Roar Madsen: Om avviklingen av
partipressen
Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Svar til
Overrein og Madsen.
Gudleiv Forr: Dagbladets løsrivelse fra Venstre.
Rune Ottosen: Unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942
Kathrine Geard: Skjult kamp for det frie ord under krigen

Nr. 26/ 2016:

Rolf Werenskjold: Norges første lydfilmavis
 Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert
 Rune Ottosen: Klimajournalistikk under valget 2013 med historisk bakgrunn

**Navneendring til Mediehistorisk Tidsskrift
 f.o.m. 1.9.2016.**

Årgang 14:

Nr. 27/ 2017:

Østein Pedersen Dahlen: UD's hemmelige pressekontor
 Rolf Werenskjold: Haakon Lie som filmskaper
 Magne Lindholm: Norges første statlige PR-kampanje
 Ole Bjørn Rongen: Bokseropprøret i Kina i 1900

Nr. 28/ 2017:

Åsmund Egge: Fra revolusjonsbegeistring til brobygging
 Rune Ottosen: Revolusjonsfrykt og klassekamp
 Birgitte Kjos Fonn: Revolusjon og folkelesning
 Roy Krøvel: Garborg, Uppdal og revolusjonen
 Kristian Steinnes: Sigurd Simensen, avismann og agitator
 Gudleiv Forr: Karl Johanssen, liberaler blant kommunister

Årgang 15

Nr. 29/2018

Trygve Svensson: Ludvig Holbergs retorikk
 Henrik G. Bastiansen: Berlinmurens fall i norske medier
 Anders Gjesvik: Dekningen av homofile på 1950-tallet

Nr. 30/2018

Henrik G. Bastiansen: Fra analog til digital mediehistorie
 Eivind Røssaak: Når nasjonens hukommelse digitaliseres: Kulturens ubevisste vender tilbake
 Frode Weium: Inskripsjon og digitalisering. Om fonografens tidlige historie
 Nina Bratland: Fotoalbum: Digital praksis og prøvelse
 Magne Lindholm: Hva skjer med arkivene når de blir digitalisert?
 Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere internett i mediehistorien?
 Hans Fredrik Dahl: Bok: Krigsdrama i eksil
 Gudleiv Forr: Bok: Krigsdrama i eksil
 Rune Ottosen: Bok: Gatekeeper med stor makt
 Birgitte Kjos Fonn: Bok: Rikholdig Presshistorisk Årsbok

Fra desember 2018 er alle årgangene av Mediehistorisk Tidsskrift tilgjengelige på medietidsskrift.no

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift utgitt til og med 2014 koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Mediehistorisk Forening ved Ragnhild Holmen. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til rh@mediebedriftene.no.

Norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av tre skandinaviske spionsaker – Stig Bergling, Bertil Ströberg og Arne Treholt – var svært lik. Selv om de tre landene hadde valgt helt ulike posisjon i den kalde krigen, ble ikke det gjenspeilet i dekningen, som like gjerne fokuserte på historier om «playboys», ekstravagant livsstil eller pengeproblemer. Bare en håndfull av informasjonen pekte i retning av at det faktisk eksisterte omfattende kontakter av ulikt slag mellom øst og vest.

I 2012 satte sjefredaktørene i de fire avishusene i Media Norge/Schibsted i gang prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» (RP15) for å styrke kjernejournalistikken og samtidig minske utgiftene og øke inntjeningen. RP15 gikk raskt fra å være et internt «tenketank»-prosjekt til å bli en av de heftigste offentlige debattene om journalistikken mellom samfunnsoppdrag og marked, om redaktørenes rolle i en konsernstruktur og om eierskap på børs.

Fremmet pressestøtten oppløsning av partipressen, eller ikke? Da Orkla Media startet sine oppkjøp av høyreaviser i 1985/86 var det fortsatt tette og mangesidige strukturelle bånd mellom seks tradisjonelle høyreaviser i Østfold, Akershus og Vestfold og Høyres organisasjoner. Var det konsernpressen som drev avpartifiseringen videre mot full avvikling?

Mediehistorisk Forening har nå en egen Facebook-side hvor vi deler innhold fra tidsskriftet, intervjuer med forfatterne, relevante nyheter og arrangementer som kan være til glede for medlemmer og andre. Siden finnes på: facebook.com/mediehistorisk

På Twitter har foreningen foretatt samme navnebytte som foreningen: Twitter-kontoen finnes nå under brukernavnet [@Mediehistorisk](https://twitter.com/Mediehistorisk)

ISSN 2464-4277

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no